

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ & ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ»

Διπλωματική Εργασία

**«Αρχαιολογία και Εθνική Ταυτότητα: Η περίπτωση της Μασάντα
στο Ισραήλ»**

Σκλαβουνάκη Αγάπη - Νεκταρία

Ζάκυνθος 2023

«Αρχαιολογία και Εθνική Ταυτότητα: Η περίπτωση της Μασάντα στο Ισραήλ»

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. Βλίζος Σταύρος, Επιβλέπων Καθηγητής, Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
2. Δρακάκης Μανόλης, Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
3. Καμπάση Αικατερίνη, Τμήμα Περιβάλλοντος, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με το παρόν κείμενο βεβαιώνω ότι εγώ η Σκλαβουνάκη Αγάπη-Νεκταρία είμαι συγγραφέας της παρούσης πτυχιακής εργασίας, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των απαιτήσεων του διατμηματικού μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών "Διατήρηση & Διαχείριση Πολιτισμικής Κληρονομιάς" του Τμήματος Περιβάλλοντος και του Τμήματος Αρχαιολογίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου και η οποία παραδόθηκε, μετά από έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή μου, σε έντυπη και ψηφιακή μορφή στη Γραμματεία του Τμήματος Περιβάλλοντος. Επίσης δηλώνω πως κάθε πηγή που χρησιμοποίησα (βιβλιογραφία, αρθρογραφία, δικτυογραφία), για την υποστήριξη των υποθέσεων της μελέτης και της ερευνάς μου, είναι πλήρως συμβατή με τα ακολουθούμενα επιστημονικά πρότυπα και, επιπλέον, αναφέρεται ρητά, υπό μορφή αναφοράς-παραπομπής, σε όλο το φάσμα κειμένων της παρούσης εργασίας. Το αυτό ισχύει για τη χρήση δευτερογενών δεδομένων (πινάκων, διαγραμμάτων και εικόνων), ιδεών και λέξεων, τα οποία και αναφέρονται είτε ακριβώς όπως υπάρχουν στις πηγές είτε μεθερμηνεύονται από εμένα.

Ζάκυνθος, Σεπτέμβριος 2023

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τη βαθύτατη εκτίμησή μου σε όλους όσοι συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Αυτό το ταξίδι ήταν γεμάτο γνώση, προκλήσεις, ικανοποίηση, και είμαι πραγματικά ευγνώμων για την υποστήριξη και την καθοδήγηση που έλαβα στην πορεία.

Πρώτα απ' όλα, θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέπων καθηγητή μου, κ. Σταύρο Βλίζο, για την αμέριστη υποστήριξη, την εμπιστοσύνη, τις ανεκτίμητες γνώσεις και τη συνεχή ενθάρρυνση καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της έρευνας. Η καθοδήγησή σας υπήρξε καθοριστική για τη διαμόρφωση των ακαδημαϊκών και ερευνητικών μου ενδιαφερόντων και δυνατοτήτων και είμαι ευγνώμων για την ευκαιρία να εργαστώ υπό την καθοδήγησή σας.

Είμαι επίσης ευγνώμων για την ευκαιρία που μου έδωσε η κα. Τάλυ Μαϊρ, Διευθύντρια της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών, να επικοινωνήσω με τον καθηγητή, κ. Υαασον Maoz, τον οποίο ευχαριστώ από καρδιάς. Οι συζητήσεις μας επί του θέματος, τα άρθρα, οι γνώσεις και η γνώμη του, ήταν εξίσου σημαντικά για την αποτελεσματική διεξαγωγή της έρευνάς μου.

Ακόμα, εκφράζω την ειλικρινή μου εκτίμηση στην οικογένειά μου, τη μαμά μου, Αλεξάνδρα και την αδερφή μου, Κατερίνα, για την αμέριστη αγάπη, την υποστήριξη και την κατανόησή τους καθ' όλη τη διάρκεια του ακαδημαϊκού μου ταξιδιού. Η πίστη σας σε μένα υπήρξε κινητήριος δύναμη πίσω από τα επιτεύγματά μου και είμαι ευγνώμων για τις θυσίες και την ενθάρρυνσή σας. Δεν θα μπορούσα φυσικά να μην ευχαριστήσω και τον ξάδερφό μου, Εμμανουήλ Ιωαννίδη, που με έβαλε σε αυτή τη πραγματικότητα. Σε ευχαριστώ ειλικρινά για αυτή την ευκαιρία και σου είμαι υπόχρεη για όσα έκανες για εμένα.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω το αγόρι μου, Ματτία, η παρουσία του οποίου ήταν αδιαμφισβήτητα μια συνεχής πηγή έμπνευσης. Η αδιάλειπτη υποστήριξή του, μέσω συζητήσεων, ανταλλαγής απόψεων και γνώσεων έκανε την έρευνά μου ακόμα πιο ουσιαστική. Ευχαριστώ πολύ για την υπομονή, την κατανόηση και τη συνεχή ενθάρρυνσή σου καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και συγγραφής.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στους φίλους και τους συναδέλφους μου, Ελένη, Χριστίνα, Μαρία και Νατάσα, που μου παρείχαν ένα δίκτυο υποστήριξης και συντροφικότητας. Η γνώμη σας και οι συμβουλές σας είχαν μεγάλη σημασία για εμένα και την πρόοδό μου.

Σας ευχαριστώ όλους που υπήρξατε ουσιαστικό μέρος αυτού του ταξιδιού.

Αγάπη Σκλαβουνάκη

Σεπτέμβριος, 2023

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εξετάζει την αλληλεπίδραση μεταξύ αρχαιολογίας και εθνικής ταυτότητας χρησιμοποιώντας τη Μασάντα, έναν ισραηλινό αρχαιολογικό χώρο, ως σημείο εστίασης. Παρακολουθώντας την εξέλιξη της Μασάντα από ιστορικό χώρο σε σύμβολο της ισραηλινής κληρονομιάς, διερευνά τους τρόπους με τους οποίους η αρχαιολογία διαμορφώνει και ενισχύει την εθνική ταυτότητα ενός λαού. Επιπροσθέτως, η έρευνα παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίο η Μασάντα έχει χρησιμοποιηθεί ως σύμβολο της εβραϊκής ανθεκτικότητας και της σύνδεσης με τη γη, αναλύοντας την αναπαράστασή της στον κοινωνικό ιστό του Ισραήλ, τόσο πριν όσο και μετά την ίδρυσή του. Τέλος, εξετάζει τις αντιπαραθέσεις και τις ηθικές εκτιμήσεις γύρω από την ανασκαφή της και παρουσιάζει κάποια στοιχεία για τη σημερινή κατάσταση του αρχαιολογικού χώρου.

Λέξεις - κλειδιά: αρχαιολογία, εθνική ταυτότητα, Μασάντα, Ισραήλ, αρχαιολογικός χώρος

Abstract

This research examines the interaction between archaeology and national identity using Masada, an Israeli archaeological site, as a focal point. By tracing Masada's evolution from a historical site to a symbol of Israeli heritage, it explores the ways in which archaeology shapes and reinforces a people's national identity. In addition, the research presents the ways in which the Masada has been used as a symbol of Jewish resilience and connection to the land, analyzing its representation in the social fabric of Israel, both before and after its establishment. Finally, it examines the controversies and ethical considerations surrounding its excavation and presents some insights into the current state of the archaeological site.

Keywords: *archaeology, national identity, archaeological site, Masada, Israel*

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1 ^ο : Αρχαιολογία, εθνική ταυτότητα και εθνικισμός	4
Αρχαιολογία, συλλογική μνήμη και εθνικισμός	4
Εθνικισμός, έθνος και εθνική ταυτότητα	8
Κεφάλαιο 2 ^ο : Από τη Μασάντα ως παρελθόν στο Σιωνισμό του 19 ^{ου} αιώνα	17
Κεφάλαιο 3 ^ο : Το κίνημα του Σιωνισμού και η γένεση του Ισραηλινού κράτους	23
Κεφάλαιο 4 ^ο : Αρχαιολογία και αρχαιολογικός χώρος και διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας	35
Οι συστηματικές αρχαιολογικές ανασκαφές στη Μασάντα	38
Η αναμνηστική αφήγηση της Μασάντα	49
Μασάντα και Ολοκαύτωμα	60
Η αποδοχή του Ολοκαυτώματος και η «τραγική αφήγηση»	63
Μετασιωνισμός και αντι-αφηγήσεις	65
Κεφάλαιο 5 ^ο : Η Μασάντα σήμερα	72
Συμπεράσματα	79
Βιβλιογραφία	83

Πίνακας εικόνων

ΕΙΚΟΝΑ 1: ΠΡΩΤΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΗΣ ΗΟΝΕΒΕΙ ΖΙΟΝ ΠΗΓΗ: CENTER OF ISRAEL EDUCATION	24
ΕΙΚΟΝΑ 2: THEODOR HERZL ΠΗΓΗ: HOLLIS IMAGES - HARVARD	25
ΕΙΚΟΝΑ 3: ΟΜΑΔΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ ΤΗΣ PALMACH (1948) ΠΗΓΗ: HOLLIS IMAGES - HARVARD LIBRARY	32
ΕΙΚΟΝΑ 4 ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ, ΙΣΡΑΗΛ ΠΗΓΗ: TRIPADVISOR	38
ΕΙΚΟΝΑ 5: ΠΟΡΤΡΕΤΟ ΤΟΥ ΥΙΓΑΕΛ ΥΑΔΙΝ (1956) ΠΗΓΗ: HOLLIS IMAGES - HARVARD LIBRARY	40
ΕΙΚΟΝΑ 6: ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΜΑΣΑΝΤΑ (1960). ΠΗΓΗ: HOLLIS IMAGES - HARVARD LIBRARY	41
ΕΙΚΟΝΑ 7: ΤΕΣΣΕΡΑ ΑΠΟ ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΠΟΥ ΒΡΕΘΗΚΑΝ ΠΗΓΗ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ-1963/64: ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Υ.ΥΑΔΙΝ	44
ΕΙΚΟΝΑ 8: ΦΟΛΙΔΕΣ ΠΑΝΟΠΛΙΑΣ ΠΗΓΗ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ-1963/64: ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Υ.ΥΑΔΙΝ	44
ΕΙΚΟΝΑ 9: ΏΣΤΡΑΚΟ ΜΕ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΣΤΑ ΑΡΑΜΑΪΚΑ ΠΗΓΗ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ-1963/64: ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Υ.ΥΑΔΙΝ	45
ΕΙΚΟΝΑ 10: ΒΕΛΗ ΠΗΓΗ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ-1963/64: ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Υ.ΥΑΔΙΝ	45
ΕΙΚΟΝΑ 11: ΤΟ ΜΙΚΝΑΗ ΠΗΓΗ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ-1963/64: ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Υ.ΥΑΔΙΝ	46
ΕΙΚΟΝΑ 12: Η ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΠΗΓΗ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ-1963/64: ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Υ.ΥΑΔΙΝ	46
ΕΙΚΟΝΑ 13: ΚΟΜΜΑΤΙ ΠΑΠΥΡΟΥ ΜΕ ΨΑΛΜΟΥΣ ΠΗΓΗ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ-1963/64: ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Υ.ΥΑΔΙΝ	47
ΕΙΚΟΝΑ 14: ΣΚΕΛΕΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ ΠΗΓΗ: BAS LIBRARY	47
ΕΙΚΟΝΑ 15: ΠΑΝΟΡΑΜΙΚΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΠΗΓΗ: PINTEREST	50
ΕΙΚΟΝΑ 16: ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΑΣΑΝΤΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΛΑΤΙΟΥ ΠΗΓΗ: PINTEREST	52
ΕΙΚΟΝΑ 17: ΤΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ ΤΟΥ ΦΙΔΙΟΥ ΠΗΓΗ: PINTEREST	52
ΕΙΚΟΝΑ 18: ΙΩΣΗΠΟΣ ΦΛΑΒΙΟΣ ΠΗΓΗ: NEW YORK TIMES	53
ΕΙΚΟΝΑ 19: ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΠΗΓΗ: PINTEREST	72
ΕΙΚΟΝΑ 20:ΤΟ ΤΕΛΕΦΕΡΙΚ ΠΟΥ ΜΕΤΑΦΕΡΕΙ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΧΩΡΟ ΠΗΓΗ: PINTEREST	73

Εισαγωγή

Η περίπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ της αρχαιολογίας και της εθνικής ταυτότητας είναι ένα θέμα διαχρονικής εξέτασης που έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον πολλών μελετητών, ιστορικών και αρχαιολόγων εδώ και δεκαετίες. Αντιπροσωπεύει μια δυναμική σχέση που διατρέχει τους αιώνες, συνδέοντας το παρελθόν με το παρόν και το απτό με το άυλο. Αυτή η αλληλεπίδραση εμφανίζεται έντονα σε έθνη με πλούσια ιστορική κληρονομιά, όπου οι αρχαιολογικές ανακαλύψεις συχνά ασκούν σημαντική επιρροή στην οικοδόμηση και τη διατήρηση των εθνικών ταυτοτήτων. Μέσα σε αυτό το παγκόσμιο πλαίσιο, το έθνος του Ισραήλ αποτελεί μια ιδιαίτερη μελέτη περίπτωσης.

Η Μασάντα, που βρίσκεται σε ένα απόκρημνο λόφο με θέα τη Νεκρά Θάλασσα και την έρημο της Ιουδαίας, και σε μια περιοχή με χιλιετίες ανθρώπινης ιστορίας και πολιτιστικής ποικιλομορφίας, κατέχει μια μοναδική θέση στα χρονικά της αρχαιολογίας και της εθνικής ταυτότητας, τόσο του Ισραήλ, όσο και ολόκληρου του κόσμου. Τα ερείπιά της αφηγούνται μια ιστορία που υπερβαίνει την απλή ιστορική τεκμηρίωση. Η Μασάντα έχει εξελιχθεί σε ισχυρό έμβλημα της εθνικής συνείδησης του Ισραήλ, ενσωματώνοντας θέματα ανθεκτικότητας, θυσίας και αδιάκοπης επιδίωξης της κυριαρχίας. Η παρούσα έρευνα, με τίτλο: «Αρχαιολογία και εθνική ταυτότητα: η περίπτωση της Μασάντα στο Ισραήλ» εμβαθύνει στη βαθιά σχέση μεταξύ της αρχαιολογικής σημασίας της Μασάντα και του ρόλου της στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας του Ισραήλ.

Η ιστορία της Μασάντα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη σύγχρονη ιστορία του Ισραήλ και την εξελισσόμενη ταυτότητά του. Ιδρυμένο ως κράτος το 1948, το Ισραήλ αναδύθηκε από ένα ταραχώδες παρελθόν, που σηματοδεύτηκε από αιώνες διασποράς και καταπίεσης, αλλά και τα σημάδια του Ολοκαυτώματος ήταν ακόμη νωπά στη συλλογική μνήμη. Σε αυτό το πλαίσιο, η χρήση του αρχαιολογικού χώρου της Μασάντα από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, και η αρχαιολογική εξερεύνησή της, η οποία άρχισε συστηματικά στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, δεν ήταν απλώς μια ακαδημαϊκή επιδίωξη, αλλά ένα ζωτικό στοιχείο της οικοδόμησης του έθνους. Καθώς οι ανασκαφικές διαδικασίες έφεραν στην επιφάνεια τα στρώματα της ιστορίας της Μασάντα, αποκάλυπταν ταυτόχρονα και στρώματα της ισραηλινής ταυτότητας, της αυτοαντίληψης και της διαμόρφωσης των ιστορικών αφηγήσεων.

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τις πολύπλευρες πτυχές του ρόλου της Μασάντα στη διαμόρφωση της ισραηλινής εθνικής ταυτότητας, ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και εμβαθύνει στον τρόπο με τον οποίο τόσο τα προϋπάρχοντα αρχαιολογικά κατάλοιπα, όσο και οι μετέπειτα αρχαιολογικές ανακαλύψεις στη Μασάντα επηρέασαν την κατασκευή ιστορικών αφηγήσεων και εθνικών μύθων. Επίσης, διερευνά τους τρόπους με τους οποίους η Μασάντα έχει μνημονευθεί, εορταστεί και αμφισβητηθεί στην ισραηλινή κοινωνία, πολιτική και πολιτισμό. Με τον τρόπο αυτό, στοχεύει στο να συμβάλει στον ευρύτερο διάλογο για τη διαπλοκή της αρχαιολογίας, της ιστορίας και της σύγχρονης

διαμόρφωσης ταυτότητας, καταδεικνύοντας πώς ο απόηχος του παρελθόντος αντηχεί στο παρόν και συνεχίζει να διαμορφώνει τη μοίρα των εθνών.

Για να επιτευχθούν οι προαναφερθέντες στόχοι, κρίνεται αναγκαία, ως πρώτο βήμα, η διευκρίνιση της περίπλοκης αλληλεπίδρασης που υπάρχει μεταξύ των εννοιών του εθνικισμού και της εθνικής ταυτότητας με το πεδίο της αρχαιολογίας. Με την πάροδο του χρόνου, η αρχαιολογία έχει αναδειχθεί σε μια καθοριστική δύναμη όχι μόνο για τη διαφύλαξη αλλά και για την ενίσχυση αυτών των εννοιών. Επιπλέον, γίνεται ανάλυση των πολύπλευρων όρων όπως ο εθνικισμός ως ιδεολογικό κατασκεύασμα, η έννοια του έθνους, η εθνική ταυτότητα και η συλλογική μνήμη. Αυτή η εξέταση είναι απαραίτητη διότι οι όροι αυτοί διαθέτουν μια εγγενή πολυπλοκότητα και οι ερμηνείες τους παρουσιάζουν σημαντικό βαθμό απόκλισης μεταξύ των μελετητών και των στοχαστών.

Εν συνεχεία, παρατίθεται μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση τόσο στην πορεία του ίδιου του εβραϊκού λαού, όσο και της περιοχής της Παλαιστίνης. Θέλοντας να δοθεί το στίγμα της συνεχούς κινητικότητας του εβραϊκού πληθυσμού, που ανάλογα με τις πολιτικοκοινωνικές συνθήκες μετανάστευε από χώρα σε χώρα, το κεφάλαιο ξεκινά από την πρώτη παρουσία των Εβραίων στα εδάφη της Μεσοποταμίας, συνεχίζει στους ταραχώδεις πολέμους που έλαβαν χώρα στη Παλαιστίνη και καταλήγει στη περίοδο της διασποράς, κατά τη διάρκεια της οποίας οι Εβραίοι ήταν διασκορπισμένοι σε ολόκληρο τον κόσμο.

Τα αποτελέσματα που επέφερε η διασπορά παρουσιάζονται στο τρίτο κεφάλαιο, στο οποίο αναλύεται η εμφάνιση των εβραϊκών εθνικιστικών κινημάτων, και συγκεκριμένα του Σιωνισμού, ως προσπάθεια επιβίωσης του ίδιου του εβραϊκού λαού στην Ευρώπη. Η επίδραση του Σιωνισμού ήταν καθοριστική για την ίδια την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ το 1948, για τον εκ νέου σχηματισμό της εθνικής ταυτότητας και της συλλογικής μνήμης των Εβραίων στη Παλαιστίνη, αλλά και για την αναβίωση της ιστορίας της Μασάντα.

Από αυτό το σημείο και έπειτα ξεκινά η παρουσίαση του αρχαιολογικού χώρου της Μασάντα και οι αρχαιολογικές ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60. Επιπροσθέτως, αναλύεται ο ρόλος της στην ισραηλινή κοινωνία, με τον μύθο της να αναδιατυπώνεται πολλές φορές, ανάλογα με τις πολιτικοκοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν και ανάλογα με τα μηνύματα που ήθελε να περάσει η Σιωνιστική ιδεολογία στην ταυτότητα του λαού. Οι αφηγήσεις που δημιουργήθηκαν βασισμένες στην πρωτότυπη ιστορία που έγραψε ο Ιώσηπος αιώνες πριν, η σύνδεση της Μασάντα με το Ολοκαύτωμα και το φαινόμενο του μετα-σιωνισμού που εμφανίστηκε ως αποτέλεσμα των προαναφερθέντων, αναλύονται εκτενώς και παρουσιάζουν την εκμετάλλευση του αρχαιολογικού χώρου, με σκοπό την εξυπηρέτηση των πολιτικών σκοπιμοτήτων.

Τέλος, γίνεται αναφορά στο πως η Μασάντα είναι διαμορφωμένη και παρουσιάζεται τον 21^ο αιώνα, ως αρχαιολογικός χώρος, ο ρόλος της στην κοινωνία και η παρουσίαση των ιστορικών

γεγονότων 100 χρόνια μετά την «ανακάλυψή» της. Κλείνοντας, παρατίθενται συμπεράσματα για το σύνολο της έρευνας.

Κεφάλαιο 1^ο: Αρχαιολογία, εθνική ταυτότητα και εθνικισμός

Αρχαιολογία, συλλογική μνήμη και εθνικισμός

Στα χρονικά της ανθρώπινης ιστορίας, οι έννοιες του έθνους, του εθνικισμού και των εθνικών ταυτοτήτων έχουν συνθέσει περίπλοκα μοτίβα που καθορίζουν το περίγραμμα των κοινωνιών και την αυτοαντίληψη των ατόμων. Αυτές οι πολύπλευρες έννοιες, που διαμορφώνονται από ιστορικές, πολιτιστικές και πολιτικές δυνάμεις, απασχολούν τους επιστήμονες και μελετητές σε όλους τους κλάδους, εδώ και δεκαετίες. Κεντρικό ρόλο στη μελέτη τους διαδραματίζει ο τομέας της αρχαιολογίας - ένας κλάδος που δεν ασχολείται μόνο με την ανασκαφή αντικειμένων αλλά και με την αποκάλυψη των αφηγήσεων περί έθνους και ταυτότητας. Πέρα από τις επιστημονικές της επιδιώξεις, η αρχαιολογία αναλαμβάνει έναν βαθύτατο κοινωνικό ρόλο, καθώς συνυφαίνεται με τη συλλογική μνήμη και την εθνική ταυτότητα. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι αρχαιολογικοί χώροι και τα αντικείμενα να νοηματοδοτούνται με τέτοιο τρόπο, ώστε πλέον να αποτελούν μέρος της επίσημης συλλογικής μνήμης ενός ολόκληρου λαού και άρα μέρος της εθνικής του ταυτότητας.

Ο κλάδος της αρχαιολογίας υπηρέτησε σημαντικά την ιδεολογία του εθνικισμού, ως μοχλός για την πολυπόθητη εθνική αναγέννηση, που αναζητούσαν τα έθνη. Λειτουργήσε ως μέσο για την καθιέρωση και την εδραίωση χρονικών συνοχών, δημιουργώντας αφηγήσεις πλούσιες σε ερμηνευτική σημασία, ενώ επιβεβαίωσε το επιστημονικό της κύρος με την αποκάλυψη και την ερμηνεία απτών κειμηλίων. Στο πλαίσιο του εθνικισμού, η αρχαιολογία αποκτά βαρύτερο ρόλο σε σύγκριση με άλλους κλάδους όπως η ιστορία και η λαογραφία. Αυτή η εξέχουσα θέση απορρέει από την ικανότητά της να παρέχει απτές αποδείξεις για τη διαρκή ύπαρξη και την αυθεντικότητα ενός έθνους. Δημιουργεί έναν αυταπόδεικτο σύνδεσμο με το παρελθόν του έθνους μέσω υλικών αντικειμένων, που εκτείνεται πέρα από την απλή αφήγηση ιστοριών και επιτελεί μετασχηματιστικό ρόλο αναδεικνύοντας αρχαία αντικείμενα πολιτισμού σε σύμβολα εθνικής σημασίας, ανακατασκευάζοντας έτσι τις εθνικές ταυτότητες (Χαμηλάκης, 2012, σ. 112).

Η πολιτική και η αρχαιολογία είναι αναμφισβήτητα αλληλένδετες έννοιες. Ωστόσο, μια σημείωση κρίνεται αναγκαία: είναι σημαντικό να αποφεύγεται η σύγχυση της αρχαιολογίας με την πολιτική ή τον εθνικισμό. Ενώ μοιράζονται μια σύνδεση και συχνά διαπλέκονται, παραμένουν ξεχωριστές έννοιες που θα πρέπει να κατανοούνται ανεξάρτητα και να αναλύονται μέσα από το πρίσμα της αλληλεπίδρασής τους (Kohl, 1998, σ. 242). Η ανάδειξη του πρωτίστως πολιτικού χαρακτήρα του σχηματισμού του έθνους έχει σημασία για την εξέταση της

αλληλεπίδρασης μεταξύ αρχαιολογίας και εθνικισμού. Αυτό υπογραμμίζει τη σημασία της διάκρισης μεταξύ δύο πτυχών: της εθνικιστικής αρχαιολογίας και του εθνικισμού. Η πρώτη αφορά τα αρχαιολογικά ευρήματα που διατηρούνται εντός συγκεκριμένων κρατών αλλά και τις στρατηγικές που ακολουθούν τα κράτη, αξιοποιώντας τους αρχαιολόγους και τα ευρήματά τους με σκοπό τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, ενώ η δεύτερη περιλαμβάνει ένα ευρύτερο πεδίο. Η εθνικιστική αρχαιολογία παίζει βασικό ρόλο στην κατασκευή και ενίσχυση των εθνικών ταυτοτήτων με την διαδικασία αυτή να μην λαμβάνει χώρα μόνο εντός μεμονωμένων κρατών, αλλά και καθώς τα κράτη δημιουργούνται, επεκτείνουν την επιρροή τους και αλληλοεπιδρούν με άλλα κράτη (Kohl, 1998, σ. 226).

Πιο αναλυτικά, μια διαδεδομένη εθνικιστική ερμηνεία της ιστορίας περιλαμβάνει τον χαρακτηρισμό των οντοτήτων που χαρακτηρίζονται από τους αρχαιολόγους, ιδίως των αρχαιολογικών πολιτισμών, ως προγονικές εθνοτικές ομάδες. Τέτοιες τοποθετήσεις προσδίδουν στο έθνος μια προγονική καταγωγή που εκτείνεται πίσω στην αρχαιότητα, σταθερά συνδεδεμένη με την εθνική γη. Έτσι, γη και πληθυσμός συνδέονται μεταξύ τους. Μόλις καθιερωθούν αυτές οι ενώσεις, μπορούν στη συνέχεια να επεκταθούν για να εξηγήσουν τους σταδιακούς μετασχηματισμούς και τις πολιτιστικές εξελίξεις που καταγράφονται στα αρχαιολογικά ευρήματα ως αποτελέσματα των ενεργειών αυτής της προγονικής εθνοτικής ομάδας (Kohl, 1998, σ. 239).

Η περιγραφή ενός αρχαιολογικού πολιτισμού ως προδρόμου μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας αψηφά τον σαφή ορισμό. Επιπλέον, η επιδίωξη τέτοιων συσχετίσεων όχι μόνο παραπλανά αλλά και εγκυμονεί κινδύνους, γεγονός που είναι εμφανές τόσο από τις ιστορικές όσο και από τις τρέχουσες πρακτικές στην αρχαιολογία. Τα διδάγματα από την προϊστορία δίνουν έμφαση στις πολιτιστικές ανταλλαγές, στην ταχεία διάδοση των τεχνολογικών εξελίξεων και στην άνοδο και πτώση πολιτισμών και περιοχών, συχνά υπό καταστροφικές συνθήκες. Έτσι, για πολλαπλούς λόγους, οι εθνικιστικές ερμηνείες του παρελθόντος είναι γεμάτες με ζητήματα που χρήζουν αναγνώρισης. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα μπορούν εύκολα να χειραγωγηθούν για εθνικιστικές ατζέντες λόγω της απτής φύσης τους, εμπλέκοντας συχνά τους πολίτες του έθνους που αλληλοεπιδρούν καθημερινά με αυτά, εν γνώσει ή εν αγνοία τους. Οι αρχαιολογικοί χώροι μετατρέπονται σε εθνικά ορόσημα και γίνονται δημοφιλείς τουριστικοί προορισμοί. Τα τεχνουργήματα βρίσκουν στέγη σε εθνικά μουσεία, αποτελώντας ανεκτίμητο μέρος της ευρύτερης εθνικής κληρονομιάς, και μερικές φορές γίνονται σύμβολα σε σημαίες, νομίσματα και γραμματόσημα. Οι χάρτες προβάλλουν την κατανομή των αναγνωρισμένων εθνοτικά χώρων, οι οποίοι μπορεί να διεκδικήσουν

προγονικές τοποθεσίες σε γειτονικά εδάφη. Αυτές οι περιπτώσεις υπογραμμίζουν τον τρόπο με τον οποίο η εθνική ταυτότητα κατασκευάζεται διαρκώς μέσω της ανάμνησης του μακρινού, αρχαιολογικά επικυρωμένου παρελθόντος. Η διασύνδεση εθνικισμού και αρχαιολογίας επεκτείνεται και στην κρατική υποστήριξη της έρευνας και της απασχόλησης. Πολλοί αρχαιολόγοι απασχολούνται άμεσα από κυβερνητικούς φορείς, όπως μουσεία, ερευνητικά ιδρύματα και υπηρεσίες αρχαιοτήτων. Αυτή η σχέση μπορεί να είναι συμβιωτική, προωθώντας την εθνική υπερηφάνεια για τα ιστορικά επιτεύγματα. Ωστόσο, προκύπτουν προκλήσεις όταν η ατζέντα του κράτους ή τα κινήματα που την υποστηρίζουν εγείρουν ηθικές αμφιβολίες, ή όταν οι αρχαιολόγοι καλούνται να επαληθεύσουν απίθανες, εθνικιστικά καθοδηγούμενες ερμηνείες της ιστορίας (Kohl, 1998, σσ. 239-241).

Η επιστροφή, λοιπόν, στο παρελθόν, με την υποστήριξη της αρχαιολογίας, είναι μια πράξη σκοπιμότητας. Αναπολώντας τις ιστορίες και τους μύθους των προγόνων ενός λαού, ενεργοποιείται η ατομική και συλλογική μνήμη. Σύμφωνα με τον Γάλλο ιστορικό Pierre Nora, η σύγχρονη μνήμη λειτουργεί πάνω στα θεμέλια που περιγράφει. Ο Nora σκιαγραφεί ότι στη σύγχρονη εποχή, «η μνήμη είναι πρωτίστως αρχειακή, στηριζόμενη εξ ολοκλήρου στην απώλεια των αποδείξεων, στην αμεσότητα των αρχείων και στην ορατότητα των εικόνων». Με τη βοήθεια της αρχαιολογίας, συγκεκριμένες τοποθεσίες που συμβολίζουν σημαντικές και συγκλονιστικές στιγμές έρχονται στο προσκήνιο, διαμορφώνοντας αποτελεσματικά τις εθνικές πολιτιστικές ταυτότητες. Παράλληλα με τη μετάδοση πληροφοριών και την ανάμνηση, η μνήμη προσδίδει επίσης την ερμηνευτική της συνέχεια. Αυτή η ερμηνευτική πτυχή μεταδίδεται μέσω της επαναλαμβανόμενης ανάμνησης παρελθοντικών γεγονότων - μέσω τελετών, εορτασμών, παρελάσεων, δημόσιων ομιλιών - τα οποία μετατρέπουν τα ιστορικά γεγονότα από μοναδικά περιστατικά σε παγκοσμίως αναγνωρισμένα επεισόδια, φορτισμένα με θαυμασμό και παρουσιαζόμενα ως πρότυπα προς μίμηση (Λιάκος, 2012, σ. 237).

Η συλλογική μνήμη βασίζεται σε μια κοινή αίσθηση του παρελθόντος, αλλά τα συστατικά της στοιχεία, τα γεγονότα που περιλαμβάνει, οι μέθοδοι μετάδοσης και η αξιοποίησή της ποικίλλουν. Βασικά εξαρτάται από δύο παράγοντες: τη σύνδεση ενός ατόμου με μια ευρύτερη ομάδα και τη σύνδεση μεταξύ των ατόμων και της κοινής κληρονομιάς της ομάδας. Καθώς οι προσωπικές μνήμες εξελίσσονται παράλληλα με τη συλλογική μνήμη, τόσο υποστηρίζονται όσο και εμπλουτίζονται από αυτήν. Ομοίως, η συλλογική μνήμη ωθεί τα άτομα να εξετάσουν τις δικές τους αναμνήσεις και συναισθήματα. Οι ατομικές αναμνήσεις αφομοιώνονται στη συλλογική μνήμη, σχηματίζοντας ένα μείγμα προσωπικών αντιλήψεων που στη συνέχεια διαδίδονται σε μια ευρύτερη κοινότητα. Αυτή η συλλογική προοπτική

επιδιώκει συχνά να επιβεβαιώσει μια επικρατούσα αφήγηση, την οποία κάθε άτομο θα εσωτερικεύσει με τρόπο παρόμοιο με τις δικές του προσωπικές εμπειρίες. Η πρωταρχική λειτουργία της συλλογικής μνήμης είναι η ενίσχυση της ενότητας εντός μιας ομάδας. Αυτή η μορφή μνήμης διαμορφώνεται ουσιαστικά εξ αρχής από κοινές αναμνήσεις και ιστορικά γεγονότα. Όταν πρόκειται για τη συλλογική μνήμη ενός έθνους ή ενός λαού, αυτή περιλαμβάνει ένα απόθεμα αναμνήσεων που περνούν από γενιά σε γενιά. Τα άτομα δεν είναι σε θέση να ανακαλέσουν γεγονότα που δεν βίωσαν άμεσα τα ίδια. Η μνήμη εξελίσσεται διαρκώς, επηρεαζόμενη από τη σύνδεσή της με τα σύγχρονα πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά πλαίσια. Το κοινωνιολογικό πλαίσιο που περιβάλλει αυτή τη συνεχή κατασκευή οδηγεί στη μετατροπή των συμβόλων και των επιπτώσεών τους. Η συλλογική μνήμη αντιπροσωπεύει τη συνεχή επανεκτίμηση της ακαδημαϊκής ιστορίας για την προσαρμογή της στον φακό των σύγχρονων γεγονότων. Οι περίπλοκες σχέσεις που διαμορφώνουν αυτή τη μνήμη τείνουν να δίνουν προτεραιότητα ή να αποκλείουν ορισμένες πτυχές της ιστορίας, καθοδηγούμενες από γνωστικά και ιδεολογικά κίνητρα. Χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ του παρελθόντος και της μνήμης που απορρέει από αυτό, υπάρχει σημαντικός κίνδυνος αυτή η συλλογική μνήμη να μετατραπεί σε μια μυθική αφήγηση αποκομμένη από τα αρχαιολογικά στοιχεία (Brunet, 2020, pp. 13-15).

Συμπερασματικά, ο εθνικισμός εμπλέκεται εγγενώς στην ανακατασκευή της ιστορίας μιας μοναδικής πολιτιστικής κληρονομιάς, επενδύοντας σημαντικά σε αυτή την προσπάθεια. Ακόμη και αν η ανασκαφή αποφέρει περιορισμένα αποτελέσματα, η εθνικιστική ιδεολογία αναζητά και συχνά διεκδικεί και προσαρμόζει ιστορικές πληροφορίες για να γεφυρώσει τα λογικά κενά στην απόδειξη της σύνδεσης μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος (Λέκκας, 2011, σ. 181). Οι αρχαιολόγοι έχουν την ικανότητα να διακρίνουν μεταξύ καλά τεκμηριωμένων γεγονότων, λογικά τεκμηριωμένων γνώσεων, αβέβαιων εικασιών και αβάσιμων φαντασιώσεων. Οι εθνικιστικές ερμηνείες καταλαμβάνουν ένα φάσμα από πολύ πιθανές έως εντελώς αδύνατες, ανάλογα με τα επιχειρήματα που παρουσιάζονται και τα αποδεικτικά στοιχεία που τις υποστηρίζουν. Οι εθνοτικές διασυνδέσεις που καλύπτουν χιλιάδες χρόνια, οι οποίες συχνά ευνοούνται από τις εθνικιστικές απόψεις, παρουσιάζουν εγγενή ζητήματα και κινδύνους, όπως συζητήθηκε προηγουμένως. Όταν έρχονται αντιμέτωποι με τέτοιες ερμηνείες, η επαγγελματική υποχρέωση των αρχαιολόγων είναι σαφής: να υπογραμμίζουν την αβεβαιότητα και την ευθραυστότητα αυτών των ταυτοποιήσεων, ενώ παράλληλα να τονίζουν τους γνήσιους επιστημολογικούς περιορισμούς που μετριάζουν την κατανόηση του μακρινού προϊστορικού παρελθόντος. Η αρχαιολογία αναγνωρίζει ότι τα δεδομένα της έχουν εγγενείς

πολιτικές επιπτώσεις: αποκαλύπτονται και ερμηνεύονται μέσα σε ένα πολιτικό πλαίσιο και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για διάφορους πολιτικούς στόχους, συμπεριλαμβανομένης της επικύρωσης εθνικιστικών προγραμμάτων (Kohl, 1998, σ. 241).

Εθνικισμός, έθνος και εθνική ταυτότητα

Ο εθνικισμός αποτελεί βασική ιδεολογία στη σύγχρονη εποχή, αποτελώντας θεμελιώδη ακρογωνιαίο λίθο στην εποχή που συχνά αναφέρεται ως η «Εποχή των Ιδεολογιών». Η εμφάνισή του ευθυγραμμίζεται με τις πολιτικές αναταραχές που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη από το 1789 και τη Γαλλική Επανάσταση έως το 1846 με τις Επαναστάσεις των Εθνών, σηματοδοτώντας τη μετατόπιση από την έννοια της διακυβέρνησης της πατρίδας και του λαού της με επίκεντρο τον μονάρχη, στην έννοια του έθνους ως την απόλυτη προέλευση κάθε κυβερνητικής εξουσίας (Δερμετζής, 1994, σ. 75). Αναμφίβολα, ο εθνικισμός είναι ένα φαινόμενο βαθιά ριζωμένο στον σύγχρονο πολιτισμό, δεδομένης της στενής σύνδεσής του με τον 19^ο και 20^ο αιώνα, γεγονός που καθιστά σχεδόν ανέφικτη την αμφισβήτηση της επιρροής του στη διαμόρφωσή του (Δερμετζής, 1994, σ. 68).

Παρόλο που η ακαδημαϊκή κοινότητα της Δυτικής Ευρώπης ξεκίνησε να αναλύει συστηματικά τον εθνικισμό από τη δεκαετία του '40, η σύγχρονη κοινωνική θεωρία δεν τον θεώρησε αρχικά ως μείζον ζήτημα. Ωστόσο, το γεγονός ότι ο εθνικισμός βρισκόταν στο περιθώριο για τους κοινωνικούς επιστήμονες, μέχρι σχετικά πρόσφατα, δεν συνεπάγεται την απουσία του. Αυτό οφειλόταν κυρίως σε άλλες προτεραιότητες που επικρατούσαν, μέχρι τη δεκαετία του '80, όπου ο εθνικισμός βρέθηκε σταδιακά στο επίκεντρο της κοινωνιολογικής θεωρίας. Απέκτησε κεντρική προσοχή, καθώς έγινε σαφές ότι δεν είναι αποκλειστικά ένα ιστορικό φαινόμενο, αλλά ένα θεμελιώδες στοιχείο όλων των σύγχρονων κοινωνιών (Δερμετζής, 1994, σ. 68), το οποίο επεκτάθηκε ταχύτατα σε όλο τον κόσμο σε λιγότερο από δύο αιώνες (Λέκκας, 2011, σ. 175). Η παγκόσμια επικράτηση αυτού του φαινομένου δεν σημαίνει όμως και απαραίτητα ότι είναι συνεπής σε κάθε περίπτωση. Οι εθνικισμοί σε διάφορες περιοχές παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις όσον αφορά την εμφάνιση, την πρόοδο, την εσωτερική δομή, την κοινωνική θεμελίωση, την κατεύθυνση και την αυθεντικότητά τους. Παρόλα αυτά, όλοι μοιράζονται κοινά στοιχεία ως εκφράσεις μιας ευρύτερης έννοιας - μιας ιδεολογίας που έχει τις ρίζες της σε συνεπείς αρχές, θεμελιώδεις πεποιθήσεις και κυρίαρχα θέματα (Λέκκας, 2011, σ. 81).

Στο ιστορικό πλαίσιο, ο εθνικισμός κατηγοριοποιήθηκε σε δύο ομάδες: τους πρωτογενείς εθνικισμούς και τους δευτερογενείς εθνικισμούς. Οι πρωτογενείς εθνικισμοί

αφορούν τη Δυτική Ευρώπη κατά τα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ενώ οι δευτερογενείς εθνικισμοί περιλαμβάνουν όλους τους εθνικισμούς που αναδύονται από τις αρχές του 19ου αιώνα και έπειτα, καλύπτοντας την υπόλοιπη Ευρώπη και κόσμο. Η διάκρισή τους δεν προκύπτει μόνο από τον χρονολογικό διαχωρισμό τους, αλλά και από το γεγονός ότι οι πρωτογενείς εθνικισμοί αναπτύχθηκαν μέσα σε καθιερωμένα κυρίαρχα πολιτικά συστήματα, τα οποία διατήρησαν και ενσωμάτωσαν, οδηγώντας έτσι στη δημιουργία των εθνών-κρατών. Ουσιαστικά, οι εθνικισμοί αυτοί προέκυψαν μέσα σε προϋπάρχοντα πολιτικά πλαίσια. Αντίθετα, οι δευτερογενείς εθνικισμοί προέκυψαν μέσα σε αναπτυσσόμενα έθνη που δεν είχαν ενότητα και ανεξαρτησία, χωρίς να έχουν εξελιχθεί σε πλήρως αυτόνομες πολιτικές οντότητες μέσα στα δικά τους έθνη-κράτη. Αντ' αυτού, ήταν είτε διαιρεμένα σε πολλαπλές πολιτικές δομές (όπως συνέβη με το γερμανικό έθνος), είτε υπό ξένη κυριαρχία (όπως τα χριστιανικά έθνη εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας), είτε διασκορπισμένα σε παγκόσμιο επίπεδο (όπως το εβραϊκό έθνος). Ελλείψει της πολιτικής κυριαρχίας των καθιερωμένων εθνών, αυτοί οι δευτερεύοντες εθνικισμοί δεν είχαν την πλεονεκτική θέση των προκατόχων τους για τη δημιουργία κράτους και χαρακτηρίζονταν από φιλοδοξίες για απελευθέρωση, διαχωρισμό ή ενοποίηση (Λέκκας, 2011, σ. 78).

Όπως και άλλοι κεντρικοί όροι στους τομείς της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης, ο εθνικισμός υπόκειται σε ποικίλες ερμηνείες. Η ποικιλία των ορισμών απορρέει από την περίπλοκη φύση του φαινομένου και τις ποικίλες εκφράσεις του, καθώς και από την τάση κάθε ερευνητή να επικεντρώνεται σε μια συγκεκριμένη πτυχή του. Παρόλα αυτά, υπάρχει συναίνεση όσον αφορά ορισμένες πτυχές (Ψαρρού, 2005, σ. 89). Ο όρος «εθνικισμός» αναφέρεται σε ιδεολογίες που επιδιώκουν έναν ενιαίο χώρο, που συχνά -αλλά όχι πάντα- συνεπάγονται τον αποκλεισμό, την καταπίεση ή την απομάκρυνση των μειονοτήτων και των ξένων. Αυτή η αρνητική πτυχή μπορεί να συνδεθεί με έννοιες όπως η έλλειψη ελευθερίας, η ανησυχία και η διάβρωση των δημοκρατικών δομών (Ψυχοπαίδης, 1994, σ. 53). Ως ιδεολογικό κατασκεύασμα, ο εθνικισμός αναδύεται στο πλαίσιο της νεωτερικότητας, υποστηρίζοντας την ιδέα ότι το παγκόσμιο τοπίο αποτελείται από διακριτά διεθνή έθνη, καθένα από τα οποία θα πρέπει να διεκδικήσει την πολιτική του ταυτότητα μέσω ενός ανεξάρτητου κυρίαρχου κράτους. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι τα συμφέροντα αυτών των εθνών έχουν μεγαλύτερη σημασία από οποιαδήποτε άλλα συμφέροντα, αξίες ή αφοσίωση και ότι η πρωταρχική ευθύνη του κράτους έγκειται στη διαφύλαξη αυτών των συμφερόντων (Ψαρρού, 2005, σ. 89).

Για να γίνουν τα ανωτέρω πιο κατανοητά, η θεώρηση του εθνικισμού ως ιδεολογίας προϋποθέτει μια συγκεκριμένη κατανόηση της ίδιας της ιδεολογίας. Οι μελέτες για την

ιδεολογία διαφέρουν, με αποτέλεσμα την έλλειψη μιας μοναδικής αντίληψης του εθνικισμού ως ιδεολογίας (Δερμετζής, 1994, σ. 73). Η ιδεολογία γενικότερα, αφορά μια συλλογή ιδεών που δεν αφορούν μεμονωμένα άτομα, αλλά κοινωνικές οντότητες, οι οποίες ενσωματώνουν αυτές τις ιδέες στην κοινή τους ύπαρξη (Λέκκας, 2011, σσ. 14-15). Ιδωμένη από κοινωνικοεπιστημονική σκοπιά (Seliger, 1976), η ιδεολογία είναι μια περισσότερο ή λιγότερο συλλογή ιδεών που χρησιμεύει ως θεμέλιο για την οργανωμένη πολιτική δέσμευση, ανεξάρτητα από το αν η δέσμευση αυτή επιδιώκει να διατηρήσει, να τροποποιήσει ή να ανατρέψει την επικρατούσα δομή εξουσίας. Υπό αυτή την έννοια, όλες οι ιδεολογίες: α) παρέχουν μια ολοκληρωμένη απεικόνιση της υπάρχουσας διάταξης, συχνά με τη μορφή μιας κοσμοθεωρίας- β) προσφέρουν ένα μοντέλο ενός ιδανικού μέλλοντος, ένα όραμα μιας επιθυμητής κοινωνίας- και γ) προτείνουν δρόμους για την επίτευξη πολιτικού μετασχηματισμού. Ωστόσο, οι ιδεολογίες δεν είναι αυτοτελή συστήματα σκέψης- αντιθέτως, είναι προσαρμόσιμα σύνολα ιδεών που συχνά επικαλύπτονται σε διάφορα πλαίσια. Δομικά, οι ιδεολογίες μοιάζουν με πολιτικές φιλοσοφίες, λειτουργικά όμως υιοθετούν τη μορφή πολιτικών κινημάτων (Heywood, 2002, σ. 73).

Υπό αυτό το πρίσμα, ο Δερμετζής (1994), όρισε τον εθνικισμό ως: «νεωτερική ιδεολογία δια της οποίας ομάδες διανοουμένων, κοινωνικά κινήματα ή και πολιτικές ενώσεις επιδιώκουν τη διαμόρφωση συλλογικών και ατομικών ταυτοτήτων, εντός μιας ορισμένης κάθε φορά επικράτειας, και η οποία συγκροτείται γύρω από [τη διαμόρφωση συλλογικών και ατομικών ταυτοτήτων], προσδίδοντας ταυτοχρόνως νόημα στο «άδειο» σημαίνον «έθνος»» (Δερμετζής, 1994, σ. 73). Βάση του ορισμού, γίνεται αντιληπτό ότι η διαμόρφωση και η διάδοση του εθνικισμού ενορχηστρώνονται από συγκεκριμένους παράγοντες που δρουν μέσα σε συγκεκριμένες θεσμικές δομές: διανοούμενους, εθνικιστικά κινήματα και πολιτικά κόμματα. Αυτό το μοτίβο είναι εμφανές σε διάφορα ιστορικά στάδια και εκφράσεις του εθνικισμού. Φυσικά, μια σειρά από πολιτισμικές, φιλοσοφικές, θεσμικές και πρακτικές προϋποθέσεις πρέπει να υπάρχουν για να μπορέσουν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά οι υποστηρικτές της εθνικιστικής ιδεολογίας. Ως εκ τούτου, οι θεμελιώδεις προϋποθέσεις που διευκόλυναν την έναρξη και τη διάδοση του εθνικισμού στην Ευρώπη και σε άλλες περιοχές περιλάμβαναν, μεταξύ άλλων, το εμπόριο, τα εκπαιδευτικά συστήματα, την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, την τυπογραφία και την καθιέρωση εθνικών γλωσσών (Δερμετζής, 1994, σσ. 76-78).

Ο θρίαμβος της εθνικιστικής ιδεολογίας δεν έγκειται αποκλειστικά στη διαμόρφωση των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών ώστε να ευθυγραμμιστούν με τις βασικές αρχές της. Πιο

σημαντικά, στηρίζεται στο ουσιαστικό επίτευγμα του εθνικισμού να επιβάλλει το δικό του λεξιλόγιο και τις δικές του αρχές στον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται και κατανοείται η πραγματικότητα (Λέκκας, 2011, σ. 4). Η αλλαγή της κοινωνίας, ή ακριβέστερα, η ευθυγράμμιση της κοινωνίας με τις αρχές της ιδεολογίας, απαιτεί μετασχηματισμό της συμπεριφοράς και των χαρακτηριστικών των ατόμων που ασκούν επιρροή στο μέλλον αυτής (Λέκκας, 2011, σ. 57). Οι εθνικιστικές πρακτικές για την αποκατάσταση της ομοιομορφίας συνδυάζονται με την ανάπτυξη αντίστοιχων ιδεολογιών, οι οποίες περιλαμβάνουν την απόρριψη του «ξένου», του «διαφορετικού» κ.ο.κ., σε όλες του τις εκφάνσεις. Αυτό συμβαίνει γιατί πολλά από τα εθνικιστικά συστήματα πεποιθήσεων αναφέρονται στην «ουσία» ενός συγκεκριμένου έθνους ή στις «απαρχές» του από μια αρχαία, θαρραλέα, χαρισματική γενιά και ούτω καθεξής. Αυτές οι πεποιθήσεις, στερούμενες κάθε γνήσιας επιστημονικής βάσης, εξακολουθούν να διαθέτουν ένα αξιοσημείωτο επίπεδο απροσδιοριστίας (Ψυχοπαίδης, 1994, σ. 62)

Η φύση του εθνικισμού ως σύγχρονης ιδεολογίας παραμένει δυσνόητη λόγω δύο ξεχωριστών ιδιοτήτων που τον διαφοροποιούν από άλλες σημερινές ιδεολογίες, περιπλέκοντας σημαντικά την εξέτασή του. Πρώτον, είναι η αξιοσημείωτη προσαρμοστικότητα και η ευπλαστότητά του, η οποία, σε συνδυασμό με την ευρεία ελκυστικότητά του, οδηγεί συχνά στην απόρριψη του ιδεολογικού του χαρακτήρα και στη συγχώνευσή του με ανθρωπολογικές έννοιες, όπως η συγγένεια. Δεύτερον, είναι η αντίληψή του για τον χρόνο, η οποία είναι ασυνήθιστη για μια σύγχρονη ιδεολογία. Η αντίληψη αυτή ουσιαστικά απορρίπτει την ασυνέχεια και τη διακοπή, παρουσιάζοντας αντίθετα τον χρόνο ως ομοιόμορφο και συνεχή (Λέκκας, 2011, σ. 59). Ιδιαίτερα, κατά την προ-νεωτερική εποχή, η κυρίαρχη αντίληψη περιστρέφεται γύρω από τη συγχρονικότητα, όπου το παρελθόν και το μέλλον αναμειγνύονται σε ένα στιγμιαίο παρόν. Αντίθετα, η σύγχρονη εποχή εισάγει την έννοια ενός «κενού χρόνου», ο οποίος εξελίσσεται με μετρήσιμο τρόπο μέσω ρολογιών και ημερολογίων. Αυτός ο χρόνος αποκτά διάρκεια και νόημα κυρίως από τα γεγονότα που συμβαίνουν μέσα σε αυτόν. Η αντίληψη της εξέλιξης του χρόνου ήταν απαραίτητη για τη διαμόρφωση της ιδέας του έθνους ως αμετάβλητης οντότητας που διατρέχει την πορεία της ιστορίας (Αποστολίδου, 1994, σ. 18).

Η επιθυμία για αναδρομή σε περασμένες εποχές, σε μια «Χρυσή Εποχή», είναι ένα χαρακτηριστικό που συναντάται σε κάθε εθνικιστική ιδεολογία. Αυτή η «Χρυσή Εποχή» υποδηλώνει μια περίοδο στο παρελθόν που συχνά έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα, όταν το έθνος ευημερούσε, επιδεικνύοντας δύναμη και επιτυγχάνοντας αξιοσημείωτα κατορθώματα. Η αξιοποίηση της έννοιας της «Χρυσής Εποχής» στον εθνικό διάλογο βάση του Smith (1997),

ομότιμου καθηγητή Εθνικισμού και Εθνικότητας στο London School of Economics, εξυπηρετεί έξι θεμελιώδεις σκοπούς: 1) ικανοποιεί την αναζήτηση της αυθεντικότητας, 2) προσδίδει μια αίσθηση συνέχειας, 3) προτρέπει τα μέλη της κοινότητας να ανακαλέσουν την ένδοξη ιστορία τους, 4) επιβεβαιώνοντας ταυτόχρονα την εγγενή τους αξία, 5) επιβεβαιώνει την πρόθεση να αντιστρέψουν τις τρέχουσες συνθήκες, 6) κατευθύνει την προσοχή προς ένα επικείμενο ένδοξο πεπρωμένο (Ψαρρού, 2005, σ. 93). Μπροστά σε άγνωστες και αβέβαιες μελλοντικές προοπτικές, τα άτομα μέσα στις κοινωνίες αναζητούν παρηγοριά στην ανακατασκευή του παρελθόντος, αντλώντας ιδέες για την κατανόηση του παρόντος και τη χάραξη στρατηγικής για το μέλλον. Αυτή η υποχώρηση στην ιστορία και η επακόλουθη ανακατασκευή των ιστορικών δεσμών ενισχύει την αντίληψη ότι τα άτομα εντός μιας κοινωνίας έχουν τη δικαιοματική τους θέση στο χρονολόγιο των γεγονότων. Όροι όπως το «ιστορικό καθήκον» και το «ιστορικό χρέος» αποτελούν ακριβώς παραδείγματα αυτής της κλίσης που απορρέει από τις αφηγήσεις του παρελθόντος (Λέκκας, 2011, σσ. 178-180). Κάθε εθνική ιστορία μεταδίδεται μέσω της αφηγηματικής δομής και κατά συνέπεια, όλες οι εθνικές αφηγήσεις πρέπει να τηρούν τις εγγενείς αρχές που διέπουν την αφηγηματική επικοινωνία. Πρέπει να είναι συνεκτικές, πειστικές και κατανοητές, ενώ ταυτόχρονα να αποτυπώνουν την εξέλιξη του έθνους στο χρόνο (Τσουκαλάς, 1994, σ. 287). Ωστόσο, η απλή πραγματοποίηση αυτής της ιστορικής κίνησης δεν ήταν αρκετή. Αυτό που ακολούθησε ήταν η ανάγκη να συμβολιστεί αυτή η μετάβαση με τρόπο που θα εξασφάλιζε τη διαρκή ύπαρξη του έθνους σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας. Μόνο όταν η εθνική ιδεολογία βρίσκει μέσα για να διατηρήσει αυτή τη συνεχή εθνική συνέχεια, γίνεται δυνατή η ολοκληρωμένη καθιέρωση της εθνικής αφήγησης. Με άλλα λόγια, η αποτελεσματικότητα της εθνικής αφήγησης στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας βασίζεται στην ικανότητά της να αφηγείται μια συνεχή ιστορία. Η παρουσία ρήξεων και κενών μέσα στο χρόνο έρχεται σε αντίθεση με την ίδια την ουσία του έθνους (Αποστολίδου, 1994, σ. 19).

Πράγματι, η κατανόηση του εθνικισμού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο οριοθετείται η έννοια του έθνους. Ιστορικά, το έθνος δεν υπάρχει πριν από την εμφάνιση του εθνικισμού- μάλλον, ο εθνικισμός δίνει σημασία και διαμορφώνει το έθνος. Το έθνος δεν είναι μια αδρανής ιστορική οντότητα που ξαφνικά ενεργοποιείται. Αντίθετα, διαμορφώνεται εκ νέου μέσω των διαδικασιών συντονισμού, ιεράρχησης, ενσωμάτωσης, κινητοποίησης, νομιμοποίησης και ανασύστασης που θέτει κάθε φορά σε ισχύ η εθνικιστική ιδεολογία (Δερμετζής, 1994, σ. 84). Ωστόσο, το κρίσιμο ζήτημα είναι πώς μπορεί να επιτευχθεί αυτή η οριοθέτηση χωρίς να αλλοιωθεί η ερμηνεία του εθνικισμού με προκατασκευασμένες

αντιλήψεις για το τι συνιστά έθνος. Η πραγματικότητα παραμένει ότι κατά τη διάρκεια της ιστορίας έχουν προκύψει διάφορα δόγματα σχετικά με τη φύση ενός έθνους, μερικές φορές με βάση παράγοντες όπως η γλώσσα, η θρησκεία, η παράδοση και άλλα. Ακριβώς λόγω αυτού, είναι επιτακτική ανάγκη να καθιερωθεί μια βασική μεθοδολογική και επιστημονική αρχή ή προσέγγιση για τη διερεύνηση του εθνικισμού: πρέπει να γίνει σαφής διάκριση μεταξύ των αντίστοιχων εθνικιστικών αντιλήψεων για ένα έθνος και της κοινωνικο-επιστημονικής, κοινωνιολογικής διερεύνησης του εθνικισμού και της έννοιας του έθνους. Αυτό σημαίνει ότι ο απλός ορισμός ενός έθνους ως κάτι που αντιλαμβάνονται οι εθνικιστικές τακτικές είναι ανεπαρκής. Με απλούστερους όρους, η ανάλυση του εθνικισμού δεν μπορεί να περιορίζεται στο πώς ο ίδιος ο εθνικισμός ορίζει το έθνος σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή (Δερμετζής, 1994, σ. 70).

Ο όρος «έθνος» χρησιμοποιείται συχνά χωρίς μεγάλη ακρίβεια και εύκολα συγχέεται με έννοιες όπως κράτος, χώρα, εθνοτική ομάδα και φυλή. Ο Smith, στο βιβλίο του «The Ethnic Origins of Nations», αποδέχεται την άποψη πως τα έθνη είναι σύγχρονα φαινόμενα, αλλά υποστηρίζει πως οι εθνοτικές ομάδες έχουν μακράιωνη ιστορία. Εν τούτοις, τα μέλη μιας εθνοτικής ομάδας δεν αποτελούν έθνος αλλά μάλλον μειονότητα εντός αυτού. Η ιδιότητα του μέλους στην εθνοτική ομάδα βασίζεται ακριβώς σε παράγοντες όπως η φυλή, η γεωγραφική καταγωγή, η θρησκεία, ο πολιτισμός και οι κοινές μνήμες-εμπειρίες (Goodblatt, 2006, σσ. 4-6). Η δυσκολία ορισμού του έθνους προκύπτει από τη συγχώνευση αντικειμενικών και υποκειμενικών χαρακτηριστικών που απαντώνται σε όλα τα έθνη. Αντικειμενικά, τα έθνη είναι πολιτισμικές οντότητες που περιλαμβάνουν άτομα που μοιράζονται μια κοινή γλώσσα, θρησκεία, ιστορικό υπόβαθρο και πολλά άλλα. Οι παράγοντες αυτοί συμβάλλουν στη δυναμική του εθνικισμού. Αυτό υπογραμμίζει την προοπτική ότι τα έθνη μπορούν τελικά να οριστούν μόνο υποκειμενικά από τα μέλη τους. Αυτό που διαφοροποιεί τα έθνη από άλλες συλλογικότητες είναι το γεγονός ότι τα μέλη τους αυτοπροσδιορίζονται ως μέρος ενός έθνους. Αυτή η διαφοροποίηση είναι κρίσιμη μεταξύ ενός έθνους και μιας εθνοτικής ομάδας, καθώς η τελευταία μοιράζεται μια κοινή ταυτότητα και πίστη στη κοινή τους καταγωγή, αλλά στερείται πολιτικών επιδιώξεων (Heywood, 2002, σ. 158). Σε ένα έθνος μπορούν να συνυπάρχουν πολλές εθνοτικές ομάδες, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις οι εμπειρίες των μελών χαρακτηρίζονται από δυσμενείς καταστάσεις και το συναίσθημα της περιθωριοποίησης και της στέρησης τόσο υλικών αγαθών, όσο και πατρίδας. Για αυτούς τους λόγους τα μέλη των εθνοτικών ομάδων είναι πιο πιθανό να συνασπιστούν για την διατήρηση και υπεράσπιση των κοινών τους αξιών

και ταυτοτήτων με απώτερο σκοπό την επιβίωσή τους (Βέικου & Λαλαγιάννη, 2015, σσ. 15-16)

Η δυτική απεικόνιση του έθνους, που χαρακτηρίζεται ως «έθνος των πολιτών», αφορά μια εδαφική αντίληψη όπου η σύνδεση μεταξύ ανθρώπων και γης είναι ζωτικής σημασίας. Ωστόσο, αυτή η γη δεν είναι αυθαίρετη- πρέπει να ενσωματώνει ιστορική σημασία, χρησιμεύοντας ως «πατρίδα» ή «γενέτειρα» του πληθυσμού. Αυτή η πατρίδα συγκεντρώνει ιστορικές μνήμες και συναισθηματικούς δεσμούς, καθώς είναι ο τόπος όπου έζησαν, εργάστηκαν, προσευχήθηκαν και αγωνίστηκαν αξιόλογες προσωπικότητες όπως λόγιοι, ήρωες και αγωνιστές της «δικής τους» κοινότητας. Όλα αυτά της προσδίδουν μοναδικότητα. Συγκεκριμένοι τόποι εντός της πατρίδας γίνονται «ιεροί». Ταυτόχρονα, στην Ανατολική Ευρώπη και την Ασία, εμφανίστηκε ένα αποκλίνον μοντέλο του έθνους, γνωστό ως η «εθνοτική» αντίληψη του έθνους. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του έγκειται στην έμφαση που δίνει στους κοινούς προγόνους και στον εντόπιο πολιτισμό. Ενώ η δυτική θεώρηση επιτάσσει ότι κάθε άτομο επιλέγει ένα έθνος στο οποίο θα ανήκει, η μη δυτική ή εθνοτική θεώρηση δεν παρέχει τέτοια ελευθερία. Είτε ένα άτομο παραμένει εντός της κοινότητάς του είτε μετακομίζει, παραμένει για πάντα αναπόσπαστο μέρος της κοινότητας στην οποία γεννήθηκε, σημαδεμένο μόνιμα από αυτήν. Στην ουσία, το έθνος αποτελεί πρωτίστως μια συλλογικότητα που συνδέεται με κοινή καταγωγή (Smith, 2000, σ. 27).

Η σύνδεση του έθνους με τον εθνικισμό εμφανίζεται και στις τρεις θεμελιώδεις έννοιες του τελευταίου. Πρώτον, προτείνει ότι μια συγκεκριμένη ομάδα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί και να διατηρεί συστήματα και κανονισμούς που της επιτρέπουν να διαμορφώνει τη μοίρα της. Δεύτερον, προτείνει ότι κάθε μία από αυτές τις ομάδες διαθέτει διακριτές ιδιότητες που καθορίζουν την ταυτότητά της ως έθνος. Τέλος, ως αποτέλεσμα, υποστηρίζει ότι η παγκόσμια κοινότητα αποτελείται φυσικά από διάφορα ξεχωριστά έθνη (Βέικου & Λαλαγιάννη, 2015, σσ. 11-12). Τα έθνη μπορούν να εμφανιστούν μόνο όταν ένα επαρκές τμήμα ενός λαού έχει εσωτερικεύσει την εθνική ταυτότητα, ώστε ο εθνικισμός να γίνει μια αποτελεσματική δύναμη για την κινητοποίηση των μαζών. Αυτό φαίνεται να υποδηλώνει ότι η εθνική ταυτότητα και ο εθνικισμός μπορούν να υπάρξουν πριν από ένα έθνος. Ένα έθνος αναδύεται μόνο όταν η εθνική ταυτότητα και ο εθνικισμός είναι επαρκώς διαδεδομένα, γεγονός που υπονοεί ότι μια εθνοτική ομάδα εξελίσσεται σε έθνος, όταν η εθνοτική συνείδηση αποκτήσει μαζικό ακροατήριο (Goodblatt, 2006, σ. 10). Παρ' όλα αυτά, η θεωρία της εθνικής αφύπνισης αντανακλά την εξελισσόμενη κατανόηση που αναπτύσσει ένα έθνος σχετικά με την ουσία του, περιγράφοντας λεπτομερώς τα βήματα με τα οποία το έθνος εδραιώνεται ως

εννοιολογική ενότητα. Η εξέλιξη αυτή περιλαμβάνει τόσο τον αυτοπροσδιορισμό όσο και τον εξωτερικό προσδιορισμό του έθνους, καθοδηγούμενη από εγκεκριμένες αναμνήσεις, υιοθετημένα έθιμα και εκδηλώσεις, με αποκορύφωμα την καθιέρωση διακριτών ταυτοτήτων (Λιάκος, 1994, pp. 172-173).

Το γεγονός ότι μια ομάδα ατόμων διαθέτει (ή θεωρείται ότι διαθέτει) ορισμένα γνώρισματα τα οποία το διακρίνουν ως ξεχωριστή ενότητα στο χώρο και το χρόνο από άλλα, ανάλογα προσδιορισμένες, συλλογικές οντότητες είναι βασικό στοιχείο του ιδανικού της ανεξαρτησίας που συνοδεύει κάθε εθνικιστική ιδεολογία (Λέκκας, 2011, σ. 131). Όπως περιγράφηκε στον ορισμό του Δερμετζή που προαναφέρθηκε, όπως και κάθε άλλη ιδεολογία, η εθνικιστική ιδεολογία στοχεύει στη διαμόρφωση τόσο της συλλογικής όσο και της ατομικής ταυτότητας. Είναι προφανές ότι χωρίς ταυτότητα δεν μπορεί να διαμορφωθεί ούτε καν μια βασική αίσθηση του εαυτού και η κοινωνική αλληλεπίδραση καθίσταται αδύνατη (Δερμετζής, 1994, σσ. 78-79). Από κοινωνιολογική άποψη, η σημαντική πτυχή είναι η κυριαρχία του υποκειμενικού παράγοντα στη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας. Πρωτίστως, αυτό συνεπάγεται την αναγνώριση ότι ένα έθνος δημιουργείται όταν τα συστατικά του το αναγνωρίζουν συλλογικά. Όταν η συλλογική βούληση καθίσταται ουσιαστικός παράγοντας για τον καθορισμό της εθνικότητας, γίνεται φανερό ότι η εθνικιστική ιδεολογία κατασκευάζει πράγματι την έννοια του έθνους οριοθετώντας την εθνική ταυτότητα και πείθοντας την κοινότητα ότι το έθνος είναι μια πραγματικότητα (Λέκκας, 2011, σ. 131). Η ταυτότητα που διαμορφώνεται μέσω της εθνικιστικής ιδεολογίας μοιράζεται μια συγκεκριμένη ποιότητα που είναι παρούσα σε όλες τις περιπτώσεις εθνικισμού. Αυτή η ιδιαιτερότητα έγκειται στο γεγονός ότι η ταυτότητα που διαμορφώνεται από τον εθνικισμό, η εθνικιστική ή εθνοτική ταυτότητα, κατέχει ένα ανώτερο καθεστώς. Λειτουργεί ως η εστιακή ταυτότητα που συντονίζει, ενσωματώνει, δομεί, επαναφέρει και ιεραρχεί όλες τις άλλες ατομικές και κοινωνικές ταυτότητες (πριν από όλα τα άλλα, ταυτίζομαι ως Εβραίος). Ενώ ο εθνικισμός όντως δημιουργεί μια ταυτότητα, δεν είναι μια οποιαδήποτε ταυτότητα - αντίθετα, είναι μια ταυτότητα που ξεπερνά τις άλλες ενορχηστρώνοντας, οργανώνοντας και ενίοτε διαταράσσοντάς τις (Δερμετζής, 1994, σ. 82).

Η εθνική ταυτότητα είναι ένα σύνθετο κατασκεύασμα, προϊόν ιστορικής επεξεργασίας, που συντίθεται από διάφορα βασικά στοιχεία και αναδιαμορφώνεται μέσω πολιτικών και κοινωνικών διαδικασιών, οι οποίες έχουν τις ρίζες τους στη μνήμη (Gillis, 1994, p. 4). Στον πυρήνα της βρίσκεται μια ιστορική εδαφική επικράτεια, μια πατρίδα που περικλείει τις ρίζες και την ιστορία του έθνους, λειτουργώντας ως απτή σύνδεση για τα άτομα. Αυτή η βαθιά

σύνδεση καλλιεργείται περαιτέρω από μια κοινή σειρά μύθων και ιστορικών αναμνήσεων που συνθέτουν μια συλλογική αφήγηση, ενισχύοντας την αίσθηση ενότητας και συνέχειας. Αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής ταυτότητας είναι η ύπαρξη ενός διάχυτου δημόσιου πολιτισμού που περιλαμβάνει παραδόσεις, έθιμα, τέχνες και σύμβολα, δημιουργώντας μια κοινή πολιτιστική ταυτότητα που βρίσκει απήχηση σε ολόκληρη την κοινότητα, εξαιτίας της μνήμης. Αυτός ο αλληλένδετος ιστός χαρακτηριστικών διαμορφώνει την πολυπλοκότητα της εθνικής ταυτότητας, σφυρηλατώντας την αίσθηση του συλλογικού σκοπού, της κοινής κληρονομιάς και του ανήκειν στο ευρύτερο πλαίσιο ενός έθνους (Smith, 2000, p. 30).

Όσον αφορά την συλλογική ταυτότητα, σε γενικές γραμμές, αφορά τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα βλέπουν τον εαυτό τους ως μέρος μιας συγκεκριμένης ομάδας με την οποία ταυτίζονται. Αποτελείται κυρίως από τις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις των ατόμων και μπορεί να επιμείνει, να εξασθενήσει, να παραμείνει συνεπής ή να υποστεί μεταβολές, ανάλογα με τις ατομικές ταυτότητες. Αντίθετα, τίποτα δεν εμποδίζει τα άτομα που θεωρούν τους εαυτούς τους μέρος της ίδιας ομάδας να διαμορφώνουν ή να ερμηνεύουν διαφορετικά αυτή την ταυτότητα. Κατά συνέπεια, μια συλλογική ταυτότητα δεν είναι απαραίτητα καθολικά αποδεκτή από όλα τα άτομα που τη διεκδικούν ως δική τους. Μπορεί να λάβει διάφορες μορφές που αποκλίνουν με την πάροδο του χρόνου (σε διαφορετικές χρονικές περιόδους) και ταυτόχρονα μεταξύ διαφορετικών ομάδων, κοινωνικών κύκλων και ατόμων. Εάν μια συγκεκριμένη εκδοχή της συλλογικής ταυτότητας καταστεί κυρίαρχη σε μια ομάδα, μπορεί να λάβει συμβολική επικύρωση, όπως η αναγνώρισή της σε ένα επίσημο ημερολόγιο γεγονότων, δημόσιες τελετές ή ιερούς χώρους, και μπορεί στη συνέχεια να εμφανιστεί ως «αντικειμενική πραγματικότητα». Αυτή η αντικειμενοποίηση μπορεί, με τη σειρά της, να ενισχύσει την ενότητα μεταξύ των μελών και να ενισχύσει τη δέσμευσή τους σε κοινές αξίες και τελετουργίες. Παρ' όλα αυτά, το φαινόμενο που περιγράφεται από την έννοια της συλλογικής ταυτότητας παραμένει θεμελιωδώς υποκειμενικό, εστιάζοντας στο πώς τα άτομα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως μέλη μιας συγκεκριμένης συλλογικότητας (Ben-Rafael & Peres, 2005).

Κεφάλαιο 2^ο: Από τη Μασάντα ως παρελθόν στο Σιωνισμό του 19^{ου} αιώνα

Ο ακριβής χρόνος και ο τρόπος με τον οποίο ιδρύθηκε ο πρώτος εβραϊκός οικισμός στη Χαναάν παραμένουν αβέβαιοι. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι συνέπεσε με την εποχή του πατριάρχη Αβραάμ, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι συνέβη σε μεταγενέστερη περίοδο. Σύμφωνα με τα ιερά κείμενα του ιουδαϊσμού, οι Εβραίοι ήταν αρχικά ένας νομαδικός λαός που ασχολείτο με την εκτροφή βοοειδών, οργανωμένος σε φυλές και παραδοσιακά κατοικούσε σε περιοχές της Μεσοποταμίας κοντά στον Περσικό Κόλπο. Περίπου το 2.000 π.Χ., ο πατριάρχης Αβραάμ οδήγησε τον λαό του στη Χαναάν, μια περιοχή που τους είχε υποσχεθεί ο θεός των Εβραίων Γιαχβέ, υπό την προϋπόθεση ότι θα δεσμεύονταν αποκλειστικά να τον λατρεύουν (Taddei, 2007, σ. 51).

Στη συνέχεια, πιθανότατα λόγω μιας σειράς συγκρούσεων με τους τοπικούς πληθυσμούς, η εβραϊκή κοινότητα μετεγκαταστάθηκε στην Αίγυπτο, η οποία βρισκόταν τότε υπό την κυριαρχία των εισβολέων Υξώζ. Στην Αίγυπτο, υπέστησαν βαριά φορολογία και διώξεις μέχρι που τελικά περιήλθαν σε κατάσταση δουλείας. Προς το τέλος της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., υπό την κυριαρχία του Ραμσή Β', ο Μωυσής αναδείχθηκε ηγέτης τους, οδηγώντας τους Εβραίους έξω από την Αίγυπτο με σκοπό να επιστρέψουν στη γη Χαναάν (Taddei, 2007, σ. 52).

Μετά από συγκρούσεις με τους γειτονικούς πληθυσμούς, ο εβραϊκός εθνικισμός γνώρισε την πιο λαμπρή του περίοδο υπό την κυριαρχία του βασιλιά Δαβίδ στα εδάφη της Ιουδαίας, που στη συνέχεια ονομάστηκε Παλαιστίνη από τους Ρωμαίους. Καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο εβραϊκός πληθυσμός ασκούσε ένα περίπλοκο μείγμα θρησκευτικού και πολιτικού ελέγχου στην έκταση που ήταν γνωστή ως Γη του Ισραήλ. Αυτή η εποχή διήρκεσε μέχρι την έλευση των Βαβυλωνίων που, τον 6^ο αιώνα π.Χ., πολιορκήσαν την περιοχή, ανατρέποντας την κυριαρχία της και καταστρέφοντας τον Πρώτο Ναό. Ωστόσο, την εποχή αυτή διαδέχθηκε γρήγορα η έναρξη της πρώτης Εβραϊκής Εξορίας, μιας περιόδου που σηματοδοτήθηκε από τη διασπορά ενός τμήματος της εβραϊκής κοινότητας στη Βαβυλώνα (Salahat, 2007, σσ. 93,154).

Πολλά χρόνια αργότερα, περίπου το 538 π.Χ., ο Πέρσης μονάρχης Κύρος ο Μέγας θριάμβευσε επί της Βαβυλώνας και έδωσε άδεια στον εξόριστο εβραϊκό πληθυσμό να επιστρέψει στην πατρίδα του. Με την επιστροφή τους, εργάστηκαν για την ανοικοδόμηση των κοινοτήτων τους και λίγα χρόνια αργότερα ξεκίνησαν την κατασκευή του Δεύτερου Ναού στην Ιερουσαλήμ. Ωστόσο, την περίοδο που ακολούθησε την επιστροφή παρατηρήθηκε μείωση της

πολιτικής συνοχής του εβραϊκού λαού, με τη διακυβέρνηση του έθνους να αλλάζει χέρια πολλές φορές (Taddei, 2007, σ. 91).

Περίπου γύρω στο 63 π.Χ., οι ρωμαϊκές λεγεώνες έφτασαν υπό την ηγεσία του Πομπήιου, ο οποίος ενορχήστρωσε μια από τις πιο αιματηρές εκστρατείες που έγιναν ποτέ. Αυτή η σύγκρουση εκτυλίχθηκε στην καρδιά της Ιουδαίας, στοιχίζοντας τη ζωή σε πλήθος Ιουδαίων, πολλοί από τους οποίους βρήκαν το θάνατο στο πεδίο της μάχης, ενώ άλλοι αντιμετώπισαν την υποδούλωση και την εκδίωξη από την πατρίδα τους. Ο ιουδαϊκός πληθυσμός, που αντιστάθηκε σθεναρά στη ρωμαϊκή εισβολή, πραγματοποίησε πολλές αντεπιθέσεις, αν και κάθε μία από αυτές τις προσπάθειες συνάντησε τη συντριπτική ρωμαϊκή δύναμη. Η κομβική στιγμή σε αυτή την ταραχώδη κατάσταση έφτασε με τα γεγονότα του 70 μ.Χ. Η πόλη της Ιερουσαλήμ έπεσε στα χέρια των ρωμαϊκών δυνάμεων, οι οποίοι ήθελαν να επιβάλουν την λατρεία στους δικούς τους θεούς και την αφοσίωση στον αυτοκράτορα, και ο Δεύτερος Ναός καταστράφηκε. Μέσα στα ερείπια, ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Τίτος στάθηκε θριαμβευτής στην Ιουδαία, σηματοδοτώντας ένα ηχηρό αποκορύφωμα σε χρόνια διαμάχης και αντίστασης (Salahat, 2007, σ. 154; Taddei, 2007, σ. 36). Το έτος 73 μ.Χ. ήταν μάρτυρας της τελευταίας μάχης της ιουδαϊκής αντίστασης, με επικεφαλής τον Φλάβιο Σίλβα, απόγονο του αυτοκράτορα Τίτου. Το επίκεντρο των στρατιωτικών προσπαθειών του Σίλβα βρισκόταν στο απόρθητο φρούριο της Μασάντα, μια ψηλή ορεινή ακρόπολη που, μετά την πτώση της Ιερουσαλήμ, έγινε προπύργιο για περίπου 1.000 ανθρώπους. Παρά την ακλόνητη αποφασιστικότητά τους, οι κάτοικοι της Μασάντα βρέθηκαν παγιδευμένοι σε μια ρωμαϊκή πολιορκία που αποδείχθηκε ανυπέρβλητη. Η άμυνα του φρουρίου, μετά από τρία χρόνια, τελικά υποχώρησε, χαράσσοντας το όνομα της Μασάντα στα χρονικά της ιστορίας ως καθοριστική στιγμή στη καταστροφή του εβραϊκού έθνους. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πτώση της Μασάντα σηματοδότησε το χρονικό χάσμα που χώρισε την άλλοτε ευημερούσα και ασφαλή εβραϊκή ύπαρξη στην Παλαιστίνη από την επακόλουθη εποχή της Εξορίας (Schwartz, Zerubavel, Barnett, & Steiner, 1986, σ. 148) Με την πτώση της Μασάντα, ο εβραϊκός λαός υπέστη αρκετές και σοβαρές απώλειες: τα εδάφη του, την πολιτική του κυριαρχία και τον Ναό που αποτελούσε τον πυρήνα της πνευματικής και πολιτιστικής του ταυτότητας (Salahat, 2007, p. 161; Taddei, 2007, pp. 123-127). Την ιστορία της πρώτης κατέγραψε ο Ιώσηπος Φλάβιος, στο χειρόγραφο του «Περί του Ιουδαϊκού Πολέμου», το οποίο αποτελεί τη μόνη πηγή πληροφόρησης και στο οποίο περιέγραψε τα γεγονότα ως αυτόπτης μάρτυρας.

Μετά από αιώνες διασποράς, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ο παγκόσμιος εβραϊκός πληθυσμός κυμαινόταν σε περίπου δύομισι εκατομμύρια. Η συντριπτική

πλειονότητα, σχεδόν το 90%, αυτού του δημογραφικού πληθυσμού ζούσαν στην Ευρώπη. Σε πλήρη αντίθεση, η Γη του Ισραήλ φιλοξενούσε μόνο έναν μικρό θύλακα Εβραίων κατοίκων, που αποτελούσε μια μικροσκοπική κοινότητα, η οποία παρέμενε ακλόνητη μέσα στον ευρύτερο πληθυσμό της περιοχής (Maor, 2009; The pluralism project, 2020). Στην Ευρώπη ο εβραϊκός πληθυσμός αντιμετώπισε ένα συστηματικό μοτίβο διώξεων, το οποίο πήρε διάφορες μορφές, όπως η σφαγή, η ανελέητη εκδίωξη, ο εξαναγκαστικός προσηλυτισμός και ο εσκεμμένος αποκλεισμός τους από θέσεις εξέχουσας θέσης στο χώρο της δημόσιας διοίκησης. Αυτή η επίθεση εχθρότητας και αντιπάθειας δεν περιορίστηκε μόνο στο φυσικό πεδίο, αλλά επεκτάθηκε και σε απειλές που περιλάμβαναν την πνευματική και πολιτιστική τους υπόσταση, αμφισβητώντας την ίδια τους την ύπαρξη. Οι λόγοι που κρύβονταν πίσω από αυτές τις διώξεις ήταν πολύπλευροι και παρουσίαζαν μια μεταβαλλόμενη κατάσταση κατά την εξέλιξη του 18ου και του 19ου αιώνα. Τα κίνητρα και οι δικαιολογίες για το μίσος και την κακομεταχείριση της εβραϊκής κοινότητας δεν ήταν καθόλου στατικά, αλλά υπόκεινταν σε ένα εξελισσόμενο μωσαϊκό κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραγόντων. Η περίπλοκη αλληλεπίδραση αυτών των δυναμικών δημιούργησε ένα ταραχώδες τοπίο όπου οι λόγοι για την εχθρότητα αυτή ήταν τόσο ποικίλοι όσο και πολυάριθμοι. Μέσα σε αυτό το σύνθετο σκηνικό, γίνεται φανερό ότι παρά τον ανελέητο διωγμό που υπέστη, ένα σημαντικό μέρος του εβραϊκού πληθυσμού επέλεξε να υπομείνει τις κακουχίες της εξορίας, επιδεικνύοντας ανθεκτικότητα απέναντι στις αντιξοότητες. Διάφορες γωνιές του πλανήτη χρησίμευσαν ως καταφύγιο, τοποθεσίες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, η Αυστραλία, ο Καναδάς, η Νότια Αφρική και διάφορα έθνη της Νότιας Αμερικής. Ωστόσο, το κέντρο της εβραϊκής διασποράς συνέχισε να αποτελεί η ευρωπαϊκή ήπειρος. Παρά τις δοκιμασίες και τα δεινά που αντιμετώπισαν, η πλειονότητα του εβραϊκού πληθυσμού παρέμεινε ριζωμένη εκεί.

Αντίθετα, ο 19^{ος} αιώνας εγκαινίασε μια μεταμορφωτική εποχή που μπορεί να θεωρηθεί ως «το ξενίθ» για τον εβραϊκό πληθυσμό, τόσο συλλογικά όσο και ατομικά, από την εποχή της καταστροφής του Ναού. Αυτή η αλλαγή παραδείγματος τυροδοτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης, μια καμπή που προκάλεσε μια αξιοσημείωτη αλλαγή στη στάση απέναντι στους Εβραίους. Τα κυρίαρχα ιδεώδη του Διαφωτισμού, σε συνδυασμό με την εκκολαπτόμενη έννοια της χειραφέτησης, γνωστή ως «Haskalah», φώτισαν την πορεία προς μια προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της σχέσης με την εβραϊκή ταυτότητα. Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου ήταν η διάλυση των γκέτο που είχαν περιορίσει επί μακρόν τον εβραϊκό πληθυσμό, προσφέροντάς του πρόσβαση σε διευρυμένους ορίζοντες και ευκαιρίες. Με την έναρξη των ίσων ατομικών δικαιωμάτων, το προηγούμενως

περιορισμένο τοπίο άνοιξε σταδιακά, επιτρέποντας στους Εβραίους να διεκδικήσουν την παρουσία τους σε διάφορους τομείς. Ειδικότερα, το φάσμα των επαγγελμάτων υπέστη μετασχηματισμό, με τους Εβραίους να εισχωρούν στα πεδία του χονδρικού και λιανικού εμπορίου. Αυτή η νεοαποκτηθείσα οικονομική δράση, σε συνδυασμό με τις ιδέες του Διαφωτισμού, ώθησε την εβραϊκή ζωή από την περιφέρεια στο κέντρο των μητροπόλεων της Ευρώπης. Τα πανεπιστήμια, οι επιστημονικές αναζητήσεις και οι πολιτιστικές προσπάθειες μαρτυρούσαν την ολοένα και πιο σημαντική συμμετοχή των Εβραίων στη καθημερινότητα των ευρωπαϊκών χωρών. Αυτή η περίοδος αλλαγής επεκτάθηκε πέρα από την κοινή γλώσσα ή την αφομοίωση. Διείσδυσε στον πυρήνα των παραδοσιακών τρόπων ζωής, οι οποίοι είχαν παγιωθεί κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα. Η ώθηση προς την εκκοσμίκευση αποτέλεσε ακρογωνιαίο λίθο στην προσπάθεια των Εβραίων να ενταχθούν σε μια κοινωνία που στηριζόταν σε ισότιμες αρχές, στο διαχωρισμό των θρησκευτικών θεσμών από το κράτος και στην ακλόνητη δέσμευση για εθνική πίστη. Καθώς η διαδικασία της αφομοίωσης βάθαινε, ορισμένοι Εβραίοι απομακρύνθηκαν από τα θρησκευτικά τους πιστεύω, με μερικούς μάλιστα να ασπάζονται τον χριστιανισμό. Η παρακμή όμως των θρησκευτικών πεποιθήσεων αποδυνάμωσε τους δεσμούς μεταξύ των ευρωπαϊκών εβραϊκών κοινοτήτων και καθώς όλο και περισσότεροι Εβραίοι γίνονταν όλο και πιο πατριώτες απέναντι σε αυτό που θεωρούσαν ασφαλείς πατρίδες, οι στενοί δεσμοί μεταξύ των επιμέρους εβραϊκών κοινοτήτων κατέστησαν σχεδόν αδύνατοι (Maor, 2009).

Το αποτέλεσμα αυτών των διαδικασιών ήταν η εμφάνιση της εβραϊκής ορθοδοξίας, η οποία προσπάθησε να επανοικοδομήσει και να αποκαταστήσει τα όρια της θρησκευτικής κοινότητας μέσω της επιβολής ενός πιο αυστηρού κοινωνικού ελέγχου στα μέλη της και την επιτήρηση της καθημερινότητάς τους. Κατά συνέπεια, η ανάδυση της εβραϊκής ορθοδοξίας αποτέλεσε έναν αξιοσημείωτο αντίποδα. Το κίνημα αυτό προσπάθησε να ενισχύσει και να επαναπροσδιορίσει τις παραμέτρους της θρησκευτικής κοινότητας επιβάλλοντας αυστηρότερους κοινωνικούς ελέγχους και αυξημένη επιτήρηση της καθημερινής ζωής των πιστών. Η επιρροή αυτών των ραββινικών αρχών αντηχούσε ιδιαίτερα στους κλειστούς εβραϊκούς θύλακες που αντιστέκονταν στην αφομοίωση είτε λόγω προσωπικής επιλογής είτε λόγω της απροθυμίας των κοινοτήτων υποδοχής (Salahat, 2007, σσ. 82-83). Αυτή η διχοτόμηση μεταξύ αφομοιωμένων και μη αφομοιωμένων Εβραίων αποκρυσταλλώθηκε σε μια έντονη αντίθεση, με το χάσμα μεταξύ των δύο ομάδων να διευρύνεται σημαντικά. Η πορεία αυτής της ταραχώδους περιόδου χαρακτηρίζεται από αυτές τις μετασχηματιστικές δυναμικές, με τις οποίες η πολύπλευρη εξέλιξη της εβραϊκής ταυτότητας κινήθηκε μέσα στα ρεύματα της

κοινωνικής αλλαγής. Τελικά, ο 19^{ος} αιώνας όχι μόνο ανέδειξε μια επαναπροσδιορισμένη εβραϊκή παρουσία, αλλά προκάλεσε επίσης μια εποχή βαθιάς ενδοσκόπησης και αναπροσαρμογής μπροστά στα μεταβαλλόμενα πολιτιστικά και κοινωνικά τοπία.

Στον απόηχο του Διαφωτισμού του 18^{ου} αιώνα, τη Γαλλική Επανάσταση και τη χειραφέτηση που παρείχε στους Εβραίους πλήρη ιθαγένεια στα ευρωπαϊκά εδάφη, η συζήτηση γύρω από τις εβραϊκές διώξεις υπέστη μια αξιοσημείωτη μεταμόρφωση: άρχισε να περιστρέφεται γύρω από παράπονα σχετικά με την ελλιπή αφομοίωση των Εβραίων και την αντιληπτή ανικανότητα των σύγχρονων κοινωνιών να τους ενσωματώσουν στον κοινωνικό ιστό (Maor, 2009). Στο γεωγραφικό πλαίσιο των δυτικών άκρων της Ευρώπης, η ενσωμάτωση των εβραϊκών πληθυσμών αναδείχθηκε ως το κυρίαρχο φαινόμενο. Αυτή η εποχή γνώρισε την άνθιση ενός αντίστροφου φαινομένου, ιδιαίτερα εμφανές στη Ρωσία και στις ανατολικές εκτάσεις της ηπείρου, το οποίο αργότερα θα αναγνωριζόταν ως αντισημιτισμός. Σε αυτές τις περιοχές, οι δυνάμεις της Haskalah δεν ρίζωσαν τόσο ισχυρά όσο σε άλλες περιοχές. Κατά συνέπεια, οι παραδοσιακοί τρόποι ζωής των εβραϊκών κοινοτήτων εμπόδιζαν την αφομοίωσή τους στις ευρύτερες κοινωνίες στις οποίες κατοικούσαν. Στην πολυπλοκότητα αυτή συνέβαλε το γεγονός ότι το κοινωνικοοικονομικό τοπίο της Ρωσίας και της Ανατολικής Ευρώπης χαρακτηριζόταν από χαμηλότερα επίπεδα ανάπτυξης σε σύγκριση με τα αντίστοιχα δυτικά. Αυτή η οικονομική ανισότητα λειτούργησε ως πεδίο ανταγωνισμού, εντείνοντας τη διαφορά μεταξύ των γηγενών κατοίκων και των εβραϊκών κοινοτήτων για οικονομικές ευκαιρίες και θέσεις εργασίας. Αυτή η ανταγωνιστική διαμάχη λειτούργησε ως ισχυρός παράγοντας που ενέτεινε την εχθρότητα προς τους Εβραίους, η οποία ενισχύθηκε περαιτέρω από εθνοτικούς διαχωρισμούς και αρνητικά στερεότυπα. Καθώς οι εβραϊκές κοινότητες ήταν απομονωμένες και η πρόσβασή τους σε οικονομικές και κοινωνικές σφαίρες περιοριζόταν σκόπιμα, τα αισθήματα δυσaráσκειας και φόβου τροφοδότησαν το φαινόμενο του αντισημιτισμού¹. Η κατάσταση έφτασε στο αποκορύφωμά της όταν μια σειρά βίαιων πογκρόμ² με στόχο τους

¹ Παραδοσιακά, οι Σημίτες πιστεύεται ότι είναι απόγονοι του Σημ, ενός από τους γιους του Νώε, και περιλαμβάνουν πολλούς από τους λαούς της Μέσης Ανατολής. Ο αντισημιτισμός αναφέρεται στην προκατάληψη ή την εχθρότητα προς τους Εβραίους. Στην πρώιμη οργανωμένη εκδήλωσή του, ο αντισημιτισμός είχε θρησκευτικές ρίζες. Μετέδιδε την εχθρότητα των Χριστιανών προς τους Εβραίους, η οποία προερχόταν από την κατηγορία ότι ήταν υπεύθυνοι για τον θάνατο του Ιησού και την απόρριψή του ως γιό του Θεού. Τον 19ο αιώνα εμφανίστηκε ο φυλετικός αντισημιτισμός, ο οποίος χαρακτηριζόταν από την καταδίκη των Εβραίων ως σατανικών και επιβλαβών. Αυτές οι αντιλήψεις αποτέλεσαν τις θεμελιώδεις αρχές του γερμανικού ναζισμού και κορυφώθηκαν με τη φρικτή θηριωδία του Ολοκαυτώματος (Heywood, 2002, σ. 173).

² Στην εγκυκλοπαίδεια Britannica ως pogrom ορίζεται: «η επίθεση του όχλου, εγκεκριμένη ή μη από τις αρχές, κατά των προσώπων ή της περιουσίας μιας θρησκευτικής, φυλετικής ή εθνικής μειονότητας. Ο όρος αναφέρεται συνήθως στις επιθέσεις κατά των Εβραίων στη Ρωσική Αυτοκρατορία στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα. [...] Όπως πιστεύεται ευρέως, η Ρωσική Κεντρική Κυβέρνηση δεν οργάνωσε ποτέ pogrom, αλλά η αντισημιτική της πολιτική τα κατέστησε δυνατά. Οι επίσημες διώξεις και η παρενόχληση [...] οδήγησαν τους

Εβραίους σάρωσε τη Ρωσία το 1881. Οι επιπτώσεις αυτής της ταραχώδους περιόδου ξεπέρασαν τα γεωγραφικά σύνορα. Τα κύματα του αντισημιτισμού αντηχούσαν σε ολόκληρη την ήπειρο. Στην πραγματικότητα, ο καμβάς της εχθρότητας και των αρνητικών προκαταλήψεων κατά των Εβραίων παρουσίασε μια ζοφερή εικόνα σε ολόκληρη την Ευρώπη (Salahat, 2007, σ. 86).

Τα κύρια θέματα συζήτησης εντός της εβραϊκής κοινότητας μετά τα πογκρόμ ήταν κυρίως πραγματιστικά και όχι ιδεολογικά. Οι συζητήσεις αυτές περιστρέφονταν κυρίως γύρω από τα υπέρ και τα κατά της υποστήριξης της μετανάστευσης των Εβραίων προσφύγων είτε στην Παλαιστίνη είτε στην Αμερική. Οι «πρακτικοί» λόγοι υπέρ της Παλαιστίνης, όπως η πεποίθηση ότι οι εβραϊκές παραδόσεις θα διατηρούνταν καλύτερα στους Αγίους Τόπους σε σύγκριση με την Αμερική, φάνηκε να έχουν τις ρίζες τους σε υποκείμενες παραδοχές. Αυτές οι υποθέσεις περιλάμβαναν την αντίληψη ότι η χειραφέτηση σε ξένες χώρες εγκυμονούσε κινδύνους για την επιβίωση του ιουδαϊσμού λόγω της αφομοίωσης. Αυτές οι πεποιθήσεις ήταν πιο κοινές μεταξύ των παραδοσιακών και ερχόταν σε αντίθεση με την επικρατούσα άποψη που είχαν οι δυτικοί εβραίοι φιλόανθρωποι (Reinharz, 1993/94).

πολυάριθμους αντισημίτες να πιστέψουν ότι η βία τους ήταν νόμιμη[...] (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2023).

Κεφάλαιο 3^ο: Το κίνημα του Σιωνισμού και η γένεση του Ισραηλινού κράτους

Το εχθρικό κλίμα που είχε αρχίσει να αναπτύσσεται εναντίων των Εβραίων, αρχικά στην Ανατολική Ευρώπη, από το 1870 και έπειτα (Dia Az-Andreu, 2003) σε συνδυασμό, με τα εθνικιστικά πολιτικά κινήματα που εμφανίζονταν σταδιακά, φορτισμένα από αντισημιτικές απόψεις, θεωρήθηκε πως οδήγησαν στη ανάπτυξη του Ιουδαϊκού εθνικισμού. Στη πραγματικότητα, κανένα Ιουδαϊκό εθνικιστικό κίνημα δε συστάθηκε μόνο εξαιτίας των αντισημιτικών περιστατικών που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα ή και νωρίτερα στην Ευρώπη, αλλά αυτά ήταν απλώς η αφορμή (Maor, 2009). Η εμφάνιση ενός ευρέως διαδεδομένου εθνικισμού σε ολόκληρη την Ευρώπη, που συχνά εκδηλωνόταν ως αντισημιτισμός και είχε δυσάρεστες συνέπειες, σε συνδυασμό με την επίμονη επιδίωξη της διεκδίκησης της Γης της Σιών και την αποτυχία της Εβραϊκής Χειραφέτησης, αποτέλεσαν τους κύριους λόγους πίσω από την εξέλιξη του εβραϊκού εθνικισμού στην Ευρώπη και στη συνέχεια την έναρξη του σιωνιστικού κινήματος (Salahat, 2007, σ. 81). Η περίπτωση του Ιουδαϊκού εθνικισμού είχε μια ιδιαίτερη δυναμική, η οποία παρέκκλινε από το σενάριο του εθνικισμού της Δυτικής Ευρώπης, αφού, τουλάχιστον στην αρχή, καταβλήθηκε προσπάθεια να διαπλεχθούν και να συγχωνευθούν τα θρησκευτικά και τα εθνικιστικά στοιχεία. Κοινά τελετουργικά, τελετές, ακόμη και λεξιλόγιο, που αναδεικνύεται από όρους όπως αφοσίωση, πίστη, άμυνα και θυσία, βρήκαν συχνά εφαρμογή τόσο σε θρησκευτικά όσο και σε εθνικιστικά πλαίσια. Το συναίσθημα μέσα από το οποίο οι Εβραίοι εθνικιστές προσέγγιζαν την ιστορία τους έφερε μια ισχυρή θρησκευτική χροιά, προκαλώντας συναισθήματα όχι μόνο θαυμασμού και ευλάβειας αλλά και σεβασμού για τους προγόνους τους (Benedict, 1997, σ. 12).

Πιο αναλυτικά, ο φιλόσοφος και σοσιαλιστής Moses Hess εισήγαγε για πρώτη φορά την έννοια της εβραϊκής μετανάστευσης στην Παλαιστίνη στο έργο του με τίτλο «Ρώμη και Ιερουσαλήμ» το 1862 (Salahat, 2007, σ. 87). Αυτή η ιδέα μετατράπηκε σε επιτακτική ανάγκη μετά την εμφάνιση των πρώτων πογκρόμ στη Νότια Ρωσία και την Ανατολική Ευρώπη τη δεκαετία του 1880, ως αποτέλεσμα του αντισημιτισμού που επικρατούσε. Από εκεί και έπειτα, ξεκίνησε η δημιουργία μερικώς οργανωμένων εβραϊκών εθνικιστικών κινήματων, με το πιο σημαντικό και διάσημο από αυτά να είναι το κίνημα «Hovevei Zion» ή «Hibbat Zion» (Εραστές της Σιών). Το κίνημα αυτό ιδρύθηκε από διανοούμενους και Εβραίους φοιτητές, με επικεφαλής τον ιατρό Leo Pinsker. Προβληματισμένος από τις επικρατούσες εχθρικές συνθήκες και τις ενέργειες διακρίσεων που στόχευαν τους Εβραίους, ο Pinsker συνέταξε ένα φυλλάδιο με τίτλο

«Αυτό-χειραφέτηση» στα γερμανικά, στο οποίο υποστήριζε ότι οι Εβραίοι θα παρέμεναν

Εικόνα 1: Πρώτη συγκέντρωση της Hovevei Zion
Πηγή: Center of Israel Education

μονίμως παρείσακτοι, ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής τους (Maor, 2009; Salahat, 2007, σ. 88; Reinhartz, 1993/94). Κύριος στόχος του κινήματος ήταν η ενθάρρυνση και προώθηση της μετανάστευσης των Εβραίων της Ανατολικής Ευρώπης στη Παλαιστίνη, θεωρώντας πως μόνο τότε θα μπορούσαν να ζήσουν αυτόνομα και αυτοδύναμα, μακριά από τα ευρωπαϊκά εδάφη, στα οποία άνθιζε ο αντισημιτισμός. Για αυτόν τον λόγο, το κίνημα υιοθέτησε τρεις βασικές αρχές που θεωρήθηκαν ζωτικής σημασίας, απαραίτητες για την προοπτική δημιουργίας ενός ισχυρού έθνους και μιας υγιούς κοινωνίας: πρώτον, την Αυτό-χειραφέτηση, η οποία περιελάμβανε τον σχηματισμό και την κινητοποίηση μιας συνεκτικής και συντονισμένης εθνικής οντότητας, δεύτερον, την Παραγωγικότητα, δηλαδή την αναδιάρθρωση των ιστορικών επαγγελμάτων των Εβραίων και την διερεύνηση νέων πηγών βιοπορισμού, όπως η γεωργία, και τρίτον, την Αυτοδιοίκηση. Τελικά, το κίνημα των Εραστών της Σιών πέτυχε τη μερική υλοποίηση μόνο των δύο πρώτων στόχων, ενώ μετέπειτα ανέλαβε η ένωση Bilu (Beit Yaakov Lechu ve Nelcha - Προώθηση του Οίκου του Ιακώβ). Αυτή η τελευταία ομάδα, έχοντας ήδη

μέλη που είχαν μεταναστεύσει στην Παλαιστίνη, αποτέλεσε το εναρκτήριο κύμα μετανάστευσης, γνωστό ως Πρώτη Aliyah (ανάβαση), που διήρκεσε από το 1881 έως το 1904. Λόγω της περιορισμένης προθυμίας των Εβραίων να μεταφράσουν την εθνική τους συνείδηση σε απτές συλλογικές μεταναστευτικές προσπάθειες, το κίνημα σταδιακά υποχώρησε. Παρόλα αυτά, η εποικιστική δραστηριότητα στην Παλαιστίνη είχε δημιουργήσει ένα οικονομικό και εθνικό πλαίσιο, πάνω στο οποίο θα μπορούσαν να οικοδομηθούν τα επόμενα κύματα μετανάστευσης (Maor, 2009). Μέχρι και το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ένας σημαντικός εβραϊκός πληθυσμός, που αριθμούσε δεκάδες χιλιάδες, είχε εγκατασταθεί στην Παλαιστίνη. Αναφερόμενη ως Παλαιό Yishuv (HaYishuv HaYashan), η κοινότητα αυτή υπήρχε εντός των ορίων της παρακμάζουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς υποδομές ή αναγνωρισμένη ηγεσία (Halamish, 2009). Η υλοποίηση του τρίτου στόχου έγινε εφικτή μετά την εμφάνιση του Theodor Herzl. Στην πρώτη φάση της σταδιοδρομίας του, η άποψη του Herzl ευθυγραμμίστηκε με την επικρατούσα προοπτική μεταξύ των εξευρωπαϊσμένων Εβραίων διανοουμένων, υποστηρίζοντας ότι η αφομοίωση θα οδηγούσε τελικά στην πλήρη ενσωμάτωση των Εβραίων στις κοινωνίες υποδοχής τους. Ωστόσο, η άποψη αυτή αναθεωρήθηκε γρήγορα, όταν ο Herzl ήρθε αντιμέτωπος με αντισημιτικά επεισόδια στην Ευρώπη (Maor, 2009).

Εικόνα 2: Theodor Herzl Πηγή: HOLLIS Images - Harvard

Η γέννησή του σιωνιστικού κινήματος σηματοδοτείται από την έκδοση του θεμελιώδους έργου του Αυστριακού Εβραίου δημοσιογράφου Theodore Herzl (1860-1904), με τίτλο «Der Judenstaat» (Το Εβραϊκό Κράτος), το 1896. Το βιβλίο αυτό αποτελούσε μανιφέστο

που υποστήριζε τη μετανάστευση και ίδρυση ενός Ιουδαϊκού Κράτους είτε στη Παλαιστίνη, είτε στην Αργεντινή (Maor, 2009; Salahat, 2007, σ. 91). Αφορμή για τη συγγραφή του ήταν η εμφάνιση αντισημιτικών ενεργειών που προέκυψαν μετά τη δημοσίευση του βιβλίου του Eugen Dühring³ για το «Εβραϊκό Πρόβλημα» (Maor, 2009) και η υπόθεση «Dreyfus». Η τελευταία περιστράφηκε γύρω από τη δίκη και τη φυλάκιση του λοχαγού Henry Dreyfus, ενός Γάλλου Εβραίου, το 1894 με την κατηγορία ότι ήταν Γερμανός κατάσκοπος, αν και μεταγενέστερα στοιχεία αποκάλυψαν τη χρήση κατασκευασμένων εγγράφων για την καταδίκη του (The pluralism project, 2020). Ο Herzl, ο οποίος κάλυπτε το γεγονός ως δημοσιογράφος, διαπίστωσε τη διάχυση των αντισημιτικών αισθημάτων στη Δυτική Ευρώπη (Salahat, 2007, σ. 90) και παρατήρησε ότι οι προσπάθειες των Εβραίων να ξαναχτίσουν τη ζωή τους στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών εθνών-κρατών ήταν άκαρπες, ότι η αφομοίωση ήταν αβάσιμη και οδηγούσε μόνο στη διάβρωση των κοινών τους παραδόσεων (Maor, 2009). Το μανιφέστο του, αποτέλεσε κίνητρο για τη συγκρότηση και πραγματοποίηση του Πρώτου Σιωνιστικού Συνεδρίου στη Βασιλεία της Ελβετίας το 1897, στο οποίο ανακοινώθηκε η ίδρυση της Παγκόσμιας Σιωνιστικής Οργάνωσης (WZO). Εκεί, ο Herzl, ως ιδρυτής και ηγέτης πλέον του Σιωνισμού (Maor, 2009), περιέγραψε τις θεμελιώδεις έννοιες και τους στόχους του κινήματος, αναδιαμορφώνοντας ουσιαστικά το «εβραϊκό ζήτημα» από κοινωνικοθρησκευτικό σε εθνικό (The pluralism project, 2020).

Το σιωνιστικό κίνημα ξεχώριζε ως το πιο ριζοσπαστικό μεταξύ των σύγχρονων εβραϊκών εθνικιστικών κινημάτων, λόγω της δέσμευσής του για ανοιχτό διάλογο σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Εβραίοι στην Ευρώπη. Η ιδεολογία του Herzl⁴, την οποία ενστερνίστηκαν και τα υπόλοιπα μέλη του κινήματος, βασίστηκε στην παραδοχή και αποδοχή ότι οι Εβραίοι που ήταν διασκορπισμένοι σε όλο τον κόσμο αποτελούσαν ένα ενιαίο έθνος όμοιο με τα άλλα. Κατά συνέπεια, η πιο ισχυρή λύση στις προκλήσεις τους ήταν η ίδρυση ενός νέου έθνους μέσω της μαζικής μετανάστευσης. Η προοπτική αυτή συνεπαγόταν ουσιαστικά τη μετατροπή του Ιουδαϊσμού σε εθνική ταυτότητα, υποστηρίζοντας μάλιστα πως τα ευρωπαϊκά έθνη ήταν εκείνα που έπρεπε να παραχωρήσουν ένα οποιοδήποτε κομμάτι γης στους Εβραίους, καθώς απομακρύνοντας τους από την Ευρώπη, θα ικανοποιούνταν τα συμφέροντα και των αντισημιτών. Συνεπώς, ένα εβραϊκό κράτος θεωρήθηκε ως παγκόσμια ανάγκη και ευθύνη, με

³ Φιλόσοφος, πολιτικός οικονομολόγος, παραγωγικός συγγραφέας και κορυφαίος Γερμανός οπαδός του θετικισμού, της φιλοσοφικής άποψης ότι η θετική γνώση αποκτάται μέσω της παρατήρησης των φυσικών φαινομένων (Britannica, The Editors of Encyclopaedia, 2023).

⁴ Η ιδεολογία του Theodore Herzl παρουσιάστηκε και μέσω θεατρικών έργων, όπως το «Νέο Γκέτο», το 1897, και σε φυλλάδια και βιβλία, όπως το «Εβραϊκό Κράτος» το 1896 (Maor, 2009).

τις μεγάλες δυνάμεις να πρέπει να δράσουν από κοινού για την διασφάλιση του (Maor, 2009). Μετά τον θάνατο του Herzl το 1904, η ηγεσία του σιωνιστικού κινήματος μετατοπίστηκε από τα χέρια εκείνων που επιδίωκαν μια πολιτική λύση σε εκείνους που υποστήριζαν έναν πιο πρακτικό προσανατολισμό με τη μορφή της σταθερής μετανάστευσης Εβραίων στην Παλαιστίνη - την προγονική τους περιοχή, όπως περιγράφεται στα ιερά κείμενα (Ben-Rafael & Peres, 2005, σ. 29). Ο σιωνισμός επεδίωκε να ανακτήσει την εβραϊκή ιστορία και κληρονομιά από την αραβική σφαίρα, διεκδικώντας ταυτόχρονα την εδαφική ιδιοκτησία, επιδιώκοντας έτσι να αποκαταστήσει την ιστορική τους κληρονομιά (Πλάντζος, 2016, σσ. 27-28). Ο Herzl ήταν δεινός διπλωμάτης και μετατόπιζε την εστίασή του μεταξύ διαφορετικών παγκόσμιων πρωτευσών ανάλογα με τις επικρατούσες πολιτικές ευκαιρίες. Αντίθετα, η μετέπειτα ηγεσία υποστήριζε ότι η αναζωογόνηση της εβραϊκής συλλογικής ταυτότητας εξαρτιόταν αποκλειστικά από τη δημιουργία ενός εβραϊκού κράτους στο Eretz Israel (Maor, 2009).

Οι θεμελιώδεις αρχές του Σιωνισμού επικεντρώνονταν στη βαθιά σχέση που είχε καλλιεργηθεί μεταξύ των Εβραίων και της Γης του Ισραήλ, έναν δεσμό που σφυρηλατήθηκε μέσω της διαρκούς ιστορικής παρουσίας τους και των ιερών γραφών τους. Αυτή η σχέση αποτελούσε την κεντρική πτυχή της εθνικής τους ταυτότητας. Ενσωματωμένος στα ιερά κείμενα της Εβραϊκής Βίβλου (Tanakh), υπάρχει ένας επαναλαμβανόμενος ισχυρισμός ότι οι Εβραίοι θα επανενωθούν τελικά με τη Σιών⁵, κατά την άφιξη του Μεσσία, του Εβραίου ηγέτη που θα καθοδηγείται θεϊκά, για να συγκεντρώσει τον διασκορπισμένο πληθυσμό από κάθε γωνιά του πλανήτη⁶ (The pluralism project, 2020; Salahat, 2007, p. 94). Επιπλέον, οι θρησκευτικές εντολές περιλαμβάνουν την υποταγή του εβραϊκού λαού στη Γη του Ισραήλ, ως συνέχεια του παρελθόντος του και μοναδικό πεπρωμένο τους (Ben-Rafael & Peres, 2005, p. 27). Στα μέσα του 19ου αιώνα, προσωπικότητες όπως ο ραβίνος Yehudah Shlomo Alkalay (1798-1878) και ο ραβίνος Zevi Hirsch Kalischer (1795-1874) εμφανίστηκαν ως πρώτοι υποστηρικτές του σιωνισμού, υποστηρίζοντας ότι η εβραϊκή εγκατάσταση στο Eretz Yisrael χρησίμευε ως προπαρασκευαστική φάση για την άφιξη του Μεσσία. Η ακλόνητη, λοιπόν, θρησκευτική πίστη τους, που ενίσχυσε έναν βαθύ δεσμό μεταξύ του εβραϊκού πληθυσμού και της Γης, σε συνδυασμό με την αδιάλειπτη προσμονή τους για επιστροφή και τις παραδοσιακές θρησκευτικές αξίες, στηρίζουν τη βαθιά επίδραση του Σιωνισμού (The pluralism project, 2020; Maor, 2009; Ben-Rafael & Peres, 2005, p. 29). Ωστόσο, παρά τον ισχυρό δεσμό μεταξύ των

⁵ Αρχαίο εβραϊκό όνομα του ιερού λόφου της Ιερουσαλήμ.

⁶ Ησαΐας, κεφάλαιο 11.

Εβραίων και της Γης, που έχει τις ρίζες του στην ιδέα ότι είναι ένας εκλεκτός λαός, αυτός ο δεσμός δεν μεταφράστηκε σε συλλογικές προσπάθειες επιστροφής για δεκαοκτώ αιώνες. Οι διακρίσεις που αντιμετώπιζαν οι Εβραίοι από χριστιανούς και μουσουλμάνους δεν κατάφεραν να ωθήσουν σε ουσιαστική συλλογική δράση, μέχρι που η εμφάνιση του σιωνιστικού κινήματος άλλαξε αυτή την πορεία. Το Eretz Israel, η Γη στην οποία είχε αρχικά διαμορφωθεί η ταυτότητα του εβραϊκού λαού βάσει των ιστορικών γεγονότων και έπειτα βάσει των ιερών κειμένων, αποτελούσε μια συνεχή συνιστώσα εντός της εβραϊκής συλλογικής συνείδησης. Ήταν ο μόνος τόπος στον οποίο θα μπορούσε να αποκατασταθεί μια εβραϊκή συλλογική οντότητα και ένα αυθεντικά εβραϊκό περιβάλλον. Επιπλέον, ήταν και ο μόνος τόπος στον οποίο οι Εβραίοι θα μπορούσαν να επανενταχθούν στην ιστορία ως μια παραγωγική, αρμονική και ενωμένη κοινότητα, υπεύθυνη για τη μοίρα της (Maor, 2009; Ben-Rafael & Peres, 2005, σ. 29).

Κεντρικός στόχος για την επίτευξη της μελλοντικής μετανάστευσης όμως, αποτελούσε η εθνική αναβίωση του Ιουδαϊσμού, η οικοδόμηση μιας Εβραϊκής εθνικής ζωής έναντι της νεωτερικότητας. Αυτό ήταν η κινητήρια δύναμη των σιωνιστικών προσπαθειών: η διαμόρφωση του οράματος του εβραϊκού εθνικισμού και η μετουσίωσή του στην πραγματικότητα μέσω της εγκατάστασης Εβραίων κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Aliyah στη Γη του Ισραήλ (Maor, 2009; Salahat, 2007). Για να αναζωπυρώσει το μειωμένο αίσθημα εθνικού ανήκειν μεταξύ των Ευρωπαίων Εβραίων, το οποίο είχε μειωθεί καθ' όλη τη διάρκεια της Διασποράς, ο Σιωνισμός επικεντρώθηκε στην ανασυγκρότηση της εθνικής ταυτότητας. Για την επίτευξη αυτού, διαμόρφωσε μια εθνική αφήγηση γύρω από την εβραϊκή ιστορία, η οποία χρησίμευσε ως αιτιολογία για την ύπαρξη του καθενός, την ιστορική συνέχεια και την ύπαρξή τους ως έθνος μέσα στην ιστορία. Η παρουσία των Εβραίων στον χωροχρόνο ως μια ενιαία εθνική ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά, ήταν η βασική ιδέα πάνω στην οποία αναπτύχθηκε ολοκληρωτικά ο σύγχρονος Ιουδαϊκός εθνικισμός και εν γένει η εθνική ταυτότητα. Η γνώση που παρήχθη από τους θεωρητικούς σχετικά με την ταυτότητα διατυπώθηκε και εν συνεχεία αφομοιώθηκε ως αληθινή, φυσική και καθολικά αποδεκτή, αφού έθετε ζητήματα γλώσσας, γης και μνήμης. Παρόλα αυτά, αξίζει να αναφερθεί, πως όσον αφορά τη μνήμη, ο Σιωνισμός έδωσε επιλεκτικά έμφαση μόνο στα κομμάτια που τον εξυπηρετούσαν, βασισμένα στις δικές του αρχές και συμφέροντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί παράλειψη της έννοιας της Εξορίας από την εβραϊκή ιστορία, καθώς ο Σιωνισμός υποστήριζε μια συνεχή εβραϊκή εθνική ταυτότητα από την αρχαιότητα μέχρι την επιστροφή τους (Salahat, 2007, σσ. 92,94). Αυτός είναι και λόγος για τον οποίο οι Σιωνιστές ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν στερεότυπα με αντίθετο πρόσημο για να συγκρίνουν τη Γη του Ισραήλ με την Εξορία. Το Ισραήλ περιγραφόταν ως καταφύγιο, πηγή

ζωής και ενοποιητική δύναμη για τους Εβραίους, ενώ η Εξορία, ως μέρος επικίνδυνο, που έθετε σε κίνδυνο ζωές και καλλιεργούσε τη μεταξύ τους διαίρεση (Salahat, 2007, σ. 95). Τα γνωρίσματα της αδυναμίας και υποταγής που ιστορικά συνδέονταν με το λαό τους έπρεπε να αντικατασταθούν από την ανδρεία, ώστε να καταφέρουν να αντικαταστήσουν την ιδέα του εξόριστου Ιουδαίου.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί ανωτέρω, οι κοινές ιστορικές αναμνήσεις μιας ομάδας ατόμων υπόκεινται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο μνήμης, το οποίο καθοδηγείται από τους στόχους του εκάστοτε εθνικού κινήματος. Στο πλαίσιο του Σιωνισμού, η κεντρική έμφαση δόθηκε στην αρχαία εβραϊκή ιστορία, αποτελώντας τη θεμελιώδη δομή του μνημονικού του πλαισίου. Η επιλογή των γεγονότων προς εξιστόρηση και, κατά συνέπεια, προς μνημόνευση ήταν μια σκόπιμη προσπάθεια, που αποσκοπούσε στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης. Αυτή η μνήμη χαρακτηριζόταν από μια συνεχή υποβόσκουσα ανησυχία για επιβίωση και μια τάση προς ορισμένες πολιτικές επιδιώξεις. Για να το αναλύσουν, οι ιστορικοί που υποστήριζαν τη σιωνιστική προοπτική, επιφορτισμένοι με την παρουσίαση της ιστορίας, την διαχώρισαν σε τρεις κύριες εποχές: την Αρχαιότητα, την Εξορία και τη Σύγχρονη Αναγέννηση. Αυτός ο διαχωρισμός αποσκοπούσε στη μνημόνευση συγκεκριμένων γεγονότων από το μακρινό παρελθόν. (Salahat, 2007, σ. 144).

Το κεφάλαιο της Αρχαιότητας αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για τη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης και, κατά συνέπεια, συνέβαλε στη διαδικασία διαμόρφωσης μιας εθνικής ταυτότητας. Είχε τέτοια σημασία λόγω της ουσιαστικής αξιοποίησής του στην κατασκευή μνημών που αποσκοπούσαν στην αναζωπύρωση της αίσθησης του αρχαίου ηρωισμού. Η προσπάθεια αυτή στηρίχθηκε στον ισχυρισμό ότι οι Εβραίοι συγκαταλέγονταν μεταξύ των αρχαιότερων πολιτισμών της ιστορίας (Salahat, 2007, σ. 93). Σύμφωνα με τη σιωνιστική προοπτική, η αρχαιότητα αντιπροσώπευε το αποκορύφωμα ολόκληρης της ιστορικής πορείας των Εβραίων, που συχνά θεωρείται μια «Χρυσή εποχή». Η αφήγηση ξεδιπλώθηκε με αναφορά στον Αβραάμ και τους απογόνους του, οι οποίοι τελικά μετανάστευσαν στην Αίγυπτο. Το γεγονός της εξόδου σηματοδότησε την έναρξη του εθνικού ιστορικού ταξιδιού, καθώς οι Εβραίοι, μετά από τέσσερις δεκαετίες, κατέκτησαν την αρχαία Χαναάν, ξεκινώντας τη δημιουργία κοινών αναμνήσεων και εμπειριών. Οι Ιουδαίοι εκείνης της εποχής ενσάρκωναν δύο πρωταρχικά χαρακτηριστικά: α) ένα ενωμένο βασίλειο που χαρακτηριζόταν από διαρκή εθνική συνοχή, η οποία στηριζόταν σε αυτόνομη πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή, και β) ένα πολεμικό πνεύμα και ανδρεία. Στη σιωνιστική αφήγηση, τα χαρακτηριστικά αυτά ήταν αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα, εμπλέκοντας

έτσι την έννοια του πολέμου με την ίδια την προϋπόθεση για την εβραϊκή επιβίωση. Κατά συνέπεια, η Αρχαιότητα έγινε αντιληπτή ως μια περασμένη εποχή εθνικής υπεροχής, την οποία το σιωνιστικό κίνημα προσπάθησε να αναβιώσει. Αυτό επιδιώχθηκε κυρίως μέσω της εβραϊκής μετανάστευσης στην Παλαιστίνη και της επανίδρυσης του αρχαίου Ισραήλ (Salahat, 2007, σσ. 145-146).

Η περίοδος της Αρχαιότητας ολοκληρώνεται με μια σειρά συγκρούσεων και εξεγέρσεων, πολλές από τις οποίες αποδείχθηκαν ανεπιτυχείς, με τελευταίο γεγονός τη πολιορκία του φρουρίου της Μασάντα και την εβραϊκή εξέγερση κατά των ρωμαϊκών δυνάμεων (66-73 μ.Χ.) (Salahat, 2007, σ. 114). Από αυτό το σημείο και έπειτα αρχίζει το κεφάλαιο της Εξορίας, που καλύπτει πολλούς αιώνες κατά τη διάρκεια των οποίων οι Εβραίοι διασκορπίστηκαν σε διάφορες περιοχές ως θρησκευτική μειονότητα ανάμεσα σε διάφορα έθνη. Η εποχή αυτή σηματοδότησε τη ρήξη του δεσμού των Εβραίων με την πατρίδα τους, τη διαστρέβλωση της εθνικής τους ταυτότητας και τη διαγραφή της συλλογικής μνήμης που είχε ευδοκιμήσει κατά την περίοδο της ενότητάς τους. Για τους Σιωνιστές, η ιστοριογραφία αυτής της φάσης έθεσε σημαντικές προκλήσεις, καθώς εκτυλίχθηκε ταυτόχρονα με τα κύματα μετανάστευσης, ενσαρκώνοντας τη μετάβαση από την Εξορία στη Σύγχρονη Αναγέννηση και προαναγγέλλοντας την αυγή μιας νέας εθνικής εποχής (Salahat, 2007, σ. 145).

Πιο συγκεκριμένα, η διαδικασία διαμόρφωσης της συλλογικής εβραϊκής μνήμης και ταυτότητας ξεκίνησε κατά τη περίοδο του «Νέου Yishuv», πριν από την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ (Salahat, 2007, σ. 142). Αρχικά, ο όρος αναφερόταν στην εβραϊκή κοινότητα στην Παλαιστίνη πριν την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ, και ονομάστηκε, όπως προαναφέρθηκε, «Παλαιό Yishuv». Ουσιαστικά, περιλάμβανε αποκλειστικά και μόνο τους Εβραίους που επιδίωκαν ενεργά την εθνική αναβίωση και την επιστροφή του εβραϊκού λαού στη Γη του Ισραήλ. Αυτό το υποσύνολο περιελάμβανε άτομα που συμμετείχαν στην πολιτική και πολιτιστική ζωή της κοινότητας και χρησιμοποιούσαν την εβραϊκή γλώσσα (Halamish, 2009). Γενικότερα, ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του Σιωνισμού κατά τα σημαίνοντα χρόνια της επιρροής του ήταν η αναβίωση της εβραϊκής γλώσσας, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την αίσθηση της ενότητας (The pluralism project, 2020). Κατά συνέπεια, η κοινότητα του Παλαιού Yishuv εξελίχθηκε και μετατράπηκε σε αυτόνομη κοινωνία, ενώ εξακολουθούσε να βρίσκεται υπό παλαιστινιακή διακυβέρνηση, γεγονός που οδήγησε σε εντάσεις με τον αραβικό πληθυσμό. Η εξέλιξη αυτή καταλύθηκε από μια ακολουθία εβραϊκών μεταναστεύσεων στην Παλαιστίνη τη δεκαετία του 1880, που ενορχηστρώθηκε από το σιωνιστικό κίνημα, γνωστές ως Aliyah και χωρισμένες σε πολλά κύματα. Τότε ήταν που εμφανίστηκε ο Σιωνισμός και στη

Παλαιστίνη (Halamish, 2009; Reinhartz, 1993/94, σ. 55). Το Νέο Yishuv, το οποίο καθοδηγούταν πλέον από κοσμικούς εθνικιστές, παρουσίαζε αξιοσημείωτες διαφορές από το παραδοσιακό Παλαιό Yishuv, με βασικότερη τον αποκλεισμό των υπερορθόδοξων Εβραίων και των κομμουνιστών. Το κράτος που οραματίζονταν οι Σιωνιστές ακολουθούσε πλήρως τις αξίες των δυτικοευρωπαϊκών εθνικιστικών κινημάτων και πλέον απαιτούσε έναν θεμελιώδη διαχωρισμό μεταξύ θρησκευτικών θεμάτων και πολιτικών υποθέσεων (Reinhartz, 1993/94, σσ. 55,64; Halamish, 2009; Cesari, 2018, σ. 334).

Ο Σιωνισμός απέδωσε τεράστια σημασία στη κινητοποίηση της νέας γενιάς κυρίως για να υπογραμμίσει τις διαφορές μεταξύ της δικής τους γενιάς από εκείνη των γονιών τους. Η νεολαία ονομάστηκε «Sabra», και χρησιμοποιήθηκε με σκοπό τη μετάδοση των επιθυμητών μηνυμάτων για την προώθηση των στόχων του κινήματος. Ο όρος, όπως αυτός διατυπώνεται στο βιβλίο του κοινωνιολόγου Almog Oz, “The creation of the new Jew: The Sabra”, οι Sabra είναι: «οι Ιουδαίοι άντρες που γεννήθηκαν στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς και στις δεκαετίες του 1920 και 1930 και εκπαιδεύτηκαν στα κοινωνικά πλαίσια του (Παλαιστινιακού Ιουδαϊκού) εργατικού κινήματος, καθώς και οι μετανάστες νέοι οι οποίοι εντάχθηκαν σε αυτά τα πλαίσια». Ο όρος προέρχεται από το εβραϊκό «tzabar» και το αραβικό «sabbar», που σημαίνει κάκτος. Αν και το σκεπτικό πίσω από αυτή τη σύγκριση δεν είναι απολύτως σαφές, εικάζεται ότι η επιλογή αυτού του όρου ήταν σκόπιμη, με στόχο να συνδέσει τη νέα γενιά με την άγρια φύση που συμβολίζει ο κάκτος, ενώ παράλληλα υπογραμμίζει την ανθεκτικότητά τους να αντέχουν τις απαιτητικές συνθήκες του ξηρού κλίματος της Παλαιστίνης (Salahat, 2007, σ. 194). Επιπλέον, όπως διευκρινίστηκε αργότερα από τους Ισραηλινούς ρήτορες, στους Sabra παρατηρήθηκαν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως η ειλικρίνεια στη συμπεριφορά τους, η ευθύτητα του τρόπου έκφρασης τους και η σκληρότητα. Ο Σιωνισμός ενίσχυσε όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, καθώς αυτή η νέα γενιά επιφορτίστηκε με το έργο της διόρθωσης της εικόνας των Εβραίων, η οποία είχε αμαυρωθεί από τους αντισημίτες στην Ευρώπη που τους χαρακτήριζαν δόλιους, υποκριτές και πανούργους (Salahat, 2007, σ. 196).

Η σκόπιμη εστίαση των Σιωνιστών στη νέα γενιά δεν ήταν μια τυχαία επιλογή. Μέσω των Sabra, οι οποίοι γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Παλαιστίνη, οι Σιωνιστές ενορχήστρωσαν με επιτυχία την αναβίωση των γηγενών Εβραίων που είχαν ιστορικά κατοικήσει αυτά τα εδάφη κατά την αρχαιότητα. Οι πρωταρχικοί στόχοι ήταν διττοί: πρώτον, να σβήσουν τη μνήμη της εποχής της Εξορίας που σηματοδεύτηκε από τον εκτοπισμό και τη διακοπή της ιστορικής συνέχειας, και δεύτερον, να γεφυρώσουν το ιστορικό χάσμα με την

εισαγωγή νεοφερμένων που μοιράζονταν κοινά εδάφη, γλώσσα και παραδόσεις. Η γενιά Sabra έγινε γρήγορα εμβληματική της αυθεντικής εβραϊκής ταυτότητας, όπως την κατασκεύασε ο προ-κρατικός σιωνισμός. Αυτό διευκολύνθηκε από την ενεργό εμπλοκή τους στα κοινά, εξυπηρετώντας συγκεκριμένους πολιτικούς στόχους όπως η αναβίωση του αρχαίου εβραϊκού ήθους και πνεύματος που ευδοκίμούσε έως και δύο χιλιετίες πριν, καθώς και η αποκατάσταση της σύνδεσης με την αρχαία ιερή γη (Salahat, 2007, pp. 143). Η νεολαία υιοθέτησε με ζήλο ένα προσεκτικά σχεδιασμένο εκπαιδευτικό σχέδιο που είχε τις ρίζες του στον πατριωτισμό. Αυτό περιελάμβανε την εμπέδωση εθίμων, παραδόσεων, τελετών και εορτασμών προς τιμήν των αρχαίων ηρώων, καθώς και τη συμμετοχή σε εθελοντικές δραστηριότητες. Ειδικότερα, η έμφαση στην εκμάθηση της εβραϊκής γλώσσας ως εθνικής γλώσσας και στη διδασκαλία της ιστορίας απέκτησε εξέχουσα θέση. Ήρωες της αρχαιότητας, όπως ο Ben Eliezer, ο οποίος ηγήθηκε των γεγονότων στη Μασάνα, υποστηρίχθηκαν ως πρότυπα (Salahat, 2007, σ. 225). Επιπλέον, οι νέοι στρατολογούνταν σε ομάδες όπως η Palmach, η οποία απαιτούσε σημαντικό μέρος του ελεύθερου χρόνου τους. Η συμμετοχή αυτή συνεπαγόταν στρατιωτική εκπαίδευση, πολυήμερες κατασκηνώσεις και απαιτητικές πεζοπορίες σε απαιτητικά και επικίνδυνα εδάφη (Salahat, 2007, σσ. 212-213). Οι στρατιωτικοί θεσμοί ήταν πλέον πλήρως συνυφασμένοι με την κοινωνία, με τη νεολαία να βλέπει τους εαυτούς της ως επαναστάτες και υποστηρικτές της εγκαθίδρυσης του κράτους τους (Salahat, 2007, σ. 266). Η εξέλιξη του πολεμικού πνεύματος και η ετοιμότητα για αυτοθυσία διαπλέκονταν σταδιακά με την εβραϊκή ταυτότητα, αποτελώντας τελικά αναπόσπαστες πτυχές. Αυτά τα χαρακτηριστικά στήριζαν μια ψυχολογική διάθεση και έναν προσανατολισμό που στηριζόταν στην έννοια του «πολέμου». Ως εκ τούτου, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, η έννοια αυτή αναδύθηκε ως συστατικό στοιχείο της ταυτότητας, που θεωρήθηκε απαραίτητο για την επιβίωση και την επίτευξη της ανεξαρτησίας (Salahat, 2007, σ. 225).

*Εικόνα 3: Ομάδα στρατιωτών της Palmach (1948)
Πηγή: HOLLIS Images - Harvard Library*

Η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ το 1948 αποτέλεσε το μεγαλύτερο επίτευγμα του Σιωνισμού, παρόλο που ήρθε ως αποτέλεσμα πολλών δραματικών γεγονότων (The pluralism project, 2020). Όλα όσα είχαν οραματιστεί οι Σιωνιστές και οι Ιουδαίοι για την επιστροφή τους στη Γη της Σιών, έγινε πραγματικότητα μετά τη Διακήρυξη Balfour. Η ανοιχτή αυτή επιστολή συντάχθηκε από τον Υπουργό Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας, Arthur James Balfour την 2^η Νοεμβρίου 1917, και στάλθηκε στον Lionel Walter Rothschild⁷, αποτελώντας μια ιστορική δέσμευση της πρώτης (Britannica, The Editors of Encyclopaedia, 2023). Μέσω της Διακήρυξης, η Μεγάλη Βρετανία ενέκρινε τον στόχο του πρώτου Σιωνιστικού Συνεδρίου: την απόκτηση μιας πατρίδας για τον εβραϊκό λαό στην περιοχή της Παλαιστίνης (Maor, 2009). Μερικά χρόνια αργότερα, στις 24 Ιουλίου 1922, το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών έδωσε Εντολή ολικής κυριαρχίας της Παλαιστίνης στη Μεγάλη Βρετανία, απαιτώντας την προετοιμασία των κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών συνθηκών της περιοχής, για την ίδρυση της εβραϊκής εθνικής περιοχής (Halamish, 2009). Αυτό σηματοδότησε μια στιγμή καμπής, καθώς αποτέλεσε την πρώτη περίπτωση όπου μεγάλες παγκόσμιες δυνάμεις αναγνώρισαν τον Ιουδαϊσμό ως ξεχωριστή εθνικότητα, αναγνωρίζοντας στη συνέχεια τον Σιωνισμό ως τη νόμιμη εκδήλωσή του (Maor, 2009).

Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το 1945, το μέγεθος της τραγωδίας του Ολοκαυτώματος αντήχησε παγκοσμίως, προκαλώντας ανησυχία στις τότε Παγκόσμιες Δυνάμεις. Το γεγονός αυτό επέσπευσε την επιτακτική ανάγκη για τη δημιουργία ενός εβραϊκού κράτους, που θα προσέφερε μια λύση στην επίμονη εβραϊκή δυσπραγία. Κατά συνέπεια, τον Σεπτέμβριο του 1947, οι εκπρόσωποι της «Ειδικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την Παλαιστίνη» (UNSCOP) ξεκίνησαν τις διαδικασίες για τη διχοτόμηση της περιοχής της Παλαιστίνης σε ξεχωριστά εβραϊκά και αραβικά κράτη. Όπως αναμενόταν, η ηγεσία του σιωνιστικού κινήματος ενέκρινε την πρόταση αυτή, ενώ η ηγεσία της Παλαιστίνης αντιτάχθηκε σθεναρά σε όλα τα σχέδια διχοτόμησης, απορρίπτοντας τις ιστορικές και θρησκευτικές λογικές που διέπουν αυτή την θεωρούμενη ιδανική λύση. Στις 29 Νοεμβρίου 1947, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών επικύρωσε την ίδρυση της UNSCOP, χάρη σε ένα ψήφισμα που υποστηρίχθηκε από πολυάριθμα έθνη. Αυτό οδήγησε στην ανακοίνωση, στις 14 Μαΐου 1948, από τον πολιτικό David Ben-Gurion, της πολυαναμενόμενης ίδρυσης του κράτους του Ισραήλ (Maor, 2009). Ακόμα και η επιλογή του ονόματος «Ισραήλ» είχε σημασία, καθώς εμπεριέχει

⁷ Βρετανός ζωολόγος που έγινε μεγάλος συλλέκτης και ίδρυσε το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Rothschild στο Λονδίνο. Διετέλεσε συντηρητικό μέλος του Κοινοβουλίου από το 1899 έως το 1910. Το 1917 έλαβε την επιστολή, λόγω της Σιωνιστικής του ιδεολογίας και της εξέχουσας θέσης του στην αγγλοεβραϊκή κοινότητα (Britannica, The Editors of Encyclopaedia, 2023)

βιβλική χροιά, προσθέτοντας έτσι μια άλλη πτυχή στην εβραϊκή εθνική ταυτότητα (Goodblatt, 2006, p. 108) Οι συνέπειες αυτών των αποφάσεων πυροδότησαν μια σύγκρουση πλήρους κλίμακας μεταξύ του νεοσύστατου Ισραήλ και των Παλαιστινίων Αράβων, που βρέθηκαν ξαφνικά να διεκδικούν τα εδάφη τους (Halamish, 2009). Ταυτόχρονα, η φήμη των Sabra άνθισε και επεκτάθηκε περαιτέρω. Η συμμετοχή τους στους πολέμους για την ανεξαρτησία τους ανέδειξε σε νέους ήρωες και υπερασπιστές του κράτους του Ισραήλ. Ορμώμενοι από το ηρωικό πνεύμα που κληρονόμησαν από τους προγόνους τους, αφιερώθηκαν ανιδιοτελώς σε αυτόν τον σκοπό. Ως αποτέλεσμα, η εικόνα και οι ιδιότητές τους αναδείχθηκαν σε αναπόσπαστα στοιχεία της εβραϊκής εθνικής ταυτότητας, που θεωρήθηκαν ζωτικής σημασίας για την αντοχή τους στη Γη του Ισραήλ (Salahat, 2007).

Κεφάλαιο 4ο: Αρχαιολογία και αρχαιολογικός χώρος και διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας

Το πεδίο του πολιτισμού γενικότερα, και πιο συγκεκριμένα, το πεδίο της βιβλικής αρχαιολογίας, συνιστούσε έναν μη αξιοποιημένο κλάδο μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα στην εν λόγω γεωγραφική περιοχή (Scham, 2001). Μέχρι τότε, η πρακτική της αρχαιολογικής έρευνας και η αρμοδιότητα διεξαγωγής ανασκαφών ανήκε κυρίως σε ξένα χριστιανικά έθνη, όπως η Βρετανία, η Αμερική και η Γαλλία, τα οποία έστελναν στρατιωτικούς ακόλουθους, διπλωμάτες και μελετητές στην περιοχή για να αναζητήσουν τις ρίζες των Αγίων Τόπων. Η πρωταρχική τους έμφαση βρισκόταν στην αποκάλυψη ιστορικών στοιχείων που σχετίζονταν με την Καινή Διαθήκη (Taddei, 2007, σ. 29; Χαμηλάκης & Γκρήνμπεργκ, 2022, σ. 26). Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, η αρχαιολογία εξελίχθηκε σε ένα σημαντικό εγχείρημα στενά συνυφασμένο με τα ιδεώδη του Σιωνισμού, κυρίως μετά το Δεύτερο Υισουν. Ο τομέας της εβραϊκής αρχαιολογίας στο Ισραήλ, αποτελεί μια σπάνια περίπτωση εθνικιστικής αρχαιολογίας, ενός κλάδου που προέκυψε από ένα σχολαστικά επεξεργασμένο παράδειγμα ανάκτησης της κληρονομιάς (Scham, 2001). Κατά τη διάρκεια της ιστορίας, πολλά εθνικιστικά κινήματα προσπάθησαν να οικοδομήσουν την νοοτροπία ενός έθνους ή και το ίδιο το έθνος από την αρχή. Το ίδιο συνέβη και με τον Σιωνισμό, ο οποίος ξεκίνησε μια άμεση αποστολή να εμφυσήσει μια βαθιά αίσθηση ιστορικής συνέχειας. Αναπόσπαστο στοιχείο αυτής της προσπάθειας ήταν η καθιέρωση και η ενίσχυση μιας ισχυρής σύνδεσης μεταξύ του εβραϊκού πληθυσμού και της ίδιας της Γης του Ισραήλ. Με την πάροδο του χρόνου, αυτή η δέσμευση στην ιστορική κληρονομιά και την εδαφική ένταξη έγινε ακρογωνιαίος λίθος της συνολικής σιωνιστικής αφήγησης (Brunet, 2020, p. 15; Schwartz, Zerubavel, Barnett, & Steiner, 1986, p. 148).

Αρχικά, ο Σιωνισμός που αποτέλεσε ένα κομβικό κεφάλαιο στην δημιουργία της εθνικής ταυτότητας του Ισραήλ, ανέλαβε μια ολοκληρωμένη προσπάθεια που για αναδιοργάνωση του συνόλου του εβραϊκού πολιτισμού μέσα σε ένα συγκεκριμένο εθνικό πλαίσιο. Στο επίκεντρο των στρατηγικών τους προσπαθειών ήταν η σκόπιμη διαδικασία εξάλειψης των πολιτιστικών πρακτικών που είχαν υιοθετηθεί από τους μετανάστες στις χώρες καταγωγής τους. Αυτή η συστηματική εξάλειψη αποσκοπούσε στο να θέσει τις βάσεις για μια πιο τυποποιημένη παραδοσιακή κληρονομιά, προσεκτικά προσαρμοσμένη, ώστε να ευθυγραμμιστεί με τον εθνικό λόγο του εκκολαπτόμενου κράτους, ο οποίος ήταν βαθιά ριζωμένος στην εκτεταμένη ιστορία της περιοχής (Liran-Alper, 2010). Στην επιδίωξη αυτού του φιλόδοξου στόχου, ο Σιωνισμός αξιοποίησε τη δύναμη των αρχαιολογικών χώρων, των

αρχιτεκτονικών δομών και των ερειπίων, ως δείκτες που αντιπροσωπεύουν την ιστορική κληρονομιά και τη γη που κατοικούσε ο εβραϊκός πληθυσμός, μετατρέποντάς τα, έτσι, σε εμβληματικά εθνικά σύμβολα. Αυτή η σκόπιμη επιλογή των αρχαιολογικών χώρων δεν ήταν αυθαίρετη- μάλλον, προήλθε από μια συνειδητή απόφαση να ευθυγραμμιστούν τα φυσικά απομεινάρια του παρελθόντος με τη σύγχρονη αφήγηση του εκκολλαπτόμενου έθνους. Προσδίδοντας σημασία σε αυτές τις τοποθεσίες, ξεπέρασαν τα απλά ιστορικά τεχνουργήματα και τα μετέτρεψαν σε ζωντανούς αγωγούς που γεφύρωναν την ιστορική συνέχεια και πρόβαλλαν τον διαρκή δεσμό μεταξύ του εβραϊκού πληθυσμού και της αρχαίας γης που αποκαλούσαν πατρίδα. Αυτή η στρατηγική προσέγγιση, η οποία είχε τις ρίζες της στην αξιοποίηση της απτής κληρονομιάς, συνέβαλε σημαντικά στην εδραίωση μιας ξεχωριστής εθνικής ταυτότητας, καθώς, όχι μόνο τόνισε την ιστορική καταγωγή, αλλά και υπογράμμισε τον μοναδικό δεσμό μεταξύ του λαού και της γης που κατοικούσε.

Η αρχαιολογία ανέλαβε εξέχοντα ρόλο από τις απαρχές του κινήματος αναδεικνύοντας μια σημαντική πτυχή εθνικής σημασίας που αποσκοπούσε κυρίως στη διευκόλυνση της προόδου της χειραφέτησης του πληθυσμού. Στα χέρια των Σιωνιστών, η χρήση της έγινε ένα ισχυρό εργαλείο, καθώς ο σχηματισμός ενός έθνους απαιτούσε τις ενεργές διαδικασίες λήθης ή μνήμης, καθώς και την αποκάλυψη ή την κατασκευή ιστορικών αφηγήσεων. Η αναδιατύπωση των μύθων της εθνικής καταγωγής απαιτούσε μια σύνθεση που αντλούνταν από ποικίλες πηγές, οι οποίες περιλάμβαναν σε περίοπτη θέση τα υλικά κατάλοιπα που υπήρχαν εντός των εδαφικών ορίων του κράτους. Η περίπλοκη σχέση μεταξύ της ανάπτυξης της αρχαιολογίας και της οικοδόμησης της εθνικής ταυτότητας ήταν τόσο προφανής που παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό αδιαμφισβήτητη καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και στο μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} (Kohl, 1998, σ. 228; Feige, 2002). Είναι χαρακτηριστικό πως κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Εντολής⁸ και αργότερα κατά τις πρώτες δεκαετίες ύπαρξης του νεοσύστατου κράτους του Ισραήλ, η αφήγηση του Σιωνισμού για το έθνος έφτασε στο αποκορύφωμα της, με την κοινωνία να την αποδέχεται ως αυτονόητη και αδιαμφισβήτητη. Αυτό, ωστόσο, δεν ήταν ένα ξαφνικό γεγονός, αλλά μάλλον το αποκορύφωμα επίμονων προσπαθειών που ανέλαβε

⁸ Στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών του Ισραήλ αναφέρεται: «Οι εντολές για τη Μεσοποταμία, τη Συρία και την Παλαιστίνη ανατέθηκαν από το Ανώτατο Δικαστήριο της Κοινωνίας των Εθνών στη συνεδρίαση του Σαν Ρέμο τον Απρίλιο του 1920. Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών όσον αφορά την εντολή για την Παλαιστίνη ολοκληρώθηκαν με επιτυχία τον Μάιο του 1922 και εγκρίθηκαν από το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών τον Ιούλιο του 1922. Οι εντολές για την Παλαιστίνη και τη Συρία τέθηκαν σε ισχύ ταυτόχρονα στις 29 Σεπτεμβρίου 1922. Στο έγγραφο αυτό, η Κοινωνία των Εθνών αναγνώριζε την "ιστορική σύνδεση του εβραϊκού λαού με την Παλαιστίνη" και τους "λόγους για την ανασύσταση της εθνικής του κατοικίας στη χώρα αυτή"» (Ministry of Foreign Affairs, 2021)

το καθεστώς. Η Nadia Abu El-Haj, ανθρωπολόγος στο πανεπιστήμιο της Columbia, υποστηρίζει ότι η ενασχόληση και το ενδιαφέρον του εβραϊκού σιωνιστικού πληθυσμού που εγκαταστάθηκε στο Ισραήλ κατά το Yishuv, δεν ήταν ένα αυθόρμητο γεγονός, αλλά αποτέλεσμα μέτρων που εφαρμόστηκαν ανά τα χρόνια από τους σιωνιστές, ώστε να εδραιωθεί ο κλάδος στις καρδιές των μεταναστών (Feige, 2002). Η στρατηγική αξιοποίηση των αρχαιολογικών ανακαλύψεων διαδραμάτισε πολύπλευρο ρόλο, εξυπηρετώντας δύο σκοπούς: τη καλλιέργεια ενός σταθερού δεσμού μεταξύ του λαού και της γης και την επιβεβαίωση της κυριαρχίας απέναντι στις συγκρούσεις με τους άραβες. Ειδικότερα, ο εντοπισμός και η παρουσίαση των αρχαίων εβραϊκών χώρων νομιμοποιούσε το γενικότερο σιωνιστικό αποικιοκρατικό σχέδιο, το οποίο θεμελιωνόταν στην αρχή του «δικαιώματος της επιστροφής». Το αρχαιολογικό αυτό εγχείρημα, ωστόσο, δεν υποκινούνταν αποκλειστικά από εξωτερικά κίνητρα- ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο και με εσωτερικούς στόχους. Αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της τριπλής σιωνιστικής αποστολής εκείνη την εποχή: να επαναπροσδιορίσει την εβραϊκή ταυτότητα ως βιώσιμη εναλλακτική λύση έναντι της Διασποράς, να σφυρηλατήσει ένα ενιαίο έθνος με κοινό εθνικό χαρακτήρα και να τονίσει την έννοια της ένοπλης εβραϊκής αναγέννησης.

Για τους λόγους αυτούς, τα προγραμματισμένα και αρχικά στάδια της ανασκαφής στόχευαν κυρίως στην αποκάλυψη αρχαίων εβραϊκών συγκρούσεων. Η συμβολή της ιστοριογραφίας και της αρχαιολογίας όχι μόνο αναζωογόνησε τη συλλογική μνήμη αυτών των σημαντικών Εβραϊκών εποχών, αλλά διευκόλυναν, επίσης, και την ανακατασκευή του στρατιωτικού παρελθόντος και της Εβραϊκής ταυτότητας. Στο πλαίσιο της σιωνιστικής αφήγησης, δύο ιστορικές εβραϊκές εξεγέρσεις κατά των Ρωμαίων ανέλαβαν κομβικό ρόλο: η εξέγερση της Μασάντα το 70 μ.Χ. και η εξέγερση του Μπαρ Κόχμπα το 132 μ.Χ. Αυτά τα γεγονότα μνημονεύτηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τους Σιωνιστές για να κινητοποιήσουν μια γενιά για μάχη και να υποστηρίξουν τις πολεμικές προσπάθειες (Salahat, 2007, σσ. 152-153). Από τις φράσεις που δηλώνουν ότι, στο Ισραήλ, «Το μέλλον μας είναι εκεί που είναι το παρελθόν μας» μέχρι τα πολυάριθμα τραγούδια, τις ομιλίες και τις δημόσιες εκδηλώσεις που γιορτάζουν γεγονότα αρκετών χιλιετιών, οι Ισραηλινοί απέκτησαν σταδιακά μια εμμονή με

τους αναφερόμενους ως «μακρινούς προγόνους» τους (Scham, 2001).

*Εικόνα 4 Το φρούριο της Μασάντα, Ισραήλ
Πηγή: TripAdvisor*

Οι συστηματικές αρχαιολογικές ανασκαφές στη Μασάντα

Η δεκαετία του 1960 σηματοδότησε μια κομβική περίοδο για την αρχαιολογία στην ιστορική γη των Εβραίων, ιδίως με την έναρξη μεθοδικών, κρατικά χρηματοδοτούμενων ανασκαφών σε ολόκληρη τη χώρα, και κυρίως στον αρχαιολογικό χώρο της Μασάντα. Ταυτόχρονα, η αρχαιολογία παγιώθηκε ως κεντρικό στοιχείο της κοσμικής ταυτότητας της ισραηλινής κοινωνίας. Αυτή η επιτυχία δεν είναι τυχαία- σε αντίθεση με άλλες ιδεολογίες, η ιστορική ουσία του σιωνισμού παρέμεινε ανόθευτη. Αυτή η πτυχή καθιστά απίθανη τη διαρκή επιρροή της αρχαιολογίας στο πεδίο, χωρίς οι αρχαιολόγοι να καταβάλουν μεγαλύτερη προσπάθεια να ενσωματώσουν εναλλακτικές ιστορικές προοπτικές στις καθιερωμένες θεωρίες και πρακτικές (Scham, 2001). Αυτή η δέσμευση λειτουργούσε σε πολλαπλά επίπεδα. Η σχολαστική ανασκαφή αρχαιολογικών χώρων που χρονολογούνται από τη βιβλική εποχή και την εποχή του Δεύτερου Ναού χρησίμευσε για να επιβεβαιώσει τους προγονικούς δεσμούς με τη γη του Ισραήλ. Εν τω μεταξύ, για άλλους, η επιστημονική επιδίωξη της αρχαιολογικής εξερεύνησης ενίσχυε την εκσυγχρονιστική εικόνα του Ισραήλ. Το φαινόμενο αυτό

διαπερνούσε τόσο τα ανώτερα όσο και τα μεσαία πολιτισμικά στρώματα, υπογραμμίζοντας την πολυπλοκότητα των συλλογικών αξιών. Παρά το γεγονός ότι συχνά χαρακτηρίζεται ως «εθνικιστική», η ισραηλινή αρχαιολογία έχει διαφορετικές σημασίες για διαφορετικά τμήματα του πληθυσμού (Hallote & Joffe, 2002).

Η ανασκαφή της Μασάντα αποτελεί μέχρι και σήμερα ένα από τα πιο εκτεταμένα αρχαιολογικά εγχειρήματα στο Ισραήλ. Είχε σημαντική αρχαιολογική σημασία, ενώ διαδραμάτισε επίσης ζωτικό εθνικό ρόλο ως εξέχον εθνικό μνημείο με βαθιά συμβολική αξία για τον εβραϊκό λαό (Bar-Yosef & Mazar, 1982, p. 322). Η αρχική εξερεύνηση του χώρου πραγματοποιήθηκε το 1838, πολύ πριν από την έλευση του σιωνισμού, όταν οι Αμερικανοί Elin Smith και Edward Robinson είχαν υποψίες για την παρουσία αρχαίων αντικειμένων μέσα στο φρούριο. Δυστυχώς, οι προσπάθειές τους ήταν ανεπιτυχείς, καθώς η πρόσβαση στο φρούριο παρεμποδίζονταν από δύσβατα μονοπάτια. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1842, ο Αμερικανός ιεραπόστολος Wolcott και ο Άγγλος χαρτογράφος Tipping ανέβηκαν επιτυχώς στο φρούριο και επιβεβαίωσαν ότι ορισμένες από τις κατασκευές εντός του χώρου ταίριαζαν με τις περιγραφές που βρέθηκαν στα γραπτά του Ιώσηπου (Taddei, 2007, σ. 10). Σχεδόν έναν αιώνα αργότερα, το 1932, ένας Γερμανός αρχαιολόγος επισκέφθηκε το φρούριο, εμφανίζοντας μεγαλύτερη κλίση προς ρωμαϊκά στρατόπεδα παρά προς εβραϊκά ιστορικά κατάλοιπα (Salahat, 2007, σ. 157). Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, αναζωπυρώθηκε η γοητεία της Μασάντα, με την υποστήριξη διαφόρων εβραϊκών κοινοτήτων και μιας ομάδας αρχαιολόγων που ανήκαν στο νεοσύστατο «Ταμείου Εξερευνήσεων του Ισραήλ». Παρόλα αυτά, η έρευνα αυτή συνάντησε εμπόδια, όχι μόνο λόγω οικονομικών περιορισμών, αλλά και επειδή αποδείχθηκε δύσκολο να βρεθεί ένα άτομο ικανό να κάνει ανασκαφές σε μια τοποθεσία τόσο μοναδικής ιστορικής σημασίας για το κράτος του Ισραήλ (Taddei, 2007, σ. 11). Το θέμα επανήλθε στο προσκήνιο στα μέσα της δεκαετίας του 1960, όταν αρχαιολόγοι από το Εβραϊκό Πανεπιστήμιο της Ιερουσαλήμ, με την υποστήριξη διαφόρων κυβερνητικών φορέων, ξεκίνησαν μια σημαντική ανασκαφή στον χώρο, υπό την καθοδήγηση του αρχαιολόγου και ιστορικού Yigal Yadin (Yadin, 1965, p. 1). Σε μια περίοδο αναταραχών, ο Yadin αποφάσισε να κινητοποιήσει εκ νέου το κράτος και τον κόσμο, αναζωπυρώνοντας τον ενθουσιασμό τους για την αρχαιολογία και τη Μασάντα (Χαμηλάκης & Γκρήνμπεργκ, 2022, σ. 83). Όντως, το εγχείρημα αυτό συγκέντρωσε την προσοχή τόσο στο εσωτερικό όσο και διεθνώς. Ο Yadin, ο οποίος είχε ήδη εκδηλώσει το ενδιαφέρον του για τις αρχαίες εβραϊκές συγκρούσεις, παραμένει ένας από τους σημαντικότερους ιστορικούς του Ισραήλ, ο οποίος συνδύασε επιδέξια το εβραϊκό παρελθόν με τη σύγχρονη εβραϊκή εθνική ταυτότητα (Salahat, 2007, σ. 164).

*Εικόνα 5: Πορτρέτο του Yigael Yadin (1956)
Πηγή: HOLLIS Images - Harvard Library*

Οι εκτεταμένες προετοιμασίες για την ανασκαφή αυτή, χαρακτηρίστηκαν από τη μεγάλη εισροή διεθνών και μη εθελοντών, φοιτητών, στρατιωτών, εργατών, ελεύθερων επαγγελματιών, νοικοκυρών και άλλων, που ήταν διατεθειμένοι να πληρώσουν μόνοι τους τα προσωπικά τους έξοδα, με αντάλλαγμα να ζήσουν την εμπειρία της Μασάντα (Taddei, 2007, σ. 29; Χαμηλάκης & Γκρήνμπεργκ, 2022, σ. 84). Επιπροσθέτως, η συνεχής αποκάλυψη νέων αρχαιολογικών ευρημάτων κατά τη διάρκεια των δύο ανασκαφικών περιόδων (από τον Οκτώβριο του 1963 έως τον Απρίλιο του 1965) (Yadin, 1965, pp. 3-4) καλύφθηκαν εκτενώς από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, εξασφαλίζοντας ότι η Μασάντα παρέμεινε στο προσκήνιο της συλλογικής συνείδησης του Ισραήλ για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο δημόσιος λόγος για την ανασκαφή, συμπεριλαμβανομένων δηλώσεων και γραπτών του Yadin, υπογράμμισε τη σημασία της ως απόδειξη μιας ηρωικής εθνικής ιστορίας. Η υιοθέτηση αυτής της προοπτικής από τον Yadin δεν είναι απροσδόκητη δεδομένης της προσωπικής του διαδρομής: μεγαλωμένος στο πλαίσιο του εθνικού κοσμικού εβραϊκού εκπαιδευτικού συστήματος του Ισραήλ, είχε προηγουμένως υπηρετήσει ως δεύτερος αρχηγός του επιτελείου της χώρας από το 1949 έως το 1952 προτού ξεκινήσει καριέρα ως επαγγελματίας αρχαιολόγος. Σε ένα δημοφιλές για την εποχή βιβλίο που περιγράφει λεπτομερώς την ανασκαφή, ο Yadin ασπάζεται σταθερά την αφήγηση του Ιώσηπου ως έγκυρη ιστορική πηγή και δηλώνει: «Κανείς δεν θα μπορούσε να συγκριθεί με τη συναρπαστική περιγραφή [του Ιώσηπου] των όσων έλαβαν χώρα στην κορυφή της Μασάντα εκείνη τη μοιραία νύχτα την άνοιξη του 73 μ.Χ. Όποιοι και αν ήταν οι λόγοι, είτε ήταν τύψεις συνείδησης είτε κάποια άλλη αιτία που δεν μπορούμε να γνωρίζουμε,

το γεγονός είναι ότι η περιγραφή του είναι τόσο λεπτομερής και διαβάζεται τόσο πιστά, και η αναφορά του για τα λόγια που είπε ο Elazar ben Yair (ηγέτης της ομάδας επαναστατών της Μασάντα) είναι τόσο συναρπαστική, ώστε φαίνεται προφανές ότι είχε πραγματικά συγκλονιστεί από την καταγραφή του ηρωισμού εκ μέρους του λαού που είχε εγκαταλείψει». Παραμερίζοντας τις πιθανές αμφιβολίες σχετικά με την αξιοπιστία του Ιώσηπου, ο Yadin υποστηρίζει επίσης ότι: «ένα από τα καθήκοντα της αρχαιολογικής μας αποστολής [θα ήταν] να δούμε ποια στοιχεία θα μπορούσαμε να βρούμε για να υποστηρίξουμε την καταγραφή του Ιώσηπου». Έτσι, η ανασκαφή ξεκίνησε με σκοπό την επαλήθευση της ιστορικής αφήγησης του Ιώσηπου. Όπως παρατηρεί έξυπνα ο ανθρωπολόγος Robert Paine, έγινε μια μέθοδος αποκατάστασης της ιστορίας σε συνδυασμό με τη μνήμη (Zerubavel, 1994, σ. 83).

*Εικόνα 6: Αρχαιολογικές ανασκαφές στη Μασάντα (1960).
Πηγή: HOLLIS Images - Harvard Library*

Προφανώς, η ερμηνεία του Yadin για την επικύρωση αυτή κατασκευάστηκε μέσα από το πρίσμα της μνημονικής αφήγησης. Κατά συνέπεια, η αφήγησή του για την ανασκαφή έγινε δημοσίως αποδεκτή ως επιβεβαίωση της ιστορικής ακρίβειας της καταγραφής του Ιώσηπου, παραμερίζοντας προσωρινά μια πιο αυστηρή επιστημονική προσέγγιση των γραπτών του αρχαίου ιστορικού. Ένα απόσπασμα από το «Εκπαιδευτικό υλικό για ξεναγούς στη Μασάντα», που δημοσιεύθηκε από κοινού από το Τμήμα Τουρισμού του Ισραήλ και την Αρχή Εθνικών

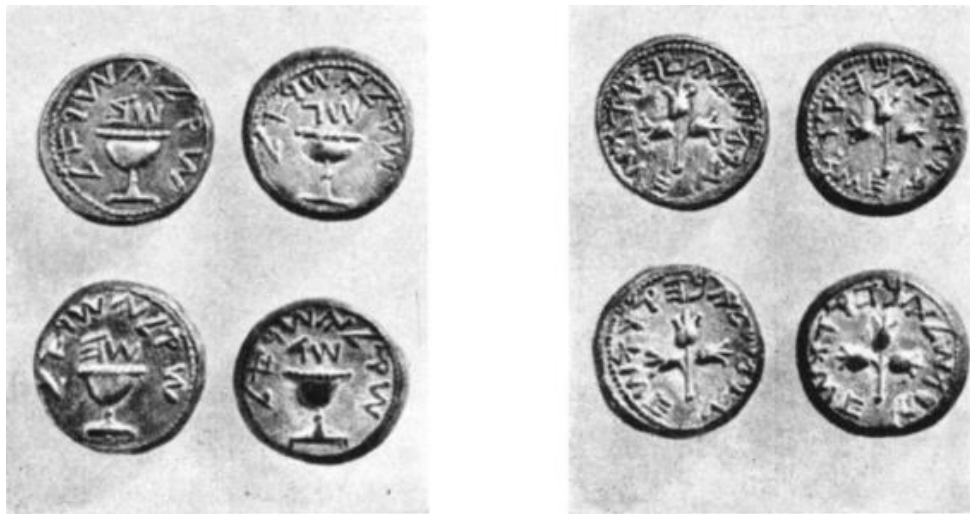
Πάρκων το 1966, συμπυκνώνει αυτή την προκατάληψη: «Αλλά σε σχέση με τη Μασάντα η ανασκαφή απέδειξε την ακρίβεια των περισσότερων δηλώσεων του Ιώσηπου, ακόμη και εκείνων που φαίνονταν αμφίβολες». Ο Yadin διευκρινίζει επίσης τη μοναδική διαδικασία της ταυτόχρονης προώθησης των προσπαθειών αποκατάστασης παράλληλα με την ίδια την ανασκαφή, υπογραμμίζοντας την ηθική ευθύνη των αρχαιολόγων να φροντίσουν «όχι μόνο για τη δική μας άμεση αποστολή αλλά και για το μέλλον - για τους εκατοντάδες χιλιάδες επισκέπτες που προσελκύονται από το δράμα της Μασάντα και οι οποίοι θα ήθελαν να δουν κάτι από τα φυσικά απομεινάρια του παρελθόντος της Μασάντα».

Η άποψη του Yadin για την ανασκαφή ως πατριωτικό εγχείρημα συνάδει με άλλες περιπτώσεις όπου η αρχαιολογία χρησιμοποιήθηκε για την προώθηση της εθνικιστικής ιδεολογίας. Στην πραγματικότητα, η αφήγηση που κατασκευάζει γύρω από την ίδια την αποστολή παρουσιάζεται ως μια ηρωική ιστορία. Κατά συνέπεια, η αποστολή αυτή χρησιμεύει ως εκδήλωση των αξιών που είχαν οι Νέοι Εβραίοι, ενσαρκώνοντας χαρακτηριστικά όπως η επινοητικότητα, η γενναιότητα, ο εθελοντισμός και η επιμονή, με σκοπό να εμπνεύσει αυτές τις ιδιότητες σε άλλους. Ο Yadin παρατηρεί: «Σε έναν κόσμο όπου το πνεύμα του ιδεαλισμού θεωρείται γενικά ότι παρακμάζει [...] η αποστολή στη Μασάντα έδειξε ότι ήταν ακόμη πολύ ζωντανό». Ο εθνο-ηρωικός χαρακτήρας της ανασκαφής αναβιώνει έτσι συμβολικά το ιστορικό γεγονός και ενισχύει τη σύνδεση μεταξύ των σύγχρονων Ισραηλινών και των αρχαίων ομολόγων τους. Καθ' όλη τη διάρκεια της αφήγησής του για την ανασκαφή της Μασάντα, ο Yadin αναφέρεται συχνά στην ταύτιση των εξερευνητών με τους αρχαίους υπερασπιστές και υπογραμμίζει τη συμβολική συνέχεια μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος. Χαρακτηρίζει την ανασκαφή της Μασάντα ως εθνικό εγχείρημα και τονίζει τον ουσιαστικό συμβολισμό της αναβίωσης που συνδέεται με αυτήν. Κατά τη διάρκεια μιας ομιλίας που εκφώνησε στους νεοσύλλεκτους του Σώματος Τεθωρακισμένων στο χώρο της Μασάντα το 1963, διατυπώνει: «Δεν θα υπερβάλλουμε λέγοντας ότι χάρη στον ηρωισμό των μαχητών της Μασάντα, όπως και άλλοι κρίκοι στην αλυσίδα του ηρωισμού του έθνους - βρισκόμαστε σήμερα εδώ, οι στρατιώτες ενός νεαρού-αρχαίου λαού, περιτριγυρισμένοι από τα ερείπια των στρατοπέδων εκείνων που μας κατέστρεψαν. Στεκόμαστε εδώ, όχι πια αβοήθητοι μπροστά στη δύναμη του εχθρού μας, όχι πια πολεμώντας έναν απελπισμένο πόλεμο, αλλά σταθεροί και σίγουροι, γνωρίζοντας ότι τώρα η μοίρα μας είναι στα χέρια μας, στην πνευματική μας δύναμη, στο πνεύμα του Ισραήλ «του παππού που αναβίωσε» [...] Εμείς, οι απόγονοι αυτών των ηρώων, στεκόμαστε σήμερα εδώ και ξαναχτίζουμε τα ερείπια του λαού μας» (Zerubavel, 1994, σ. 84). Επίσης, εξυμνεί την δικαιοσύνη που διέπει την ανάκτηση της Μασάντα από τους

Εβραίους και παρουσιάζει τη σιωνιστική αναγέννηση ως μια μορφή λύτρωσης για το παρελθόν. Εκεί, δίπλα στα ερείπια του στρατοπέδου που ανήκε στους καταστροφείς της Μασάντα, είχε δημιουργηθεί ένα νέο στρατόπεδο από εκείνους που αναβίωσαν τη Μασάντα. Μέσα σε αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο, τα θέματα της αυτοκτονίας και του θανάτου εντάσσονται σε μια ευρύτερη έννοια της ιστορικής συνέχειας. Επιπροσθέτως, το προσκύνημα της νεολαίας στη Μασάντα και οι στρατιωτικές τελετές που διεξάγονται εκεί -όπως ο όρκος πίστης του Σώματος Τεθωρακισμένων στο κράτος- ενισχύουν την έννοια της συμβολικής αναγέννησης. Με αυτόν τον τρόπο, η ισραηλινή ανάμνηση ανασυνθέτει μια συνεκτική χρονική σύνδεση μεταξύ της Μασάντα και του σημερινού Ισραήλ: η ολοκλήρωση της αρχαιότητας εγκαινιάζει συμβολικά την έναρξη της σύγχρονης σιωνιστικής αναγέννησης (Zerubavel, 1994, p. 85)

Ο πληθυσμός αγκάλιασε με ενθουσιασμό μια βαθιά σύνδεση με τη γη, η οποία εκδηλώθηκε μέσα από ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, όπως μελέτες, εκδρομές, ενημερωτικές διαλέξεις και ενεργή συμμετοχή σε αρχαιολογικές ανασκαφές (Hallote & Joffe, 2002). Η αυξανόμενη συμμετοχή ξένων εθελοντών στις ισραηλινές ανασκαφές, η οποία αρχικά ξεκίνησε με έργα στη Μασάντα και στη συνέχεια επεκτάθηκε σε αμερικανικές πρωτοβουλίες, εισήγαγε έναν αυξανόμενο αριθμό Αμερικανών και Ευρωπαίων επιστημόνων και φοιτητών στην ισραηλινή κοινωνία. Στις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν με τη συμμετοχή όλων των παραπάνω, ήταν σαφές πως τα περισσότερα κτίσματα ανήκαν όντως στη περίοδο κατά την οποία η Μασάντα κατοικήθηκε από τους Ζηλωτές επαναστάτες. Όπως καταγράφηκε από τον Yadin, τα αντικείμενα που βρέθηκαν ανάμεσα στα συντρίμια κτηρίων και στο χώμα που τα περιβάλλουν παρείχαν αδιάσειστα για εκείνον στοιχεία ότι συγκεκριμένα κτίσματα, όπως οι αποθήκες, είχαν κατοικηθεί και χρησιμοποιηθεί από Ζηλωτές και ότι αυτοί ήταν που τα έκαψαν. Μέσα στο στρώμα από τα επακόλουθα της πυρκαγιάς, αναδύθηκε μια συλλογή νομισμάτων που κάλυπτε τα χρόνια της Επανάστασης, μαζί με μια αξιοσημείωτη ανακάλυψη από σχεδόν εκατό περίτεχνα κατασκευασμένων φολίδων πανοπλίας, μερικές από τις οποίες διατηρούσαν τη λεπτή ασημένια πατίνα τους. Το σύνολο αυτό περιλάμβανε επίσης μια σειρά από βέλη, ένα τμήμα ανδρικού μανδύα διακοσμημένο με οδοντωτό μοτίβο και ένα όστρακο (αγγείο) με επιγραφή στα αραμαϊκά (Yadin, 1965, σ. 16; Taddei, 2007, σ. 185). Αξιοσημείωτες προσθήκες περιλάμβαναν νομίσματα και αγγεία με αραμαϊκές και εβραϊκές χαράξεις, θραύσματα κεραμικής, κομμάτια υφασμάτων, μαγειρικά σκεύη, ακόμη και υπολείμματα τροφής, τα οποία αποδόθηκαν στην εποχή της κατάληψης της Μασάντα από τους επαναστάτες (Yadin, 1965, σ. 90). Ο Yadin υποστήριξε ότι τα αγγεία που βρέθηκαν χρησιμοποιήθηκαν από τους επαναστάτες της Μασάντα, ώστε να επιλεγεί τυχαία ο άνδρας που όφειλε να σκοτώσει τους συντρόφους του

και στο τέλος να αυτοκτονήσει. Ερμηνεύτηκαν επομένως ως μια επιβεβαίωση της αυθεντικότητας της ιστορίας που είχε αφηγηθεί ο Ιώσηπος (Taddei, 2007, σ. 38). Συνολικά, τα ευρήματα που ανακαλύφθηκαν εδραίωσαν τη σύνδεση του σημερινού Ισραήλ με το παρελθόν του και αιχμαλώτισαν ακόμη και τις ραβινικές αρχές. Η συναγωγή, το mikvah (θρησκευτικός χώρος εξαγνισμού), πάπυροι με ψαλμούς και ύμνους και άλλα θρησκευτικά αντικείμενα, προσέδιδαν τη μονιμότητα και υλικότητα στα επιχειρήματα του Σιωνιστικού αφηγήματος και αποδείκνυαν την εγκυρότητά του (Hallote & Joffe, 2002; Yadin, 1965, σσ. 24, 81; Taddei, 2007, σ. 38).

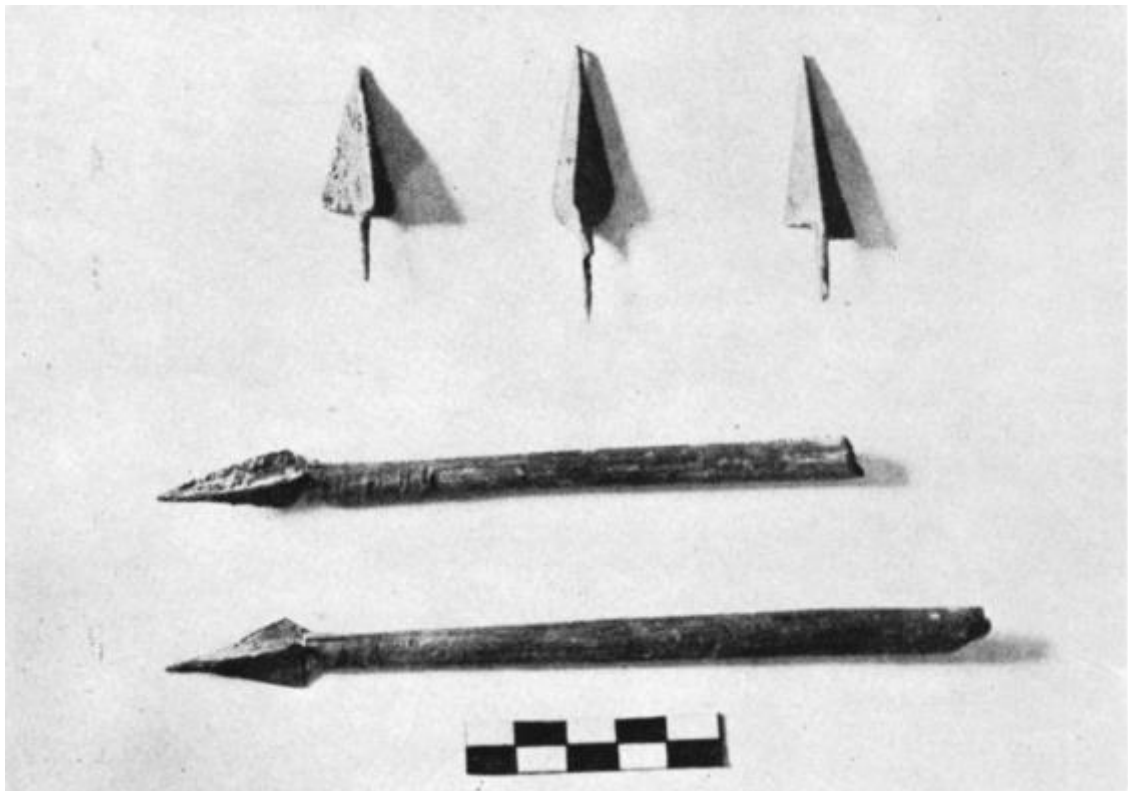
Εικόνα 7: Τέσσερα από τα νομίσματα που βρέθηκαν
Πηγή: Η ανασκαφή της Μασάντα-1963/64: Προκαταρκτική έκθεση του Y.Yadin

Εικόνα 8: Φολίδες πανοπλίας
Πηγή: Η ανασκαφή της Μασάντα-1963/64: Προκαταρκτική έκθεση του Y.Yadin

*Εικόνα 9: Όστρακο με επιγραφή στα αραμαϊκά
Πηγή: Η ανασκαφή της Μασάντα-1963/64: Προκαταρκτική έκθεση του Υ.Υadin*

*Εικόνα 10: Βέλη
Πηγή: Η ανασκαφή της Μασάντα-1963/64: Προκαταρκτική έκθεση του Υ.Υadin*

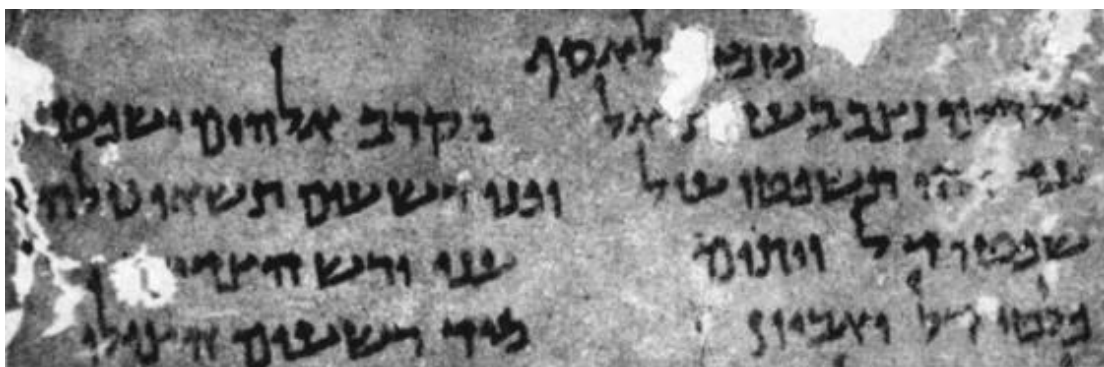
Εικόνα 11: Το mikvah

Πηγή: Η ανασκαφή της Μασάντα-1963/64: Προκαταρκτική έκθεση του Y.Yadin

Εικόνα 12: Η συναγωγή

Πηγή: Η ανασκαφή της Μασάντα-1963/64: Προκαταρκτική έκθεση του Y.Yadin

Εικόνα 13: Κομμάτι πάπυρου με ψαλμούς
Πηγή: Η ανασκαφή της Μασάντα-1963/64: Προκαταρκτική έκθεση του Y.Yadin

Μεταξύ αυτών των ευρημάτων, τα πιο καίρια, τόσο από αρχαιολογική άποψη όσο και από άποψη πολιτικής σκοπιμότητας, ήταν τα 25 σκελετικά λείψανα που ανακτήθηκαν από πολλαπλές ανασκαφές εντός του φρουρίου (Taddei, 2007, σ. 38). Ο Yadin αναγνώρισε την πιθανότητα ορισμένα λείψανα να ανήκαν σε Ρωμαίους στρατιώτες ή βυζαντινούς μοναχούς (Yadin, 1965, σ. 91), ωστόσο, η «αδιαμφισβήτητη» ταυτοποίηση συνέδεσε τρεις από αυτούς τους σκελετούς με μέλη της επαναστατικής παράταξης της Μασάντα (Yadin, 1965, σ. 17; Hallote & Joffe, 2002). Η έννοια της σταθερής συνέχειας βρήκε τελετουργική έκφραση στις επίσημες κρατικές τελετές ταφής, οι οποίες, χάρη στη δημόσια παραδοχή, αναγνώρισαν τα λείψανα αυτά ως εκείνα των αρχαίων εξεγερμένων. Το Ισραήλ ανέλαβε την ηθική ευθύνη της διαιώνισης της μνήμης τους, οδηγώντας κατά συνέπεια σε επαναπροσδιορισμό του επίσημου τελετουργικού ταφής, διαμορφώνοντας τον θάνατό τους ως μια «οδυνηρή θυσία» για το σύγχρονο έθνος-κράτος (Zerubavel, 1994, σ. 85). Υπό το πρίσμα των παραπάνω στοιχείων ο Yadin ανέφερε: «Η Μασάντα έχει γίνει σύμβολο για εμάς. Όλοι οι ισραηλινοί μαθητές έρχονται να επισκεφθούν αυτό το σημείο και ορισμένες μονάδες των Δυνάμεων Άμυνας του Ισραήλ χρησιμοποιούν αυτό το οχυρό για την τελετή ορκωμοσίας, που κλείνει με την υπόσχεση «η Μασάντα δεν θα πέσει για δεύτερη φορά»» (Taddei, 2007, σ. 38).

Εικόνα 14: Σκελετός της Μασάντα
Πηγή: BAS Library

Μετά τα κομβικά γεγονότα του 1967, ιδίως τον Πόλεμο των Έξι Ημερών⁹, η εθνικιστική πτυχή της ισραηλινής ταυτότητας δεν μειώθηκε, αλλά μάλλον εξελίχθηκε, αποκτώντας μια νέα διάσταση που διοχετεύεται κυρίως μέσω των ένθερμων συμφερόντων των θρησκευτικών εθνικιστικών συλλογικοτήτων. Οι ομάδες αυτές αντιλαμβάνονταν τη διαχείριση των βιβλικών περιοχών της Ιουδαίας και της Σαμάρειας ως ύψιστη υλοποίηση της θεϊκής αποστολής του Ισραήλ και της βαθιάς σχέσης του με το θείο. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η ισραηλινή αρχαιολογία υπέστη μια συνεχή διαδικασία αυξημένου επαγγελματισμού και μεγαλύτερης εμπλοκής στη διεθνή σκηνή. Ωστόσο, στο εσωτερικό μέτωπο, η πρακτική και τα αποτελέσματα της αρχαιολογίας υπέστησαν έναν αξιοσημείωτο κατακερματισμό.

Είναι προφανές ότι η ισραηλινή αρχαιολογία υπερβαίνει το ρόλο της ως απλή επιστημονική έρευνα. Ενώ ορισμένοι αρχαιολόγοι στο Ισραήλ υποστηρίζουν ένα αυστηρά επιστημονικό ενδιαφέρον, υπάρχει μια αναμφισβήτητη σύνδεση μεταξύ της ουσιαστικής επέκτασης των ισραηλινών αρχαιολογικών προσπαθειών και της ίδιας της ίδρυσης του έθνους-κράτους. Στην πραγματικότητα, η αρχαιολογία αναλαμβάνει έναν σημαντικό ρόλο στο πολιτιστικό τοπίο και το εκπαιδευτικό περιβάλλον του Ισραήλ. Πολυάριθμοι αρχαιολογικοί χώροι, οι οποίοι έχουν αποκατασταθεί και διατηρηθεί με προσοχή ως σύμβολα της εθνικής κληρονομιάς, έχουν αναλάβει το ρόλο σημαντικών ορόσημων, προσελκύοντας σχολικές ομάδες και ενήλικες για εκπαιδευτικές εκδρομές. Τα μουσεία, που χρησίμευαν ως αποθήκες ιστορικών θησαυρών, εξελίχθηκαν σε εκπαιδευτικούς κόμβους. Σε αυτό το πλαίσιο, οι «πτέρυγες νεολαίας» που συνδέονταν με αυτά τα μουσεία χρησιμοποίησαν τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις και τους αρχαιολογικούς χώρους ως ισχυρά παιδαγωγικά μέσα. Σε ολόκληρη τη χώρα, οι ελκυστικές δημόσιες διαλέξεις που επικεντρώθηκαν σε αρχαιολογικά θέματα κέρδισαν δημοτικότητα, ενώ το εβραϊκό περιοδικό «Qadmoniot» εξασφάλιζε την ευρεία διάδοση των αποτελεσμάτων των αρχαιολογικών επιχειρήσεων. Ενισχύοντας περαιτέρω την ευαισθητοποίηση, ο Τύπος και οι τηλεοπτικές πλατφόρμες συνέβαλλαν στη διάδοση των αρχαιολογικών ευρημάτων, διασφαλίζοντας ότι τα επιτεύγματα στον τομέα εκτιμώνται αρκετά καλά από το ευρύ κοινό. Η απήχηση της αρχαιολογίας στο ισραηλινό κοινό είναι βαθιά ριζωμένη στην ικανότητά της να ενισχύει τον βαθύ δεσμό μεταξύ του έθνους και της προγονικής του γης. Ορισμένα τεχνουργήματα, αναμφισβήτητα συνδεδεμένα με την άμεση κληρονομιά του λαού, προκαλούν ισχυρά συναισθήματα και συνδέσεις, υπογραμμίζοντας τη διαρκή σχέση μεταξύ του σύγχρονου

⁹ Ο τρίτος κατά σειρά Αραβο-Ισραηλινός πόλεμος.

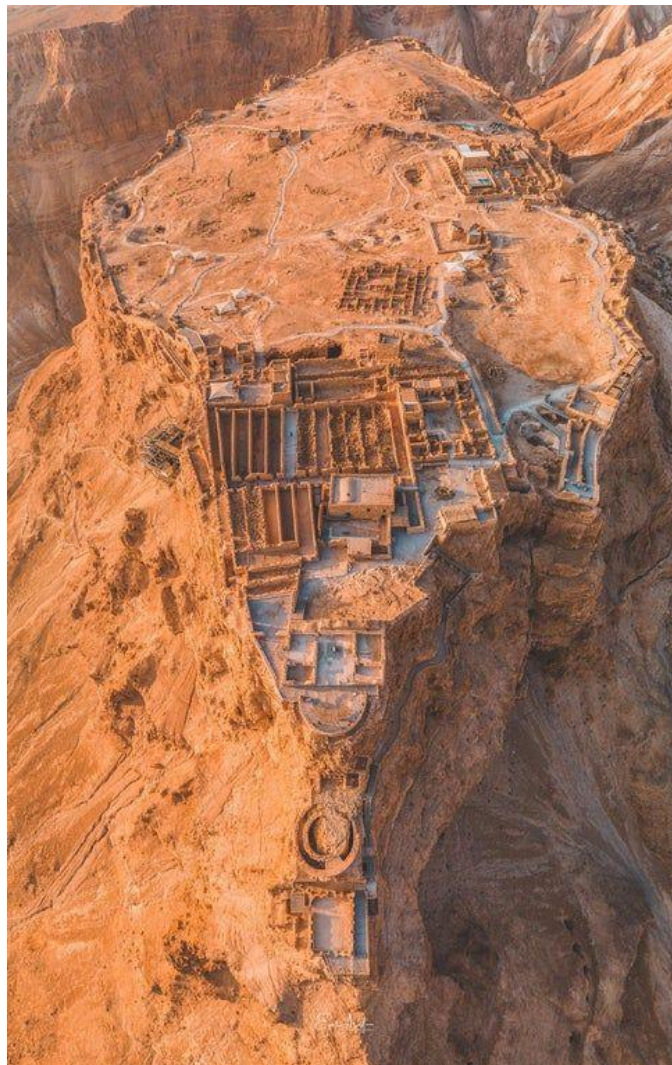
Ισραήλ και της ιστορικής του κληρονομιάς (Bar-Yosef & Mazar, Israeli Archaeology, 1982, p. 322)

Η αρχαιολογία διαδραμάτισε έναν πολύπλευρο ρόλο, ο οποίος επεκτάθηκε πέρα από την επιστημονική της επιδίωξη, συμβάλλοντας σημαντικά στην εξωτερική αντίληψη του κράτους του Ισραήλ στην παγκόσμια σκηνή, καθώς και διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής του έθνους. Αυτός ο διττός ρόλος είχε ουσιαστικές επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο το Ισραήλ γινόταν αντιληπτό διεθνώς. Μέσω των προσπαθειών της, η αρχαιολογία ανέδειξε αποτελεσματικά την αναγέννηση του Ισραήλ ως έθνους, εμβαθύνοντας ενεργά στα ιστορικά του θεμέλια. Η ίδια η πράξη της εξερεύνησης και της αποκάλυψης των στρωμάτων του παρελθόντος του Ισραήλ σήμαινε ένα έθνος που βρισκόταν σε φάση αναγέννησης, χρησιμοποιώντας τον φακό της επιστημονικής έρευνας για να διαλευκάνει το αίνιγμα της ιστορικής του αφήγησης. Αυτές οι αρχαιολογικές επιχειρήσεις, που τροφοδοτούνταν από ένα μείγμα περιέργειας, υπερηφάνειας και αίσθησης ταυτότητας, πρόβαλλαν την εικόνα ενός δυναμικού και πνευματικά ενεργού έθνους. Η προθυμία για ενασχόληση με την ιστορία, συχνά φορτωμένη με πολύπλοκες αφηγήσεις, υποδήλωνε τη δέσμευση για αντιμετώπιση του παρελθόντος, οικοδομώντας παράλληλα ένα προοδευτικό μέλλον. Επιπλέον, χρησιμοποιώντας τα εργαλεία της επιστήμης για να ξετυλίξει το δικό του ιστορικό μωσαϊκό, το Ισραήλ επέδειξε μια διαφοροποιημένη προσέγγιση στην αυτοαφήγησή του. Η σκόπιμη πράξη της χρήσης αυστηρών αρχαιολογικών μεθοδολογιών έδειξε ένα έθνος που επιθυμεί να αγκαλιάσει την αντικειμενική αλήθεια και την τεκμηριωμένη εξερεύνηση, υπερβαίνοντας τη ρητορική και την ιδεολογία. Αυτό, με τη σειρά του, πρόβαλε μια εικόνα διαφάνειας και αυθεντικότητας, η οποία θα μπορούσε ενδεχομένως να ενισχύσει την εμπιστοσύνη και τη συνεργασία στις διεθνείς σχέσεις. Ουσιαστικά, ο ρόλος της αρχαιολογίας επεκτάθηκε πέρα από μια καθαρά ακαδημαϊκή επιδίωξη- έγινε μια απτή έκφραση της πολύπλευρης ταυτότητας του Ισραήλ. Τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν και οι ιστορίες που αποκρυπτογραφήθηκαν συνέβαλαν σε μια ευρύτερη αφήγηση ενός έθνους που όχι μόνο έχει τις ρίζες του στο παρελθόν του, αλλά και δεσμεύεται να το κατανοήσει μέσα από τον φακό της επιστημονικής ακρίβειας.

Η αναμνηστική αφήγηση της Μασάντα

Κατά την περίοδο την οποία ο Σιωνισμός προσπαθούσε να δώσει ένα τέλος στην Εξορία και να την εξαλείψει οριστικά από τη συλλογική μνήμη και ταυτότητα, ξεκίνησε μια διαδικασία αναδόμησης της εβραϊκής ιστορίας. Η άντληση των μνημονεύσεων από τους εθνικοαπελευθερωτικούς πολέμους της Αρχαιότητας των Εβραίων απέκτησαν ιδιαίτερα

συμβολική σημασία, ιδίως μετά την άνοδο του Σιωνισμού στην Ευρώπη, στο πλαίσιο της προσπάθειας αναδιαμόρφωσης της συλλογικής μνήμης (Zerubavel, 1994, σ. 75). Οι πόλεμοι και οι εξεγέρσεις, μαζί με τους τόπους όπου εκτυλίχθηκαν, ανέδειξαν δύο πρωταρχικές πτυχές: πρώτον, την ακλόνητη αφοσίωση του λαού στην ελευθερία του έθνους, ακόμη και σε σημείο αυτοθυσίας, και δεύτερον, τη συνειδητοποίηση ότι η Ιουδαία δεν εγκαταλείφθηκε λόγω αδιαφορίας ή έλλειψης πατριωτισμού, αλλά μετά από αποφασιστικές προσπάθειες στο πεδίο της μάχης. Επιπροσθέτως, ιστορικές προσωπικότητες αναδείχθηκαν ως αξιοσημείωτα πρότυπα, όπως ο Elazar ben Yair, αρχηγός ομάδας επαναστατών Εβραίων. Αυτές οι μορφές ενέπνευσαν τη νεολαία και πυροδότησαν την προσωπική τους δέσμευση στον αγώνα για εθνική αναγέννηση (Salahat, 2007, σ. 147).

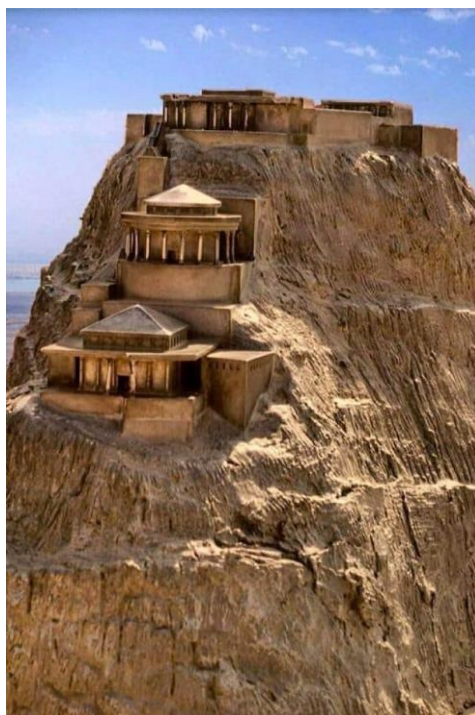

*Εικόνα 15: Πανοραμική φωτογραφία του φρουρίου
Πηγή: Pinterest*

Ως εκ τούτου, ο Σιωνισμός τοποθέτησε τον εβραϊκό πληθυσμό στην ίδια τη γη όπου οι πρόγονοί τους είχαν θυσιάσει τη ζωή τους για την ελευθερία. Ταυτόχρονα, στις αρχές του 20^{ου}

αιώνα, η επιτακτική ανάγκη να επικυρώσουν τα αποικιακά τους εγχειρήματα σε αυτή τη γη αυξήθηκε, κυρίως επειδή αντιμετώπιζαν την αραβική αντίδραση και την απειλή εξεγέρσεων. Ανάμεσα στις διάφορες τοποθεσίες στο Ισραήλ, μία ξεχώριζε ως η επιτομή των προαναφερθέντων παραγόντων, που συμπύκνωνε το εβραϊκό παρελθόν, παρείχε ένα θεμέλιο για τις πολιτικές και κοινωνικές τους επιδιώξεις και προσέφερε ένα σχέδιο για τις σημερινές και μελλοντικές τους προσπάθειες. Αυτή η τοποθεσία ήταν ο αρχαιολογικός χώρος της Μασάντα, ο οποίος αντιπροσώπευε το τελευταίο απομεινάρι της προγονικής τους επικράτειας (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, p. 146). Η ιστορική μάχη που εκτυλίχθηκε εκεί έγινε ένας κεντρικός θρύλος της αρχαιότητας, που αναβίωσε για να ξαναφτιάξει τη συλλογική μνήμη και κατά συνέπεια την εθνική ταυτότητα (Salahat, 2007, σσ. 157-158, 161). Αρχικά, η Μασάντα συμβόλιζε την εβραϊκή ανδρεία και δύναμη, ιδιότητες που ο εβραϊκός λαός επεδίωξε να επαναφέρει στην επικαιρότητα. Δεδομένου ότι τα αρχαιολογικά της κατάλοιπα καταλάμβαναν ήδη μια σημαντική έκταση, δεν προέκυψε άμεση ανάγκη για περαιτέρω μελέτη ή/και ανασκαφή. Η ιστορική κληρονομιά των Εβραίων βρισκόταν εκεί, αναξιποίητη για πολλούς αιώνες (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 147).

Η Μασάντα στέκεται ως ένα εντυπωσιακό λείψανο της αρχαιότητας, ένα φρούριο που κοσμεί την κορυφή ενός λόφου 400 μέτρων, που βρίσκεται ανάμεσα στην Νεκρά Θάλασσα και την απέραντη έκταση της ερήμου της Ιουδαίας, με μοναδικό τρόπο ανάβασης ένα δύσβατο μονοπάτι σε σχήμα φιδιού. Στο υψηλότερο σημείο της, η δομή σχηματίζει ένα φυσικό οροπέδιο με ήπια κλίση σε σχήμα ρόμβου, με μήκος περίπου 600 μέτρα και πλάτος 300 μέτρα. Τα τείχη που το περιβάλλαν εκτείνονταν σε μήκος περίπου ενάμισι χιλιομέτρου και διακόπτονταν από πύργους (Taddei, 2007, σ. 174). Η στρατηγική του θέση σε αυτό το απομακρυσμένο και τραχύ έδαφος ώθησε την απόφαση του βασιλιά Ηρώδη κατά τον 1^ο αιώνα μ.Χ. να αναθέσει την κατασκευή του παλατιού του εντός των τειχών ενός φρουρίου. Αυτό το μεγαλειώδες οικοδόμημα οραματιζόταν να εξυπηρετεί έναν διπλό σκοπό: α) ως καταφύγιο σε περιόδους αβεβαιότητας και β) ως επιβλητικό προπύργιο που προστατεύει από πιθανούς αντιπάλους, με τη διπλή του λειτουργία να εξαρτάται από τα ρεύματα πολέμου που θα μπορούσαν να διασχίσουν τη γη (Salahat, 2007, σ. 153). Όπως προαναφέρθηκε, κατά τον Ιώσηπο Φλάβιο στο χρονικό του «Περί του Ιουδαϊκού Πολέμου», η Μασάντα ήταν το τελευταίο οχυρό που κατέκτησαν οι Ρωμαίοι στα τέλη της εβραϊκής εξέγερσης το 66-73 μ.Χ (Zerubavel, 1994, σ. 74).

Εικόνα 16: Αναπαράσταση της Μασάντα και του παλατιού
Πηγή: Pinterest

Εικόνα 17: Το μονοπάτι του φιδιού
Πηγή: Pinterest

Σε ένα πιο ακριβές πλαίσιο, η περιγραφή της πτώσης του φρουρίου καταγράφηκε αποκλειστικά από τον Εβραίο ιστορικό Ιώσηπο Φλάβιο¹⁰, αυτόπτη μάρτυρα των γεγονότων. Ο Ιώσηπος ήταν Εβραίος στρατιώτης κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης, έως ότου του δόθηκε χάρη από τους Ρωμαίους, με αποτέλεσμα να συνταχθεί μαζί τους και να καταγράψει την εξέλιξη των γεγονότων στο πλευρό του Τίτου (Taddei, 2007, σ. 34). Το χειρόγραφο του, με τίτλο «Περί του Ιουδαϊκού Πολέμου», ήταν αρχικά γραμμένο στα αραμαϊκά, την επικρατούσα γλώσσα του εβραϊκού πληθυσμού κατά την εποχή εκείνη, ενώ αργότερα μεταφράστηκε στα ελληνικά και αναδείχθηκε σε κομβικό αποθετήριο γνώσεων για την εβραϊκή αρχαιότητα. Ωστόσο, το πρωτότυπο κείμενο εξαφανίστηκε, με την ελληνική μετάφραση να σώζεται από τη χριστιανική εκκλησία, καθώς αναδείχθηκε σε αξιοσημείωτη πηγή που συνέβαλε στην ανάπτυξη του χριστιανισμού (Salahat, 2007, σ. 155; Schwartz, Zerubavel, Barnett, & Steiner, 1986, σ. 147).

*Εικόνα 18: Ιώσηπος Φλάβιος
Πηγή: New York Times*

¹⁰ Ο Ιώσηπος Φλάβιος, επίσης γνωστός ως Yoseph ben Matatyahu, γεννήθηκε το 37 μ.Χ. στην Ιερουσαλήμ από επιφανή οικογένεια ιερέων. Έλαβε την εκπαίδευσή του μέσα σε διάφορες εβραϊκές θρησκευτικές κοινότητες, συμπεριλαμβανομένων των Σαδδουκαίων, των Εσσαίων και των Φαρισαίων, με τους οποίους συνεργάστηκε στον αγώνα για την απελευθέρωση της Παλαιστίνης από τη ρωμαϊκή κατοχή. Σε ηλικία 26 ετών ανέλαβε διπλωματική αποστολή στη Ρώμη, όπου εντυπωσιάστηκε πολύ από το μεγαλείο της αυτοκρατορίας, που τότε κυβερνούσε ο Νέρωνας. Επιστρέφοντας στην Παλαιστίνη, ο αυτοκράτορας Βεσπασιανός του χορήγησε επιείκεια και ρωμαϊκή υπηκοότητα και στη συνέχεια συνόδευσε τον αυτοκράτορα Τίτο στη Ρώμη. Εκεί συνέγραψε τα σημαντικότερα έργα του: «Περί Ιουδαϊκού Πολέμου», «Κατ' Απίωνος» και «Βίος». Ο θάνατός του συνέβη πιθανότατα στη Ρώμη μεταξύ 100 και 105 μ.Χ. (Taddei, 2007, σ. 34).

Αναλυτικότερα, στην αφήγηση του Ιώσηπου περιγράφεται σχολαστικά ένα γεγονός τρία χρόνια μετά την κατάκτηση ολόκληρης της περιοχής της Ιουδαίας και την επακόλουθη καταστροφή του Ναού στην Ιερουσαλήμ από τις ρωμαϊκές δυνάμεις. Στην αφήγηση αυτή, περίπου 1.000 Ιουδαίοι αναζήτησαν καταφύγιο στη Μασάντα και επέμειναν σταθερά στην αντίστασή τους. Απέναντί τους, ένας ρωμαϊκός στρατός περίπου 15.000 στρατιωτών, ενισχυμένος από Εβραίους σκλάβους, ξεκίνησε μια ανελέητη πολιορκία του φρουρίου, προσπαθώντας να σπάσει τα εξωτερικά του τείχη. Όταν αυτό έγινε, αποκαλύφθηκε ένα δεύτερο, επιπρόσθετο τείχος που είχαν κατασκευάσει οι Ιουδαίοι, το οποίο και κάηκε σύντομα από τα πυρά των στρατιωτών (Salahat, 2007, σ. 154). Σε αυτό το σημείο οι πολιορκημένοι επαναστάτες αναγνώρισαν το αναπόφευκτο της επικείμενης εισβολής. Ορμώμενοι από την αποφασιστικότητά τους να διατηρήσουν τη βαθιά ριζωμένη σύνδεσή τους με τη Γη του Ισραήλ και να αποτρέψουν την υποδούλωση ή την εξορία, ο αρχηγός τους, ο Elazar ben Yair διέταξε τους άνδρες να εκτελέσουν τις γυναίκες και τα παιδιά τους προτού στρέψουν τα όπλα στους συντρόφους τους, με τον τελευταίο επιζώντα να διαπράττει τελικά αυτοκτονία. Ταυτόχρονα, άναψαν μια πυρκαγιά που κατέκαψε το φρούριο, αποφεύγοντας την προοπτική της παράδοσης, αφήνοντας τα τρόφιμα ανέπαφα, ώστε να γίνει αντιληπτό στους Ρωμαίους πως δεν πέθαναν από λιμό (Taddei, 2007, σ. 129). Οι λεπτομερείς καταγραφές του Ιώσηπου δείχνουν ότι ο ben Yair χρησιμοποιώντας εύλωπτους και εκτεταμένους λόγους, απευθύνθηκε στους επαναστάτες, λέγοντας: «Δεδομένου ότι πριν από πολύ καιρό, φίλοι μου, αποφασίσαμε να μην γίνουμε ποτέ σκλάβοι των Ρωμαίων, ούτε κανενός άλλου εκτός από τον ίδιο τον Θεό, ο οποίος είναι ο μόνος αληθινός και δίκαιος Κύριος της ανθρωπότητας, ήρθε τώρα η ώρα που μας υποχρεώνει να κάνουμε αυτή την απόφαση πράξη [...] Δεν μπορώ παρά να το θεωρήσω ως χάρη που μας έχει προσφέρει ο Θεός, ότι έχουμε ακόμα την ευκαιρία να πεθάνουμε γενναία και ελεύθεροι». Επιπλέον, η περιγραφή των μαζικών αυτοκτονιών απεικονίζει μια οδυνηρή σκηνή: «Οι σύζυγοι αγκάλιαζαν τρυφερά τις γυναίκες τους τα παιδιά τους [...] με δάκρυα στα μάτια. Ταυτόχρονα όμως ολοκλήρωναν αυτό που είχαν αποφασίσει, σαν να είχαν εκτελεστεί από τα χέρια αγνώστων και δεν είχαν τίποτε άλλο για παρηγοριά, παρά μόνο την ανάγκη που είχαν να κάνουν αυτή την εκτέλεση, για να αποφύγουν την προοπτική που είχαν για τις δυστυχίες που θα υφίσταντο από τους εχθρούς τους [...] Άθλιοι άνθρωποι ήταν πράγματι αυτοί, των οποίων η δυστυχία τους ανάγκασε να σκοτώσουν τις ίδιες τους τις γυναίκες και τα παιδιά τους με τα ίδια τους τα χέρια, ως το ελαφρύτερο από τα δεινά που βρίσκονταν μπροστά τους». Την επόμενη ημέρα, όταν οι Ρωμαίοι στρατιώτες κατάφεραν να εισβάλλουν στο φρούριο, αναφέρεται πως επικράτησε μια ατμόσφαιρα απόλυτης ηρεμίας. Αντιμέτωποι με τη θέα των πτωμάτων, οι Ρωμαίοι δεν μπόρεσαν να χαρούν τη νίκη τους. Αντιθέτως, τους κατέλαβε ένα

μείγμα έκπληξης και σεβασμού για το επιδεικνυόμενο θάρρος των νεκρών (Zerubavel, 1994, p. 74). Παρά τις προσπάθειες του Ben Yair να διασφαλίσει την εξόντωση κάθε πιθανού επιζώντος που θα μπορούσε να υποδουλωθεί, δύο γυναίκες και πέντε παιδιά που είχαν καταφέρει να ξεφύγουν από τη μαζική σφαγή ανακαλύφθηκαν αργότερα από Ρωμαίους στρατιώτες και διηγήθηκαν το τι συνέβη μέσα στο οχυρό (Salahat, 2007, σ. 155; Taddei, 2007, σ. 36).

Για σχεδόν δύο χιλιετίες, η Μασάντα αγνοούνταν πλήρως από τους Εβραίους, αποτελώντας ένα ζοφερό κεφάλαιο στα χρονικά της αρχαίας εβραϊκής ιστορίας. Οι διαθέσιμες πηγές είναι ιδιαίτερα περιορισμένες, αφού ελάχιστες Ρωμαϊκές αναφέρονται σε αυτή, χωρίς ωστόσο να παρέχουν ολοκληρωμένες πληροφορίες για το ιστορικό της πλαίσιο. Το Ταλμούδ¹¹ (διδασκαλία), μια εξωβιβλική συλλογή θρησκευτικών εβραϊκών κειμένων, το οποίο συχνά αναφέρεται σε ιστορικά γεγονότα και είναι μεταγενέστερο του γεγονότος, δεν κάνει καμία αναφορά στην πτώση της Μασάντα, όπως και κανένα άλλο ιερό κείμενο του ιουδαϊσμού. Το έργο του Ιώσηπου, το οποίο στην πραγματικότητα αποτελεί τη μοναδική πηγή αναλυτικής σκιαγράφησης των γεγονότων, αγνοούνταν τους προηγούμενους αιώνες από τους Εβραίους, οι οποίοι θεωρούσαν τον συγγραφέα τους προδότη (Zerubavel, 1994, σ. 75; Salahat, 2007, σ. 156; Schwartz, Zerubavel, Barnett, & Steiner, 1986, σ. 148). Κατά τη διάρκεια των προσπαθειών τους να αναβιώσουν τα γραπτά του Ιώσηπου, οι Σιωνιστές επέλεξαν ευσυνείδητα συγκεκριμένα αποσπάσματα από το έργο του για να δημιουργήσουν μια αναμνηστική αφήγηση. Αυτή η σκόπιμη επιμέλεια οδήγησε σε μια εκ νέου ερμηνεία των γεγονότων και στη συνακόλουθη αναδιαμόρφωση της συλλογικής μνήμης (Zerubavel, 1994, σ. 76). Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, η Μασάντα επανήλθε στα σύγχρονα χειρόγραφα, με τους σιωνιστές διανοούμενους, κατά τη διάρκεια της συγκρότησης του Yishuv, να την αγκαλιάζουν ως έμβλημα του πρωταρχικού αγώνα του εβραϊκού λαού για εθνική απελευθέρωση και αυτονομία (Salahat, 2007, σ. 162).

Παρόλα τα παραπάνω, ήταν ζωτικής σημασίας να υποστηριχθεί η σιωνιστική προοπτική της ιστορίας με οριστικό τρόπο, χωρίς να αφήνεται χώρος για αβεβαιότητα, αμφιβολίες ή εναλλακτικές ερμηνείες. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, λήφθηκε μια σειρά δράσεων: το 1923 κυκλοφόρησε μια σύγχρονη εβραϊκή απόδοση της αφήγησης του Ιώσηπου

¹¹ Σημαντικό και ιερό κείμενο για τους Εβραίους, αποτελεί βιβλίο σχολιασμού και ερμηνείας της Τορά (σειρά πέντε βιβλίων που αποδίδονται στον Μωυσή). Είναι αποδεκτό μόνο από τον ιουδαϊσμό και συγγράφηκε μετά την καταστροφή του δεύτερου ναού της Ιερουσαλήμ, για να διαφυλάξει τη θρησκευτική και εθνική ταυτότητα των Εβραίων (Taddei, 2007, σ. 51).

για την εβραϊκή εξέγερση κατά των Ρωμαίων στην Παλαιστίνη και λίγα χρόνια αργότερα, το 1927, εμφανίστηκε το «Μασάντα», ένα ποίημα του Yitzhak Lamdan. Και τα δύο αυτά έργα έπαιξαν ρόλο στην αναβίωση της συλλογικής μνήμης του πληθυσμού (Salahat, 2007, σ. 156). Το ποίημα ειδικότερα, απέκτησε σημαντική φήμη και αποτέλεσε αφορμή για την έναρξη προσκυνήματος στο ίδιο το φρούριο (Schwartz, Zerubavel, Barnett, & Steiner, 1986, σ. 148). Ένας από τους στίχους του, που διακηρύσσει: «Ανεβείτε στην αλυσίδα του χορού! Ποτέ ξανά δεν θα πέσει η Μασάντα!» έγινε πηγή έμπνευσης για τις επόμενες γενιές και αργότερα μετατράπηκε σε δημοφιλές τραγούδι και εθνικό σύνθημα (Zerubavel, 1994, σσ. 77-78).

Ο αρχαιολογικός χώρος συνδέθηκε με τις έννοιες της εθνικής επιβίωσης και της τιμής των νεκρών «ηρώων» του (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, p. 146). Κατά συνέπεια, διαμορφώθηκε μια αφήγηση που αποσκοπούσε στην αναδιαμόρφωση της κοινοτικής μνήμης. Το επίκεντρο της ήταν η αρχαία κληρονομιά, αντισταθμίζοντας τις αρνητικές αποδόσεις που συνδέονται με την ταυτότητα του λαού. Αυτή η αφήγηση, που εξυπηρετούσε τις εθνικές και στρατιωτικές φιλοδοξίες, είχε διττό σκοπό. Πρωτίστως, τροφοδοτούσε τον πατριωτικό ζήλο και ανακινούσε τα συναισθήματα και δεύτερον, παρείχε επιχειρήματα κατά των διεκδικήσεων των Παλαιστινίων που βίωναν καταπατήσεις στα εδάφη τους (Salahat, 2007, σ. 148).

Πιο αναλυτικά, η αναμνηστική - ακτιβιστική αφήγηση που κατασκευάστηκε γύρω από τη Μασάντα, πριν από την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ, επικεντρώθηκε κυρίως στην ανάμνηση της γενναιότητας των επαναστατών. Η αφήγηση αυτή υπογράμμιζε την περιφρόνησή τους απέναντι στις ρωμαϊκές δυνάμεις, το θάρρος τους μπροστά στον κίνδυνο και την αποφασιστικότητά τους να πολεμήσουν ή ακόμη και να θυσιάσουν τη ζωή τους για την ελευθερία τους. Για τους Εβραίους εποίκους που είχαν έρθει από διάφορες γωνιές του κόσμου στην Παλαιστίνη, η Μασάντα και η θρυλική της ιστορία κατείχαν σημαντική θέση στην ιστορική τους συνείδηση. Χρησίμευσε ως σημείο ενοποίησης που τους επανασύνδεσε με τη γη των προγόνων τους (Salahat, 2007, σ. 159). Οι ίδιοι δεν ασχολήθηκαν ποτέ με την εξέταση της ιστορικής εγκυρότητας του μύθου, με αποτέλεσμα η Μασάντα για αιώνες να βρίσκεται στο επίκεντρο της συλλογικής τους μνήμης και βασικό στοιχείο της εθνικής τους ταυτότητας. Όσοι τόλμησαν να εκφράσουν τον οποιονδήποτε αντίλογο περιθωριοποιήθηκαν, αμφισβητήθηκαν, επικρίθηκαν και καταδικάστηκαν ως προδότες του έθνους από τους διανοούμενους του Σιωνισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας πιθανής αμφισβήτησης βρίσκεται στην αφήγηση του Ιώσηπου, όπου περιγράφει αναλυτικά την πολιορκία της Μασάντα, αλλά δεν αναφέρει ρητά την σύγκρουση μεταξύ των επαναστατών και των Ρωμαίων, και αυτό οι Σιωνιστές το εκμεταλλεύτηκαν. Η καταληκτική σκηνή της μαζικής αυτοκτονίας είτε παραλείφθηκε, είτε

ερμηνεύτηκε ως ένας τελικός αγώνας και όχι ως ένα εκούσιο αυτοπροκαλούμενο τέλος (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 147). Αυτό συνέβη εν μέρει επειδή όχι μόνο ήταν βολικό για να ανακατασκευαστεί η ιστορία, δεδομένων των περιορισμένων διαθέσιμων πληροφοριών, αλλά και επειδή θεωρήθηκε ότι οι εξεγερμένοι της Μασάντα πολέμησαν γενναία για την ελευθερία τους. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, σημαίνουσες εβραϊκές προσωπικότητες έσπευσαν να διαμορφώσουν την κοινή γνώμη. Ένας πρωτοπόρος που εξερεύνησε το φρούριο ανέφερε: «Παρόλο που ο Ιώσηπος δεν μιλάει ρητά για πόλεμο [...], είναι σαφές σε εμάς ότι δεν κάθονταν με τα χέρια σταυρωμένα στα γόνατά τους και δεν περίμεναν τους Ρωμαίους να προχωρήσουν στην πολιορκία τους». Επιπλέον, ο ιστορικός Yosef Klausner, δήλωσε το 1925 ότι όσοι χάθηκαν στη μάχη της Μασάντα ήταν «οι καλύτεροι πατριώτες που γνώρισε το Ισραήλ [...]». Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι η τελική απεικόνιση της αυτοκτονίας ενισχύθηκε στο πλαίσιο της γενναιότητας και της σταθερής προσήλωσης στην ελευθερία, με τη μέθοδο να αντιμετωπίζεται ως απλή λεπτομέρεια. Αυτή η τακτική ευθυγραμμίστηκε με το κεντρικό μήνυμα που στόχευε να μεταδώσει η σιωνιστική ιδεολογία (Zerubavel, 1994, σσ. 76-77). Η προσέγγιση αυτή υιοθετήθηκε για να αποτραπούν πιθανές αμφισβητήσεις της αφήγησης και να αντιμετωπιστεί ο ρατσισμός που είχαν υποστεί οι Εβραίοι κατά τη διάρκεια της εξορίας. Στόχευε στο να κατευνάσει και να αναδιαμορφώσει τις αναμνήσεις τους (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 147). Με αυτόν τον τρόπο, η εκκολαπτόμενη ισραηλινή κοινωνία ενσωμάτωσε την αυτοκτονία στο συλλογικό της υποσυνείδητο, τοποθετώντας τη Μασάντα ως ιστορικό σύμβολο του εθνικού αγώνα για ελευθερία και της ακλόνητης αποφασιστικότητας να αγωνιστεί γι' αυτήν μέχρι τέλους (Zerubavel, 1994, σ. 78).

Κατά συνέπεια, λόγω των προαναφερθέντων παραγόντων, η νεανική γενιά ανέπτυξε γρήγορα ένα ισχυρό στρατιωτικό ένστικτο που συνδέθηκε με την αίσθηση της εθνικής ταυτότητας. Η αφήγηση είχε σημαντικό αντίκτυπο στην αρχική ομάδα των «Νέων Εβραίων», που αναφερόταν ως «Sabra», οι οποίοι επιθυμούσαν πλέον ένα δικό τους κυρίαρχο έθνος, αισθανόμενοι μεγαλύτερη ταύτιση με τους αρχαίους Εβραίους από ότι με τους γονείς τους που είχαν μεγαλώσει στη διασπορά. Στη προσπάθειά τους να αυτοπροσδιοριστούν ως απόγονοι των αρχαίων Εβραίων, αυτών που άντεξαν την εποχή της Μασάντα, σηματοδεύτηκαν από τις απώλειες που υπέστησαν τόσο οι ίδιοι όσο και οι γονείς τους κατά τη διάρκεια της παρατεταμένης περιόδου της εξορίας (Salahat, 2007, σ. 160). Για αυτούς, η Μασάντα είχε μια σημασία πέρα από την ύπαρξή της ως μια μοναδική γεωγραφική τοποθεσία ή ένα απλό ιστορικό γεγονός. Αποτελούσε ένα μνημειώδες σύμβολο που συνέβαλε στη σφυρηλάτηση ενός γνήσιου εθνικού ήθους και στη διαμόρφωση του ιστορικού τους σκοπού ως άμεσων

κληρονόμων των προγόνων τους. Το επεισόδιο της Μασάντα, που σήμαινε την ολοκλήρωση της Εβραϊκής εξέγερσης κατά των Ρωμαίων, συμπύκνωσε τα ιδανικά του ηρωισμού, της αφοσίωσης στην ελευθερία και της εθνικής υπερηφάνειας. Αυτά τα χαρακτηριστικά, σύμφωνα με την προοπτική του Σιωνισμού, είχαν εξασθενήσει κατά τη διάρκεια της εβραϊκής ζωής στην εξορία. Το επεισόδιο αναδείχθηκε σε πρότυπο συμπεριφοράς και σε κρίσιμο μάθημα πατριωτισμού για τη νέα εβραϊκή εκπαίδευση (Zerubavel, 1994, σ. 75). Η εκπαίδευση και τα σχολεία διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση ή την αναδιαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, λειτουργώντας συχνά ως μεταφορείς ιδεολογίας που υποστήριζαν συγκεκριμένα συστήματα πεποιθήσεων και νομιμοποιούσαν τις επικρατούσες πολιτικές και κοινωνικές δομές (Salahat, 2007, σ. 308). Σε μια συνέντευξη, ένας νεαρός Εβραίος, που γεννήθηκε και μεγάλωσε στην παλαιστινιακή περιοχή, δήλωσε: «Οι Εβραίοι που ζουν στο Ισραήλ μοιάζουν περισσότερο με τους Εβραίους της Μασάντας, επειδή αυτοί (αναφερόμενος στα άτομα της εποχής της Μασάντας) είχαν ένα κράτος [...] για το οποίο μπορούσαν να πεθάνουν. Ενώ οι Εβραίοι της Εξορίας δεν είχαν κράτος και το μόνο πράγμα για το οποίο μπορούσαν να αγωνιστούν ήταν η ζωή τους» (Salahat, 2007, σ. 160).

Η εκδρομή στον αρχαιολογικό χώρο της Μασάντα αποτέλεσε μια ολοκληρωμένη και εντυπωσιακή εμπειρία για τους Sabra. Ως μάρτυρας των συγκλονιστικών γεγονότων που διαδραματίστηκαν εκεί, το φρούριο εξελίχθηκε σε προορισμό προσκυνήματος και σε μέσο τόσο τυπικής όσο και στρατιωτικής εκπαίδευσης, με γνώμονα τις αρχές του Σιωνισμού. Η αρχική εστίαση στα σχολεία ήταν η διδασκαλία της εβραϊκής γλώσσας στη νεολαία. Η Μασάντα χρησίμευσε ως ιστορικό νήμα για τη γνώση αυτή, καθώς οι επαναστάτες του παρελθόντος μιλούσαν επίσης εβραϊκά. Αυτή η γλωσσική σύνδεση εμφύσησε στους νέους την αίσθηση του ανήκειν, κάνοντάς τους να αισθάνονται μέλη της ίδιας γενιάς (Salahat, 2007, p. 159). Επιπροσθέτως, από το 1919 μέχρι και τη δεκαετία του 1930, οργανώθηκαν εκδρομές με επικεφαλής Εβραίους εκπαιδευτές, οι οποίες διαρκούσαν από μία ημέρα έως και πάνω από μία εβδομάδα (Salahat, 2007, σσ. 156,223), ενώ η πεζοπορία εκεί χαρακτηριζόταν από ένα αίσθημα περιπέτειας. Οι μαθητές τα περιέγραφαν ως απαιτητικά ταξίδια, λόγω των σημαντικών αποστάσεων που διανύονταν και που απαιτούσαν καλή φυσική κατάσταση, καθώς οι συμμετέχοντες διέσχισαν λόφους και βουνά. Οι δραστηριότητες αυτές είχαν ως στόχο να γνωρίσουν τα παιδιά τη γη της Παλαιστίνης και τους αρχαίους τόπους που συνδέονται με την κληρονομιά τους (Salahat, 2007, σσ. 221, 228). Ταυτόχρονα, η παιδική και εφηβική λογοτεχνία εκείνης της εποχής παρουσίαζαν τη Μασάντα σε περίοπτη θέση, ενισχύοντας την εθνική αφήγηση με αποσπάσματα όπως: «η Μασάντα δεν είναι απλώς ένα ιστορικός χώρος που οι

ερευνητές μελετούν· η Μασάντα δεν είναι απλά ένα αρχαίο οχυρό που κάποιος σκάβει για να βρει αρχαιολογικά ερείπια, μέσω των οποίων κάποιος μπορεί να μάθει για το παρελθόν με σκοπό να υποστηρίξει, ή να αρνηθεί τις θεωρίες. Η Μασάντα είναι ένα σύμβολο. Η Μασάντα είναι ένας οδηγός. Η Μασάντα είναι νόστος. Η Μασάντα είναι μια δυνατή κραυγή. Η Μασάντα είναι ένας πύργος φωτός [...] η Μασάντα είναι ένα σύμβολο του Ιουδαϊκού και ανθρώπινου ηρωισμού σε όλο του το μεγαλείο. Μία γενιά νέων ανατράφηκε από τη Μασάντα. Αυτή είναι η γενιά που δημιούργησε το κράτος, η γενιά της άμυνας, στις διάφορες εκδηλώσεις της. Η Μασάντα αποτέλεσε την πηγή της δύναμης και του θάρρους για την απελευθέρωση τη χώρας, για τη δημιουργία ριζών σε αυτή και για την προάσπιση όλης αυτής της περιοχής» (Salahat, 2007, σσ. 159-160). Ένας συγγραφέας παιδικών βιβλίων διερεύνησε την έννοια του «τέλους» ως μια διαφοροποιημένη έννοια, υπονοώντας ότι το τέλος της Μασάντα δεν ήταν πραγματικά ένα τέλος, αλλά μάλλον μια αρχή. Αυτή η προοπτική τόνισε πώς η άγρια κατάληξη της Μασάντα στην πραγματικότητα αναζωογόνησε τον εβραϊκό λαό και ενέπνευσε ανθεκτικότητα, σε αντίθεση με τις αντιλήψεις περί καταδίκης (Zerubavel, 1994, σ. 82). Εκτός όμως από τα βιβλία και τα σχολικά εγχειρίδια, και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί ενίσχυσαν επίσης τη σημασία της Μασάντα. Το 1942, ο εκπαιδευτικός Yosef Braslavsky, έγραψε: «στη Μασάντα, ο αγώνας μέχρι τέλος εκδηλώθηκε με την πιο ανώτερη και συγκλονιστική του σημασία». Απόρροια των παραπάνω ήταν οι νέοι να εμπνέονται και οι εθνικιστικές τους απόψεις και ιδέες να ενισχύονται (Zerubavel, 1994, σ. 76). Ένας νεαρός Εβραίος τόνισε σε συνέντευξή του σχετικά με τη Μασάντα: «Τη στιγμή που άκουσα για τη Μασάντα, θυμήθηκα τους αρχαίους Ιουδαίους, πως πέθαναν για τη χώρα τους. Όταν επισκέφτηκα το οχυρό, άρχισα να φαντάζομαι τι συνέβη εκεί. Είναι κάτι αρχαίο και σχετίζεται με μένα. Και αυτοί είναι ο λαός «μου». Όλα έμοιαζαν σ' εμένα να είναι αληθινά» (Salahat, 2007, σσ. 159-160).

Η ανάβαση στη Μασάντα, κατά την προ-κρατική περίοδο, ξεχώριζε ως μια από τις πιο γνωστές και τρομακτικές δραστηριότητες, που συχνά θεωρούνταν ως ένα τολμηρό στρατιωτικό εγχείρημα. Οι ενήλικες Εβραίοι ενορχήστρωναν αυτές τις αναβάσεις, πλαισιώνοντάς τες ως πατριωτικές τελετουργίες και ως διάυλο σύνδεσης με την αρχαιότητα. Παρά τις σημαντικές απώλειες σε ανθρώπινες ζωές που συνδέονταν με αυτές τις προσπάθειες, επέμεναν ως μαρτυρία και επίδειξη της ισχυρής φυσικής τους κατάστασης (Salahat, 2007, σσ. 228-229). Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, οι νεοσύλλεκτοι Sabra ήταν υποχρεωμένοι να κάνουν μια πορεία στην έρημο, να σκαρφαλώσουν στο λόφο και να δώσουν τον όρκο «Η Μασάντα δεν θα ξαναπέσει» ("Masada Lo Tifol") ως προϋπόθεση για την είσοδο στο στρατό του Yishuv. Το σύνθημα αυτό, υιοθετήθηκε και χρησιμοποιήθηκε από τα μέλη διαφόρων εβραϊκών

οργανώσεων νεολαίας, αντικατοπτρίζοντας τις προσωπικές τους πεποιθήσεις και αποτελώντας πτυχή της ταυτότητάς τους (Salahat, 2007, σσ. 156-157). Η διαδικασία ολοκληρωμένη ήταν κάτι περισσότερο από μια απλή αξιολόγηση- λειτουργούσε ως δοκιμασία για να διαπιστωθεί το δυναμικό κάθε στρατιώτη μέσα στην κοινωνία. Χαρακτηριζόταν από τεράστιες δυσκολίες, καθώς οι προκλήσεις που αναλάμβαναν ήταν ενδεικτικές της αποφασιστικότητας, της σωματικής ικανότητας και της αυτοπειθαρχίας τους. Κάθε σημάδι εξάντλησης ή παραπόνου στιγματιζόταν από τους συνομηλίκους τους, οι οποίοι τους χαρακτήριζαν «ερμαφρόδιτους», καθώς η πορεία δεν έπρεπε να διακοπεί για κανέναν λόγο. Οι πληγές θεωρούνταν παράσημα και αποτελούσαν κινητήριες δυνάμεις για τη συνέχιση. Όσο περισσότερες δυσκολίες και δοκιμασίες κατακτούσαν, τόσο πιο αυξημένη γινόταν η φήμη και το κύρος τους (Salahat, 2007, σ. 229).

Μασάντα και Ολοκαύτωμα

Η καθιερωμένη πολιτική και κοινωνική δομή στην Παλαιστίνη παγιώθηκε περαιτέρω όταν κυκλοφόρησε η είδηση της καταστροφής του Ολοκαυτώματος. Η προηγούμενη έμφαση στη Μασάντα και τον μύθο της υπέστη μια ταχεία μεταμόρφωση κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθώς ο Σιωνισμός έσπευσε να προσδώσει στην αφήγηση μια νέα διάσταση για να ευθυγραμμιστεί με τα γεγονότα που εξελίσσονταν. Το οχυρό, έμβλημα της επίμονης αντίστασης στα εβραϊκά δεινά, άρχισε να αποκρυσταλλώνεται πλήρως στην εθνική εβραϊκή ταυτότητα, στη συλλογική μνήμη και στον πολιτιστικό ιστό του λαού, ήδη από το 1942.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, από τα αρχικά στάδια της μετανάστευσης, ο Σιωνισμός είχε ως στόχο να απομακρύνει τον πληθυσμό του Yishuv από εκείνους που επέλεξαν να παραμείνουν στη διασπορά. Το αναπτυσσόμενο σιωνιστικό σχέδιο στην Παλαιστίνη απομόνωνσε σε μεγάλο βαθμό την εβραϊκή ύπαρξη σε άλλα μέρη του κόσμου. Τα δεινά που αντιμετώπιζαν οι Ευρωπαίοι Εβραίοι, οι ταπεινώσεις στις οποίες υποβλήθηκαν και η αγωνιώδης πορεία προς τον θάνατο, αποτέλεσαν σκληρή υπενθύμιση των συνθηκών ζωής στην Εξορία. Κατά συνέπεια, η δέσμευση του Νέου Yishuv στη νεοαποκτηθείσα πατρίδα τους βάθυνε και η απόφασή τους να μεταναστεύσουν στην Παλαιστίνη επικυρώθηκε από την έξαρση των αντισημιτικών περιστατικών στην Ευρώπη, καθώς το Ολοκαύτωμα τεκμηρίωσε με τραγικό τρόπο τη προνοητικότητά τους. Γενικότερα, ο Σιωνισμός διέκοψε αποτελεσματικά τους δεσμούς μεταξύ του παλαιστινιακού εβραϊσμού και της ευρύτερης διασποράς, ένας διαχωρισμός που ήταν έντονος τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος. Ο διαχωρισμός αυτός εντάθηκε από την έντονη κριτική που άσκησαν οι Παλαιστίνιοι Εβραίοι σε αυτό που θεωρούσαν παθητική συμπεριφορά μεταξύ των θυμάτων, (Zerubavel, 1994, σ. 78)

φτάνοντας μάλιστα στο σημείο να αναφέρονται σε αυτούς ως «Ιουδαίους» και όχι «Εβραίους» (Salahat, 2007, σ. 189).

Σε αυτό το πλαίσιο διάφοροι επιφανείς σιωνιστές Εβραίοι πήραν θέση εκμεταλλευόμενοι τόσο τα γεγονότα, όσο και το αρχαίο φρούριο και τον μύθο του. Ο Yitzhak Gruenbaum, για παράδειγμα, εξέφρασε την άποψη ότι: «το πρόβλημα των Εβραίων της Διασποράς είναι ότι προτίμησαν τη ζωή ενός «πληγωμένου σκύλου», από έναν αξιοπρεπή θάνατο». Στη συνέχεια ενθάρρυνε τους νέους να προετοιμαστούν για μια τελική αντίσταση που θα μπορούσε να δημιουργήσει «έναν νέο θρύλο της Μασάντα», ακόμη και αν αυτό συνεπαγόταν τη θυσία της ζωής τους σε αυτή την προσπάθεια. Ένας άλλος επιφανής Εβραίος, ο Yitzhak Tabenkin, εξέφρασε την αντίθεσή του στην προστασία των γυναικών και των παιδιών, κυρίως για ηθικούς λόγους, υποστηρίζοντας ότι: «δεν υπάρχει δικαιοσύνη σε αυτή την απαίτηση να σωθούν οι γυναίκες και τα παιδιά». Η αντίθεσή του σε ένα τέτοιο σενάριο υποδήλωνε μια κλίση προς το μοντέλο της Μασάντα για ένα συλλογικό θάνατο. Ωστόσο, η πιο αξιοσημείωτη περίπτωση περιστρέφεται γύρω από μια ομιλία του σιωνιστή ηγέτη David Ben-Gurion, ο οποίος αργότερα θα γινόταν πρωθυπουργός του Ισραήλ. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια μιας δημόσιας ομιλίας το 1943 για τον εορτασμό της υπεράσπισης του Τελ Χάι¹² παρομοίασε την ένοπλη αντίσταση του εβραϊκού οικισμού με «μια δεύτερη Μασάντα». Σύμφωνα με τον ίδιο, και τα δύο επεισόδια αποτελούσαν παράδειγμα ενός τρόπου να πεθαίνει κανείς με αξιοπρέπεια μαχόμενος, κάτι που αντιπαρέβαλε με αυτό που αντιλαμβανόταν ως την αντιληπτή απροθυμία των Ευρωπαίων Εβραίων να αντισταθούν. Εν συνεχεία, ο Ben-Gurion τους επέκρινε για την παθητική αντίδρασή τους στην καταπίεση που αντιμετώπιζαν, υποστηρίζοντας ότι: «είχαμε ζήσει τη ζωή της Εξορίας, της εξάρτησης, της ταπείνωσης, της σκλαβιάς και του εξευτελισμού. Όχι μόνο αυτά που μας έφεραν οι άλλοι, αλλά και αυτά που εμείς οι ίδιοι μας προκαλέσαμε, γιατί αποδεχτήκαμε την αδυναμία μας, τη ζωή μας σε μια ξένη χώρα, την εξορία μας. [...] Δεν ξέραμε πώς να ζήσουμε ως ελεύθεροι άνθρωποι και δεν ξέραμε πώς να πεθάνουμε ως ελεύθεροι άνθρωποι. Όπως οι υπερασπιστές της Μασάντα και του Τελ Χάι, οι Σιωνιστές έποικοι θα επέλεγαν έναν διαφορετικό θάνατο, όχι αυτόν της αδυναμίας, της ανημποριάς [...]. Με τα όπλα στα χέρια μας θα πεθάνουμε». Στο πλαίσιο των ειδήσεων που προέρχονταν από την Ευρώπη σχετικά με τη συστηματική εξόντωση των Εβραίων από τους Ναζί, η ομιλία του είχε μια ιδιαίτερα καυστική αιχμή (Zerubavel, 1994, σ. 79).

¹² Η πρώτη ένοπλη σύγκρουση μεταξύ Αράβων και Σιωνιστών το 1920 στην ομώνυμη πόλη (Center of Israel Education).

Εκείνοι που επηρεάστηκαν περισσότερο από τα όσα γίνονταν γνωστά και συζητούνταν, ήταν για ακόμα μια φορά οι νέοι της πρώτης γενιάς. Η δυσκολία ταύτισης τους με τα θύματα των στρατοπέδων συγκέντρωσης οφειλόταν στην έλλειψη προσωπικών αναμνήσεων από τη ζωή στην Εξορία- είχαν μόνο τις αφηγήσεις που τους μετέφεραν οι γονείς τους. Επιπλέον, αυτή η γενιά έλαβε εκπαίδευση στα νέα σιωνιστικά εβραϊκά σχολεία της εποχής, τα οποία διέδιδαν έντονα μια αρνητική αντίληψη για τη ζωή των Εβραίων στη διασπορά. Κατά συνέπεια, το Ολοκαύτωμα λειτούργησε ως επιβεβαίωση αυτού που η εκπαίδευσή τους είχε εμπεδώσει: ότι η αναβίωση των Εβραίων και της Γης του Ισραήλ ήταν συνδεδεμένη με την εθνική αναγέννηση, ενώ η Εξορία οδηγούσε μόνο στον αφανισμό. Ως εκ τούτου, η νεότερη εβραϊκή γενιά, πιο κριτική ακόμη και από τους προκατόχους της, αγκάλιασε αποφασιστικά το μονοπάτι της Μασάντα ως ένα συγκεκριμένο σχέδιο για μια έντιμη λύση ενάντια στις ναζιστικές θηριωδίες για τους Ευρωπαίους Εβραίους. Ταυτόχρονα, οι συζητήσεις για μια πιθανή γερμανική εισβολή στη περιοχή είχαν αρχίσει να εξαπλώνονται, με τους σιωνιστές να δημιουργούν μια ολόκληρη στρατηγική επιβίωσης, με τίτλο «το σχέδιο Μασάντα» και σύνθημα «η Μασάντα δεν θα πέσει ξανά» και να θέτουν το φρούριο ως πρότυπο αυτοάμυνας (Zerubavel, 1994, σσ. 78-79). Ο Yitzhak Sade, ηγέτης της επαναστατικής οργάνωσης Palmah, αποτύπωσε την ουσία αυτής της στρατηγικής: «Ξέρουμε μόνο αυτό: δεν θα υποχωρήσουμε και θα πολεμήσουμε μέχρι τέλους. Θα προκαλέσουμε πολλές απώλειες στον εχθρό, όσες περισσότερες μπορούσαμε [...] Είμαστε μια ομάδα ανθρώπων [...] που αποφάσισαν να πολεμήσουν έναν απελπισμένο και ηρωικό πόλεμο [...] για να γίνει μια νέα έκδοση του λαού της Μασάντα». Πράγματι, αυτή την ερμηνεία της Μασάντα συμμερίζονταν και οι ίδιοι οι μαχητές του γκέτο της Πολωνίας, οι οποίοι θεωρούσαν τη Μασάντα ως ιστορικό πρότυπο, και ήταν επίσης εμφανής στην αναφορά της εξέγερσής τους ως "Μασάντα της Βαρσοβίας". Αν και η αξιοποίηση της Μασάντα εκπλήρωνε σίγουρα τον σκοπό της παρουσίασης ενός εναλλακτικού εβραϊκού μοντέλου συμπεριφοράς εν μέσω καταστροφής, εξαρτιόταν από τη θόλωση των ορίων μεταξύ κυριολεκτικών και μεταφορικών αναφορών στην αυτοκτονία. Αυτή ήταν η μόνη προσέγγιση μέσω της οποίας η Μασάντα θα μπορούσε να πλαισιωθεί ως σύμβολο του «αγώνα μέχρι τέλους», λειτουργώντας ως αντιμεταφορά στο Ολοκαύτωμα. Στην προσπάθειά του να ανταποδώσει μια αναπόφευκτη ήττα, η «νέα εκδοχή» της Μασάντας του Sade βασίστηκε στην παράλειψη ενός σημαντικού τμήματος της αφήγησης του Ιώσηπου. Κατά συνέπεια, η μνημειακή αφήγηση απέκλινε αισθητά από την ιστορική αφήγηση: Ο Elazar ben Yair δεν κάλεσε στην πραγματικότητα τους άνδρες του να πολεμήσουν τους Ρωμαίους μέχρι την τελευταία τους πνοή, όπως ακριβώς ο Yitzhak Sade δεν υπαινίχθηκε ότι τα μέλη της Palmah θα έπρεπε να σκοτώσουν εβραϊκές γυναίκες και

παιδιά και στη συνέχεια να αυτοκτονήσουν πριν τους φτάσουν οι Ναζί (Zerubavel, 1994, σ. 81).

Υπό το πρίσμα των παραπάνω γεγονότων, το προσκύνημα στη Μασάντα εξελίχθηκε σε μια κομβική πράξη πατριωτισμού. Οι συμμετέχοντες από οργανώσεις νεολαίας μετέφεραν ανοιχτά την απροθυμία τους να συμμετάσχουν σε οποιαδήποτε επίσημη ημέρα πένθους για τα θύματα του Ολοκαυτώματος. Υποστήριζαν ότι η συγκέντρωσή τους στη Μασάντα συμβολικά αντιπροσώπευε την αλληλεγγύη για τους Εβραίους που αρνήθηκαν την υποταγή. Προφανώς, για τη γενιά Sabra, ήταν πιο εύκολο να συντονιστεί με τη θαρραλέα στάση των προγόνων τους στη Μασάντα παρά να συμπάσχει με τους σύγχρονους Εβραίους που υφίστανται βασανιστήρια στην Ευρώπη, γεγονός που υπογραμμίζει τη βαθιά ενσωμάτωση του μύθου της Μασάντα στην εθνική τους ταυτότητα (Zerubavel, 1994, σσ. 79-80).

Η αποδοχή του Ολοκαυτώματος και η «τραγική αφήγηση»

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, το Ισραήλ απέκτησε ισχύ και γεωπολιτική σταθερότητα στην περιοχή, αποκτώντας έτσι και τα θεμέλια για την άνθηση των πολιτιστικών και ανώτερων εκπαιδευτικών κλάδων. Η ανάπτυξη αυτή διευκολύνθηκε από το στρατιωτικό ήθος και την ετοιμότητα που είχε καλλιεργηθεί τις προηγούμενες δεκαετίες. Η εθνική ταυτότητα, η αίσθηση της ενότητας και η συλλογική μνήμη ήταν πλέον αναπόσπαστο κομμάτι του λαού, όλα διαμορφωμένα προσεκτικά από τις ακροδεξιές πολιτικές που ηγούνταν το κράτος ακόμα και πριν την ίδρυσή του.

Η αποδοχή του Ολοκαυτώματος από την Ισραηλινή κοινωνία, ήταν μια διαδικασία η οποία ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Η καθιέρωση μιας επίσημης και υποχρεωτικής ημέρας μνήμης για τα θύματα του Ολοκαυτώματος το 1959 αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα, σηματοδοτώντας την οικειοποίηση και την αναγνώριση της βαθιάς σημασίας αυτού του τραγικού γεγονότος από την κοινωνία. Η αλλαγή αυτή ήταν αξιοσημείωτη, αν αναλογιστεί κανείς την αρχική δυσμενή στάση απέναντι στο Ολοκαύτωμα, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Ωστόσο, η σύνδεση μεταξύ του Ολοκαυτώματος και του αρχαιολογικού χώρου της Μασάντα όχι μόνο παρέμεινε ανέπαφη αλλά, στην πραγματικότητα, ενισχύθηκε. Αυτό ήταν εμφανές στην αφήγηση, καθώς και στη συλλογική μνήμη και την εθνική ταυτότητα των Ισραηλινών. Το Ολοκαύτωμα τοποθετήθηκε πλέον στο χρονικό πλαίσιο της περιόδου της "εξορίας" και παρουσιάστηκε ως ένα κοινό τραύμα και ως συνέχεια των ιστορικών δυστυχιών που υπέστησαν οι «υποταγμένοι Εβραίοι της διασποράς» (Zerubavel, 1994, σσ. 80,86-87).

Το αφήγημα της Μασάντα είχε ξεκινήσει να αλλάζει για ακόμα μια φορά. Μια νέα αφήγηση εμφανίστηκε για να αναδιαμορφώσει την κουλτούρα και συλλογική μνήμη των Ισραηλινών, προσφέροντας ξανά μια διαφορετική ανάγνωση της ιστορικής αφήγησης του Ιώσηπου. Αυτή η αφήγηση επαναπροσδιόρισε την έννοια του ηρωισμού, παρουσιάζοντας τα θύματα του Ολοκαυτώματος και εκείνους της Μασάντα ως υποδείγματα ηθικής και πνευματικής ανθεκτικότητας. Ενώ η προηγούμενη ακτιβιστική αναμνηστική αφήγηση, όπως αναλύθηκε παραπάνω, τόνιζε την απόκλιση μεταξύ των ιστορικών γεγονότων στη Μασάντα και του Ολοκαυτώματος, η νέα αφήγηση τόνιζε τον παραλληλισμό τους και υπογράμμιζε τη σημασία της τελικής πράξης της αυτοκτονίας ως τραγικής κορύφωσης της ακραίας πολιορκίας και του διωγμού. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι η ίδια η κατάσταση και όχι η πράξη της αυτοκτονίας που καταδικάζεται. Η αυτοκτονία εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται ως πράξη προκλητικότητας σε καταστάσεις όπου δεν υπάρχουν αξιόλογες εναλλακτικές λύσεις, αλλά το επίκεντρο της μνήμης μετατοπίζεται από την ένοπλη αντίσταση κατά των Ρωμαίων στη βαθιά κατάσταση αδυναμίας και απελπισίας που περικλείει η αυτοκτονία. Έτσι, η αφήγηση επεξεργάζεται την καταπίεση και τη θυματοποίηση που καθιστούσαν τον θάνατο προτιμότερο από τη ζωή, αναγκάζοντας την επιλογή της αυτοκτονίας ως την πιο βιώσιμη επιλογή. Ονομάζεται "τραγική αφήγηση" και αυτή η εκδοχή αποκλίνει από την ακτιβιστική απόδοση. Δεν περιορίζει πλέον την εξύμνηση του θανάτου με τα όπλα στο χέρι, αντίθετα, υπογραμμίζει την αυτοκτονία και την τοποθετεί στον πυρήνα της μνήμης. Παρόμοια με την αφήγηση του Ιώσηπου, η τραγική αναμνηστική αφήγηση εμβαθύνει στις περιγραφές της μαζικής αυτοκτονίας, δίνοντας έμφαση στην απόγνωση που οδήγησε τους υπερασπιστές να επιλέξουν τον θάνατο (Zerubavel, 1994, σ. 87). Κατά συνέπεια, η τραγική αφήγηση επαναπροσδιορίζει τη Μασάντα, κατά τρόπο παρόμοιο με το Ολοκαύτωμα, ως μύθο που απεικονίζει το θάνατο και την καταστροφή. Υπογραμμίζει τον κομβικό ρόλο της Μασάντα ως ιστορικής μεταφοράς για ένα σημαντικό εθνικό τραύμα που πρέπει να αποτραπεί απερίφραστα. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την ακτιβιστική αναμνηστική αφήγηση, η οποία επαναπροσδιορίζει τη Μασάντα ως ένα θετικό πρότυπο προς μίμηση (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 147).

Ο διάσημος στίχος του Lamdan από το ποίημά του, «Η Μασάντα δεν θα πέσει ποτέ ξανά», φαίνεται τώρα να υποδηλώνει συνειδητά όχι μόνο αποφασιστικότητα και ετοιμότητα για την ασφάλεια και την επιβίωση του έθνους, αλλά και την ανησυχία ότι τα γεγονότα της Μασάντα θα μπορούσαν να επαναληφθούν. Σε αυτό το πλαίσιο, ο στίχος του Lamdan λειτουργεί ως συμβολικός παραλληλισμός με τη φράση «Ποτέ ξανά!». Και οι δύο εκφράσεις λειτουργούν ως εθνικές δεσμεύσεις, ενσαρκώνοντας την αποφασιστικότητα των Ισραηλινών να αποτρέψουν

την επανάληψη ολέθριων σεναρίων, αναφερόμενες στη Μασάντα και το Ολοκαύτωμα αντίστοιχα. Η τραγική αναμνηστική αφήγηση γεννά πράγματι ανησυχίες ότι το Ισραήλ θα μπορούσε να αντιμετωπίσει μια ανάλογη καταστροφή. Σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται συνεχώς από συνεχείς συγκρούσεις, η Μασάντα μετατρέπεται από μια αφηρημένη ιστορία από την αρχαιότητα σε ένα ζωντανό, ισχυρό οπτικό σύμβολο που προσφέρει στους σύγχρονους Ισραηλινούς μια μεταφορά για τις δικές τους συνθήκες. Όπως διατύπωσε ο Εβραίος συγγραφέας A. B. Yehoshua: «η Μασάντα δεν είναι πλέον το ιστορικό βουνό κοντά στη Νεκρά Θάλασσα, αλλά ένα κινητό βουνό που το κουβαλάμε στην πλάτη μας όπου κι αν πάμε». Για τους Ισραηλινούς που αντιλαμβάνονταν ότι περιβάλλονται από ανταγωνιστικά αραβικά έθνη που θέτουν σε κίνδυνο την ίδια τους την επιβίωση, η εικόνα της πολιορκημένης Μασάντας είχε βαθύ συμβολισμό (Zerubavel, 1994, σ. 88; Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 147).

Αυτή η θεμελιώδης αλλαγή στη συλλογική μνήμη των Ισραηλινών υπογραμμίζει μια νέα αίσθηση ιστορικής συνέχειας, με επίκεντρο το διαρκές φάσμα μιας αδιάκοπης απειλής για την εβραϊκή ύπαρξη, που εκτείνεται από την αρχαιότητα έως και δεκαετίες μετά την ίδρυση του κράτους. Κατά συνέπεια, η ισραηλινή συλλογική μνήμη έχει εγκαταλείψει μεγάλο μέρος της αρχικής της στάσης απέναντι στον παραδοσιακό ιουδαϊσμό και έχει αγκαλιάσει ένα μάθημα βαθιά ριζωμένο στην εβραϊκή κοινοτική μνήμη: τη δοκιμασία των πολιορκημένων ατόμων που προσπαθούν να αντέξουν. Μέσα σε αυτό το μνημονικό πλαίσιο, τόσο η Μασάντα όσο και το Ολοκαύτωμα εξελίσσονται σε κρίσιμες ιστορικές μεταφορές για περιόδους που χαρακτηρίζονται από φόβο και κλιμακούμενη ανασφάλεια. Αυτά τα συναισθήματα αναγνωρίζονταν παλαιότερα σε σχέση με το Ολοκαύτωμα και την Εξορία, αλλά αποσιωπούσαν σε σχέση με τη Μασάντα και τη σύγχρονη ισραηλινή κοινωνία. Αναμφισβήτητα, η Μασάντα, η οποία αρχικά υλοποιήθηκε ως αντίθεση προς το Ολοκαύτωμα, μπορεί να ανέλαβε αποτελεσματικά αυτόν τον ρόλο ακριβώς επειδή τα δύο γεγονότα μοιράζονται περισσότερες ομοιότητες από όσες η εβραϊκή πολιτισμική συνείδηση ήταν πρόθυμη να αναγνωρίσει κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1940 και 1950. Σε αυτή τη συγκυρία, η αναλογία μεταξύ του Ολοκαυτώματος και της Μασάντα μετατοπίστηκε από το συλλογικό ασυνείδητο στη συλλογική μνήμη, ενσαρκώνοντας ένα επαναλαμβανόμενο ιστορικό μοτίβο διώξεων που απειλούσε τους Εβραίους με αφανισμό (Zerubavel, 1994, σ. 89).

Μετασιωνισμός και αντι-αφήγσεις

Μέχρι τη δεκαετία του 1970, η διαρκή κληρονομιά της Μασάντα ασκούσε βαθιά επιρροή στη συλλογική συνείδηση του εβραϊκού πληθυσμού. Ο αντίκτυπος αυτής της κληρονομιάς εκφράστηκε γλαφυρά από έναν Ισραηλινό Εβραίο που αναπολούσε τις παιδικές

του εμπειρίες στην περιοχή της Μασάντα. Μετέφερε με συγκλονιστικό τρόπο τον πολύπλευρο συμβολισμό που αντιλαμβάνονταν στη Μασάντα: δεν αντιπροσώπευε μόνο μια μάχη για την απελευθέρωση, αλλά και μια ηρωική στάση λίγων γενναίων ενάντια σε συντριπτικές πιθανότητες, μια απόδειξη της ακλόνητης πίστης τόσο στην πατρίδα όσο και στο έθνος. Η διαρκής δημοτικότητα αυτής της επιλεκτικής ερμηνείας, η οποία απεικόνιζε τους ανθρώπους της Μασάντα ως ακλόνητους μαχητές που αγωνίστηκαν μέχρι τέλους, παρέμεινε εμφανής (Zerubavel, 1994, σ. 76).

Ωστόσο, καθώς εξελισσόταν η δεκαετία του 1970 και του 1980, μια αξιοσημείωτη αλλαγή άρχισε να διαμορφώνεται στους ισραηλινούς ακαδημαϊκούς κύκλους. Μια ομάδα μελετητών, που συχνά χαρακτηρίζονται ως «νέοι ιστορικοί» και «κριτικοί κοινωνιολόγοι», ξεκίνησε μια σκόπιμη διερεύνηση της πολιτικής αξιοποίησης των ιστορικών αφηγήσεων που στόχευαν στη δημιουργία μιας πολωμένης κοινωνίας με κοινή συλλογική μνήμη και εθνική ταυτότητα. Αυτή η επιστημονική επανεκτίμηση των αποδεκτών ιστορικών αληθειών σηματοδότησε την εμφάνιση αυτού που έμεινε γνωστό ως κίνημα του μετα-σιωνισμού. Ο μετα-σιωνισμός, που προέρχεται από το ίδιο το κράτος του Ισραήλ, αποτελείται από μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας. Το κίνημα αυτό προσπάθησε να αντιμετωπίσει και να ξεδιαλύνει τις εγγενείς αντιφάσεις που εμπεριέχονται στην ιστορική πορεία του σιωνιστικού κινήματος. Στην ουσία, αυτό το ακαδημαϊκό κίνημα αντιπροσώπευε μια επανεξέταση των ιστορικών αφηγήσεων, επιδιώκοντας να αποκαλύψει τα στρώματα της ιδεολογικής κατασκευής για να αποκαλύψει διαφοροποιημένες αλήθειες. Στις επιστημονικές τους προσπάθειες, οι ακαδημαϊκοί αυτοί αναγνώριζαν τη μακρόχρονη εβραϊκή παρουσία στην περιοχή της Παλαιστίνης, αλλά ταυτόχρονα αμφισβητούσαν τη σιωνιστική ερμηνεία αυτής της ιστορικής συνέχειας. Υποστήριζαν ότι ο Σιωνισμός είχε ανακατασκευάσει επιλεκτικά την αρχαία εβραϊκή ιστορία για να εξυπηρετήσει προκαθορισμένους στόχους, ιδίως για πολιτικά οφέλη κατά την περίοδο του Yishuv και κατηγόρησαν τον Yadin ότι παρουσίασε σκόπιμα τα αρχαιολογικά ευρήματα συσχετίζοντάς τα με τον μύθο των ηρώων και την αναμνηστική αφήγηση της Μασάντα, ώστε να εδραιώσει την ύπαρξη κοινού ιστορικού παρελθόντος και άρα να ενισχύσει την εθνική ταυτότητα (Taddei, 2007, σ. 41)

Ιδιαίτερη έμφαση στις έρευνές τους δόθηκε στα γεγονότα που σχετίζονται με τη Μασάντα. Αυτοί οι μελετητές εξέτασαν την αληθοφάνεια των αλλαγών στο περιεχόμενο των χειρόγραφων σε μεταγενέστερες εκδόσεις, που ενδεχομένως χειραγωγήθηκαν για να ευθυγραμμιστούν με ιδεολογικές ατζέντες. Διερωτήθηκαν επίσης κατά πόσον ορισμένα ιστορικά γεγονότα τονίστηκαν σκόπιμα για να εξυπηρετήσουν συγκεκριμένους στόχους κατά

τη διάρκεια του Yishuv και των εκκολαπτόμενων χρόνων του κρατικού σχηματισμού. Ο λόγος που προώθησαν αμφισβήτησε τις συμβατικές αντιλήψεις και ενθάρρυνε μια πιο κριτική κατανόηση της περίπλοκης αλληλεπίδρασης της ιστορίας με τις πολιτικές και κοινωνικές κατασκευές. Η διαδικασία αυτή, ενώ προκάλεσε τριγμούς στην ισραηλινή ακαδημαϊκή κοινότητα και κοινωνία, συνέβαλε τελικά σε μια πιο διαφοροποιημένη και πολυεπίπεδη κατανόηση της αφήγησης του έθνους (Salahat, 2007, σσ. 373, 381-382).

Το αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν, πρώτον μια πληθώρα ερευνητικών προσπαθειών που αποσκοπούσαν στην αποκρυπτογράφηση των περίπλοκων κοινωνικών και πολιτισμικών μηχανισμών που εμπλέκονται στην κατασκευή της ισραηλινής ταυτότητας και δεύτερον η εμφάνιση αντι-αφηγήσεων που ανέλαβαν να αμφισβητήσουν ουσιαστικά όχι μόνο τις καθιερωμένες κατασκευασμένες αφηγήσεις αλλά και ολόκληρη την ιστορική εποχή της αρχαιότητας. Αυτές οι αντι-αφηγήσεις εισήγαγαν σκόπιμες τροποποιήσεις στις μνημειώδεις αφηγήσεις και παραβίαζαν τον μέχρι πρότινος ιερό χαρακτήρα τους. Ως αποτέλεσμα, προέκυψε μια συλλογή «ανατρεπτικών αφηγήσεων» που αφορούσαν τη Μασάντα, οι οποίες απέκλιναν προκλητικά από την επικρατούσα ακτιβιστική ερμηνεία. Οι αφηγήσεις αυτές επιχειρούσαν να εισέλθουν σε μη συμβατικά εδάφη, εξετάζοντας κυρίως το επίμαχο ζήτημα της αυτοκτονίας (Feige, 2002, σσ. 7-8).

Μια τέτοια αντι-αφήγηση στόχευε στην ιερή έννοια του «θανάτου στην ελευθερία» σε αντίθεση με τη «ζωή υπό υποδούλωση», υποστηρίζοντας ότι η άρνηση αποδοχής της πολιτικής κυριαρχίας είναι μια εξτρεμιστική άποψη που δεν έγινε αποδεκτή από την εβραϊκή παράδοση και που θα μπορούσε να οδηγήσει τον εβραϊκό λαό στην εξαφάνιση. Μια άλλη αντι-αφήγηση υιοθέτησε μια πιο νομική άποψη, αντικρούοντας την ερμηνεία των συμβατικών υπερασπιστών του συλλογικού θανάτου τους ως ηρωικής πράξης και αντιθέτως επανερμηνεύοντας το συμπέρασμα της Μασάντα ως "αυτοκτονία". Αυτή η επανεκτίμηση απέρριπτε κατηγορηματικά τη θρησκευτική αποδοχή μιας τέτοιας πράξης. Με τον τρόπο αυτό, αυτή η αντι-αφήγηση άνοιξε έναν διάλογο σχετικά με τις ηθικές συνέπειες των πράξεων των υπερασπιστών, αμφισβητώντας την επικρατούσα εξύμνηση της στάσης τους. Επιπλέον, στον πυρήνα μιας άλλης αντι-αφήγησης σχετικά με τη Μασάντα βρισκόταν ο προβληματισμός για την ιστορική αλήθεια που εμπεριείχε η αναμνηστική αφήγηση των ακτιβιστών. Αυτή η αφήγηση έστρεφε συγκεκριμένα την προσοχή στην άκριτη αποδοχή από τον Yadin της αφήγησης του Ιώσηπου για το κορυφαίο επεισόδιο. Στο πλαίσιο αυτού του λόγου, διατυπώθηκε η άποψη ότι η προθυμία του Yadin να επικυρώσει την κοινώς αποδεκτή ανεκδοτολογική απόδοση τον οδήγησε να αγνοήσει ιστορικά

στοιχεία που θα μπορούσαν ενδεχομένως να αμαυρώσουν την ευγενή εικόνα που αποδίδεται στους υπερασπιστές του φρουρίου (Zerubavel, 1994, σ. 90).

Ο κοινωνιολόγος Nachman Ben-Yehuda, στο βιβλίο του «Ο Μύθος της Μασάντα», ξεκίνησε μια ολοκληρωμένη εξέταση, παραλληλίζοντας τους ισχυρισμούς των συμβατικών αφηγήσεων με την αρχική αφήγηση που παρουσιάζει ο Ιώσηπος, ενώ χαρακτήρισε τις αποκλίσεις από την ιστορική αφήγηση, ως σαφείς ενδείξεις σκόπιμης ιδεολογικής διαμόρφωσης. Το επιχείρημά του στηρίχθηκε στην ιδέα ότι μια σχολαστική εξέταση των γραπτών του Ιώσηπου θα οδηγούσε φυσικά σε ένα ξεχωριστό συμπέρασμα: οι υπερασπιστές της Μασάντα δεν ήταν οι γενναίοι Ζηλωτές που είχαν εμπλακεί ηρωικά σε μάχη με τους Ρωμαίους στην Ιερουσαλήμ, στη συνέχεια συνέχισαν την αντίστασή τους από το οχυρό της Μασάντα στην έρημο και κορύφωσαν την πράξη τους με μια ηρωική τελευταία αντίσταση καθώς η ήττα ήταν αναπόφευκτη. Η ερμηνεία του Ben-Yehuda, αντίθετα, έδινε ένα διαφορετικό πλαίσιο. Πρότεινε ότι στην πραγματικότητα ήταν Σικάριοι, -μια ομάδα Εβραίων εξτρεμιστών, γνωστή για τη συμμετοχή της σε στοχευμένες δολοφονίες εναντίον όσων υποστήριζαν μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση απέναντι στη Ρώμη- και που βρίσκονταν στο επίκεντρο των γεγονότων. Κατά την κρίσιμη περίοδο λίγο πριν από την κατάληψη και την καταστροφή του Ναού, οι Σικάριοι επέλεξαν την εξέγερση κατά της Ρώμης, παρακινούμενοι από τον ένθερμο θρησκευτικό τους ζήλο, ο οποίος υπαγόρευε ότι ο Θεός θα επενέβαινε για να σώσει τον εβραϊκό λαό μόνο αν έδειχνε την αποφασιστικότητα να επαναστατήσει. Βασιζόμενος αποκλειστικά στις πηγές του Ιώσηπου, όπως και η προοπτική των Σιωνιστών, ο Ben-Yehuda συγκλίνει σε μια αξιολόγηση που στρέφει τον έλεγχο προς τις σιωνιστικές αφηγήσεις, εντοπίζοντας περιπτώσεις παραλείψεων και διαστρεβλώσεων. Στη θέση τους, πρότεινε μια εναλλακτική απεικόνιση των Εβραίων κατοίκων της Μασάντα, αποκλίνοντας από τα ηρωικά αρχέτυπα. Αυτή η επανερμηνεία προέκυψε από τις αναφορές του Ιώσηπου ότι οι Σικάριοι είχαν ήδη εγκαταλείψει την Ιερουσαλήμ πριν από την πτώση της, αποφεύγοντας τις συγκρούσεις, και ότι ο χρόνος τους στο φρούριο της Μασάντα περιελάμβανε εχθρικές δραστηριότητες εναντίον του κοντινού εβραϊκού οικισμού Ein Gedi. Η επιθετικότητα αυτή είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια πολλών ανθρώπινων ζωών και τη λεηλασία των σπιτιών και αγαθών (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σσ. 147-148).

Επιπλέον, μια άλλη αφήγηση της Μασάντα, η οποία αμφισβητήθηκε επίσης με γνώμονα τα γραπτά του Ιώσηπου, ήταν η σχετική με την αντίσταση των Εβραίων κατά των Ρωμαίων στρατιωτών. Σύμφωνα με την ευρέως αποδεκτή σιωνιστική οπτική, οι Εβραίοι επαναστάτες επέδειξαν σθεναρή ανδρεία στις συγκρούσεις τους με τους Ρωμαίους, με

αποκορύφωμα τη μνημειώδη σύγκρουση στη Μασάντα, όπου ελήφθη η συλλογική απόφαση για μαζική αυτοκτονία. Αντίθετα, ο Ιώσηπος προσέφερε ένα διαφορετικό σενάριο. Οι αναφορές του περιέγραφαν τους κατοίκους της Μασάντα να μην έχουν συμμετάσχει ενεργά σε προηγούμενες μάχες, αναιρώντας ουσιαστικά την ιδέα οποιασδήποτε σημαντικής σύγκρουσης και ότι δεν υπήρξε καμία μάχη στη Μασάντα. Είναι εντυπωσιακό ότι παρουσίασε τους μαχητές της Μασάντα όχι ως πρόθυμους, αλλά μάλλον ως αισιόδοξους ότι οι Ρωμαίοι θα μπορούσαν τελικά να εγκαταλείψουν την πολιορκία τους λόγω της εξάντλησης από την παρατεταμένη, άκαρπη πολιορκία του φρουρίου. Ειδικότερα, ο Ιώσηπος αναφέρει ότι οι κάτοικοι της Μασάντα δεν είχαν ποτέ καν την πρόθεση να καταφύγουν σε συλλογική αυτοκτονία. Αυτή η εναλλακτική αφήγηση, όπως προέκυψε μετά την εκτενή μελέτη των χειρόγραφων, έδωσε μια νέα διάσταση στην καθιερωμένη ιστορία της Μασάντα, αποκαλύπτοντας πολυπλοκότητες και αντιφάσεις που παρουσίαζαν μια φανερά διαφοροποιημένη κατανόηση της ιστορικής αλληλουχίας των γεγονότων (Salahat, 2007, σ. 166).

Η μεγάλη πρόκληση της τραγικής αναμνηστικής αφήγησης αφορά τον αντίκτυπο της Μασάντα στις σημερινές πολιτικές απόψεις των Ισραηλινών. Η ισχυρή ταύτιση με τους ιστορικούς Εβραίους της Μασάντα είχε καλλιεργήσει μια σύγχρονη ισραηλινή προοπτική που αντικατόπτριζε τη φαντασιακή τους στάση «στην κορυφή του πολιορκημένου φρουρίου». Κατά συνέπεια, αυτή η σταθερή ταύτιση γεννά μια ακλόνητη άρνηση συμβιβασμού στις διπλωματικές διαπραγματεύσεις με τους Παλαιστίνιους και τα αραβικά έθνη. Σε αυτό το σημείο, μια αντίθετη αφήγηση εμφανίζεται, στοχεύοντας ευθέως στη νομιμότητα της μεταφορικής σημασίας της Μασάντα. Αυτή η εναλλακτική άποψη υποστηρίζει την ύπαρξη ενός «συμπλέγματος Μασάντα», το οποίο διαστρεβλώνει την αντίληψη των Ισραηλινών για τις παρούσες συνθήκες. Αυτή η κριτική έχει ομοιότητες με ανάλογες διαφωνίες στο πλαίσιο του λόγου γύρω από το Ολοκαύτωμα. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση, η διάβρωση της συλλογικής μνήμης αποκτά μια ακόμη πιο περίπλοκη διάσταση. Η αντίθετη αφήγηση που αναφέρεται στο Ολοκαύτωμα υποστηρίζει ότι η τάση του Ισραήλ να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως θύμα και πολιορκημένο οδηγεί σε ακούσια κατάχρηση εξουσίας στο πλαίσιο της αντιπαράθεσής του με τους Παλαιστίνιους. Για να καταδείξει αυτόν τον μετασχηματισμό, η αντι-αφήγηση μιμείται την αφηγηματική δομή της μνήμης του Ολοκαυτώματος, αν και με μια καίρια αντιστροφή: τοποθετεί τους Παλαιστίνιους ως θύματα και αντιπαραβάλλει τους Ισραηλινούς στρατιώτες με τους Ναζί καταπιεστές (Zerubavel, 1994, σσ. 90-91).

Μια πιο τολμηρή αντι-αφήγηση, που αποδίδεται στον P.R. Davies, εμφανίστηκε με τη μορφή μιας συνοπτικής μονογραφίας που δημοσιεύθηκε το 1992. Αυτή η αντίθετη άποψη

υποστηρίζει ότι οι δημιουργοί αυτού που αποκαλείται "Βιβλικό Ισραήλ", δηλαδή της εξιστόρησης της καταγωγής και της ιστορίας των Ισραηλιτών όπως αυτή παρουσιάζεται στη Βίβλο, δεν ήταν καν Ιουδαίοι (Goodblatt, 2006, σ. 111).

Επίσης, τα μέλη της Ihud¹³ τάχθηκαν ενάντια σε αυτό που ονόμασαν διάχυτο «πνεύμα της Μασάντα», το οποίο κατά τη γνώμη τους είχε φτάσει να ορίζει τις εβραϊκοαραβικές σχέσεις στο Ισραήλ, σε αυτό που αντιλαμβάνονταν ως ένα «παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος». Η ξεχωριστή τους στάση διατυπώθηκε με χαρακτηριστικό τρόπο, υποστηρίζοντας: «Πιστεύουμε (τα μέλη της ένωσης) ότι η κοινή συμβολική θεώρηση των γεγονότων στη Μασάντα βασίζεται σε μια παραποίηση των ιστορικών γεγονότων που παραπλανά τη νέα γενιά. Η Μασάντα και το «πνεύμα της Μασάντα» δεν είναι χαρακτηριστικά του έθνους μας, δεν είναι συμβολικά του παρελθόντος μας και δεν μπορούν να χρησιμεύσουν ως σύνθημα για το παρόν μας» (Hermann, 2010).

Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν η πυροδότηση ενός εσωτερικού πολέμου ιδεών και απόψεων με αντιμέτωπους τους μελετητές που εξέταζαν κριτικά τις αφηγήσεις της Μασάντα με τους πολιτικούς που θεωρούνταν θεματοφύλακες του εθνικού ήθους (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 147). Η αλλαγή στην κυβερνητική ηγεσία το 1977 ανέλαβε καθοριστικό ρόλο στη διατάραξη του παραδοσιακού και συμβατικού χαρακτήρα της σιωνιστικής αφήγησης. Πέρα από την παρουσίαση νέων ιστοριών και ηρώων και τον επαναπροσδιορισμό των παλαιών ιστοριών, η αλλαγή έστειλε ένα ισχυρό μήνυμα στο κοινό: ότι η ιστορία παραμένει επιδεκτική επανεκτίμησης και επαναπροσδιορισμού, ανάλογα με την εκάστοτε διοίκηση. Αποκορύφωμα αποτέλεσαν οι εκλογές του 1981, κατά τη διάρκεια των οποίων η αυθαιρεσία της σιωνιστικής αφήγησης αποκαλύφθηκε από την εμφάνιση τουλάχιστον δύο αμφισβητούμενων αφηγήσεων, που η καθεμία προωθήθηκε από ένα μεγάλο πολιτικό κόμμα. Αυτό αποκρυστάλλωσε την αυθαίρετη φύση ολόκληρης της σιωνιστικής αφήγησης, εκθέτοντάς την στις επιρροές των μεταβαλλόμενων πολιτικών κλιμάτων και των στρατηγικών εκτιμήσεων (Feige, 2002, σσ. 7-8).

Καθώς εκτυλισσόταν η δεκαετία του 1990, η ανάλυση των σιωνιστικών αφηγήσεων δεν έδειχνε σημάδια ύφεσης. Η διερεύνηση και η επανερμηνεία των ιστορικών αφηγήσεων συνεχίστηκε αμείωτη, αντανakλώντας μια διαρκή πνευματική ενασχόληση με τα περίπλοκα στρώματα της ισραηλινής ταυτότητας και της συλλογικής μνήμης. Αυτή η διαρκής δέσμευση

¹³ Ένωση αφιερωμένη στην προώθηση της αραβοεβραϊκής συμφιλίωσης (The Editors of the Encyclopedia Britannica, 2023)

στην κριτική διερεύνηση αποτελεί παράδειγμα της συνεχιζόμενης εξέλιξης τόσο της επιστημονικής σκέψης γύρω από τη σιωνιστική αφήγηση και τις βαθιές επιπτώσεις της, όσο και ολόκληρης της κοινωνίας συνολικά.

Κεφάλαιο 5^ο: Η Μασάντα σήμερα

Από την αρχή του 21ου αιώνα μέχρι σήμερα, η Μασάντα έχει διατηρήσει την ιδιότητά της ως ένας από τους διασημότερους αρχαιολογικούς χώρους του κόσμου, προσελκύοντας χιλιάδες επισκέπτες τόσο από το εσωτερικό του Ισραήλ, όσο και από διάφορες χώρες του εξωτερικού. Σήμερα, έχει μετατραπεί σε Εθνικό Πάρκο και από το 2001 έχει αναγνωριστεί ως Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς από την UNESCO (Taddei, 2007, σ. 41) Επίσης, σε κοντινή απόσταση υπάρχει το Yigal Yadin Μασάντα Museum, στο οποίο εκθέτεται η πλειοψηφία των αρχαιολογικών ανακαλύψεων από την περιοχή (Israel Nature and Parks Authority, χ.χ.). Η Μασάντα πλέον αποτελεί σημείο σταθμό για τους νεόνυμφους, που θέλουν να φωτογραφηθούν στο εμβληματικό φρούριο με την υπέροχη θέα, τους νέους Εβραίους που γιορτάζουν το bar/bat mitzvah ¹⁴ και επισκέπτονται τη Μασάντα συμβολικά, και τέλος τους νεοσύλλεκτους στρατιώτες του Ισραηλινού στρατού που ορκίζονται εκεί πίστη στη πατρίδα τους, αναφωνώντας «Η Μασάντα δεν θα πέσει ξανά» (Taddei, 2007, σ. 189).

Εικόνα 19: Επιγραφή στην είσοδο του Εθνικού Πάρκου
Πηγή: TripAdvisor

¹⁴ Εορτασμός για την είσοδο των εφήβων στην εβραϊκή κοινότητα ως ενεργών μελών (Taddei, 2007, σ. 189)

*Εικόνα 20: Το τελεφερίκ που μεταφέρει τους επισκέπτες στον αρχαιολογικό χώρο
Πηγή: Pinterest*

Όσον αφορά το χώρο της εκπαίδευσης, η Μασάντα διατηρεί ακλόνητη θέση, αποτελώντας ορόσημο στα χρονικά της ιστορίας του Ισραήλ. Κατέχει μια σεβαστή θέση στο πρόγραμμα σπουδών όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων, αποτελώντας σημαντικό ιστορικό γεγονός για την κατανόηση του παρελθόντος του έθνους-κράτους. Συγκεκριμένα αποσπάσματα από τα γραπτά του Ιώσηπου, αναπαράγονται και ενσωματώνονται στα εκπαιδευτικά εγχειρίδια, καθώς και στη παιδική και εφηβική λογοτεχνία. Έτσι διασφαλίζεται ότι η αφήγηση της Μασάντα, με όλη την ιστορική της απήχηση και τα διαρκή της διδάγματα, διαιωνίζεται από γενιά σε γενιά,

εμπλουτίζοντας την κατανόηση του παρελθόντος και καλλιεργώντας μια βαθύτερη σύνδεση με την κληρονομιά του Ισραήλ (Salahat, 2007, σ. 156).

Ωστόσο, η στάση που υποστηρίζεται από τους εργαζόμενους και τους υπεύθυνους του αρχαιολογικού χώρου είναι σημαντικό να τονιστεί. Παρά την εμφάνιση μετα-σιωνιστικών ιδεολογιών και την επιστημονική ανάλυση των καθιερωμένων σιωνιστικών αφηγήσεων από ακαδημαϊκούς, φαίνεται ότι δεν έχει επηρεαστεί ούτε το πολιτικό τοπίο, αλλά ούτε και το ευρύ κοινό, στο ίδιο σημείο που ο Σιωνισμός τους επηρέασε πριν δεκαετίες. Το γεγονός αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί ειρωνικό, δεδομένου του εμφανούς ενθουσιασμού που επέδειξε η ισραηλινή κοινωνία απέναντι στην αρχαιολογία καθ' όλη τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα, μέχρι και σήμερα (Scham, 2001). Αυτό είναι εν μέρη λογικό, αν αναλογιστεί κανείς πως μέχρι και σήμερα ο σιωνισμός παραμένει η επίσημη ιδεολογία του Ισραήλ (Maor, 2009) και αυτό γιατί εξακολουθεί να υπάρχει ελάχιστος σκεπτικισμός σχετικά με τις βάσεις πάνω στις οποίες καθορίζονται τα γεγονότα ως γνωστά και τα αδιαμφισβήτητα αποδεικτικά στοιχεία. Αποτέλεσμα αυτού, είναι να διατηρείται το πνεύμα της Μασάντα, σε μεγάλο βαθμό όπως αυτό διαμορφώθηκε από τους Σιωνιστές στις αρχές του 20 αιώνα, με τους επισκέπτες ανά τον κόσμο να ενημερώνονται για τα ιστορικά γεγονότα εν μέρη λανθασμένα (Scham, 2001; Zerubavel, 1994, p. 91).

Ένας καθοριστικός παράγοντας που επηρεάζει την επιλογή ενός ταξιδιώτη σχετικά με έναν συγκεκριμένο προορισμό περιστρέφεται γύρω από τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται την τοποθεσία αυτή. Με άλλα λόγια, η εικόνα που προβάλλει μια περιοχή είναι μια από τις κύριες πηγές έλξης της. Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί, ωστόσο, ότι αυτή η εικόνα δεν είναι μια σταθερή πραγματικότητα ή μια καθολική αλήθεια. Αντίθετα, είναι ένα εύπλαστο κατασκεύασμα, το οποίο αναδιαμορφώνεται συνεχώς από τους βασικούς ενδιαφερόμενους φορείς που ασκούν επιρροή στον τουριστικό τομέα ενός έθνους. Αυτό το σύνολο των παραγόντων επιρροής, συμπεριλαμβανομένων των ταξιδιωτικών πρακτόρων, των ξεναγών και των μέσων ενημέρωσης, εν γνώσει ή εν αγνοία τους, ενσωματώνουν συγκεκριμένες πολιτιστικές και πολιτικές οπτικές γωνίες στην παρουσίαση των διαφορετικών τοπίων του έθνους τους. Το αποτέλεσμα αυτών των προοπτικών συνενώνεται σε μια ολοκληρωμένη, αν και δυνητικά υποκειμενική, απεικόνιση του έθνους. Επιπλέον, το πεδίο του τουρισμού προσφέρει πρόσφορο έδαφος για την καλλιέργεια και την εξαγωγή εικόνων που ευθυγραμμίζονται με συγκεκριμένους πολιτικούς και ιδεολογικούς στόχους. Αυτή η δυναμική εκδηλώνεται συχνά, καθώς ο τουρισμός εξελίσσεται σε ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται για τη δημιουργία και τη διάδοση εικόνων που εναρμονίζονται και προωθούν διακριτές ατζέντες,

είτε πολιτικού είτε ιδεολογικού χαρακτήρα. Αυτή η δυναμική είναι ιδιαίτερα εμφανής στο πλαίσιο της Παλαιστίνης, όπου τόσο οι εβραϊκές όσο και οι αραβικές κοινότητες αξιοποίησαν την αναπτυσσόμενη τουριστική βιομηχανία για να υπερασπιστούν τις αντίστοιχες εθνικές τους φιλοδοξίες (Cohen-Hattab, 2004).

Όσον αφορά το ιστορικό πλαίσιο του αρχαιολογικού χώρου της Μασάντα, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι οι πληροφορίες που είναι διαθέσιμες μέσω της επίσημης ιστοσελίδας του χώρου φαίνεται να προέρχονται κατά κύριο λόγο από την αναμνηστική αφήγηση που υποστήριζε το σιωνιστικό κίνημα. Η προοπτική αυτή γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στο ηλεκτρονικό φυλλάδιο που είναι επίσης διαθέσιμο τόσο στον ιστότοπο, όσο και στον αρχαιολογικό χώρο σε έντυπη μορφή. Στο κείμενο του φυλλαδίου παρόλο που διατυπώνεται ότι οι επαναστάτες που αντιστάθηκαν γενναία στις ρωμαϊκές δυνάμεις στην κορυφή της Μασάντα ήταν Σικάριοι, παραλείπεται η περεταίρω ανάλυση του όρου, όπως αυτοί διατυπώθηκε στην αντι-αφήγηση του Ben-Yehuda, που προαναφέρθηκε. Αυτή η ενδιαφέρουσα παράλειψη εγείρει ερωτήματα σχετικά με την πρόθεση πίσω από τη χρήση αυτού του συγκεκριμένου χαρακτηρισμού και πώς μπορεί να διαμορφώνει τη συλλογική κατανόηση των γεγονότων που συνέβησαν στην τοποθεσία. Συνδυαστικά, αναφέρεται στο φυλλάδιο πως τις προμήθειες που απέκτησαν από το κοντινό χωρίο En Gedi, οι μαχητές της Μασάντα, τους τις έδωσαν άλλοι Εβραίοι, γεγονός που έχει επίσης διαψευστεί (Israel Nature and Parks Authority, χ.χ.). Η αντίθεση μεταξύ των πληροφοριών που διαδίδονται μέσω του φυλλαδίου και του ευρύτερου ιστορικού πλαισίου υπογραμμίζει τον επιλεκτικό χαρακτήρα της ιστορικής αναπαράστασης.

Όσον αφορά τις ξεναγήσεις που προσφέρονται στον αρχαιολογικό χώρο, ευθυγραμμίζονται αναμφισβήτητα με μια ανάλογη προοπτική. Οι ξεναγοί συχνά βρίσκονται να μεταφέρουν τη συλλογική μνήμη του Ισραήλ όχι μόνο στο εγχώριο κοινό αλλά και στους διεθνείς επισκέπτες, εισάγοντας έτσι ένα επιπλέον επίπεδο περιπλοκότητας στην ήδη περίπλοκη δυναμική της αναπαράστασης. Μεταξύ της ποικιλίας των ξένων τουριστών στη Μασάντα, υπάρχουν Εβραίοι της διασποράς που εμπλέκονται στη διαδικασία απόδοσης σημασίας στον τόπο. Αυτή η συμμετοχή υπογραμμίζει την προκλητική πτυχή της συζήτησης της Μασάντα αποκλειστικά ως αποθήκη της ισραηλινής συλλογικής μνήμης. Καθώς η αφήγηση της Μασάντα απηχεί κυρίως την εβραϊκή ιστορία και όχι αποκλειστικά την ισραηλινή ιστορία, και δεδομένου ότι οι Εβραίοι της διασποράς συμβάλλουν στη σιωνιστική προσπάθεια, διεκδικούν και αυτοί την κοινή μνήμη που κατοχυρώνεται στον χώρο (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 150).

Ενώ οι περισσότεροι ιστορικοί συμφωνούν ότι ο Ιώσηπος επινόησε τις ομιλίες του Elazar ben Yair σύμφωνα με τις επικρατούσες ιστορικές πρακτικές της εποχής εκείνης, ορισμένα αποσπάσματα από αυτές τις ομιλίες απαγγέλλονται συχνά στους τουρίστες κατά τη διάρκεια της ξενάγησης (Zerubavel, 1994, σ. 75). Σε μια μελέτη που διεξήχθη και παρουσιάστηκε το 2008, οι Sasson, Kelner και Sasson επισκέφθηκαν τον αρχαιολογικό χώρο και στο άρθρο τους περιγράφουν λεπτομερώς τον τρόπο με τον οποίο οι διάφοροι ξεναγοί καθοδηγούσαν τους επισκέπτες και τους μετέφεραν την αφήγηση. Όπως αναφέρουν, ο πρώτος ξεναγός αφηγήθηκε τη συμβατική αφήγηση για τη σημασία της Μασάντα και υποδύθηκε τον ρόλο του Elazar Ben Yair, του ηγέτη των Εβραίων της Μασάντα λέγοντας: «Οι Εβραίοι δεν θα γίνουν ποτέ σκλάβοι κανενός πολιτισμού! [...] Ποιος πολιτισμός έχει αρχαία βιβλίο όπως εμείς; Πώς μπορούμε να το εγκαταλείψουμε, να αφήσουμε τις αρχές μας όταν έχουμε μια τόσο όμορφη θρησκεία;», ενώ συμπλήρωσε: «Όταν (ο Ben Yair) κατάλαβε ότι ο Σίλβα θα έμπαινε στη Μασάντα την επόμενη μέρα, είπε στο λαό να δώσει τη ζωή του στον Θεό και να αυτοκτονήσουν, ώστε μην δώσουν στους Ρωμαίους την ευχαρίστηση να τους σκοτώσουν ή να τους πάρουν ως σκλάβους. Τώρα χιλιάδες άνθρωποι έρχονται και βλέπουν τη γενναία κίνηση που κάναμε, πολεμώντας τους Ρωμαίους χωρίς όπλα, μόνο με τα δικά μας το πνεύμα μας. Ξέρουν τώρα πώς οι Εβραίοι υπερασπίζονται τις αξίες τους!» Στην τελευταία στάση, ο ξεναγός εξηγεί πώς είναι να βλέπεις τη Μασάντα από την ισραηλινή οπτική γωνία: «Δεν θα υπάρξει μια κατάσταση όπου κάποιος θα μας περικυκλώνει για 3 χρόνια ώστε στο τέλος να πρέπει να αυτοκτονήσουμε. Θα θυμόμαστε πάντα τη Μασάντα. [...] Ως στρατιώτες, είμαστε πιστοί στους πολεμιστές της Μασάντα, ίσως όχι στον τρόπο αλλά στον αγώνα, στην ενεργή κίνηση, στο να παίρνουμε τη μοίρα μας στα χέρια μας, αυτό είναι το Ισραήλ. Στην κουλτούρα μας χρησιμοποιούμε τα μαθήματα της Μασάντα από το παρελθόν για να μας προστατεύουν και να μας διδάσκουν για το μέλλον» (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σσ. 151-152).

Ο δεύτερος ξεναγός επέλεξε να αφηγηθεί την πιο πρόσφατη εκδοχή των αφηγήσεων, την «τραγική αφήγηση». Στο ακόλουθο απόσπασμα, ο δεύτερος ξεναγός συνέκρινε την πικρή δυσχερή θέση των υπερασπιστών της Μασάντα με άλλες διαβόητες περιπτώσεις διώξεων, όπως το Ολοκαύτωμα: «Η Μασάντα είναι ένα παράδειγμα, ένα μάθημα για εμάς. Κάθε φορά, οι Εβραίοι αντιμετώπιζαν μια καταστροφή και μια καταστροφή- και κάθε φορά, βρήκαν μια λύση. [...] Επίσης στο Ολοκαύτωμα [...], οι άνθρωποι έκαναν διαφορετικές επιλογές. [...] Σήμερα βρισκόμαστε εδώ, επειδή ποτέ δεν υπήρξε μόνο ένας Εβραίος για τον εαυτό του. Ήμασταν πάντα μια κοινότητα. Δεν θα σταθούμε ποτέ μόνοι μας - είμαστε μέρος μιας κοινότητας σε όλο

τον κόσμο. Αν δεν βοηθήσουμε ο ένας τον άλλον - είμαστε καταδικασμένοι» (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 153).

Ο τρίτος ξεναγός χρησιμοποίησε επίσης την ακτιβιστική αναμνηστική αφήγηση και εξύμνησε τον ηρωισμό των επαναστατών. Όπως αναφέρουν οι συγγραφείς της έρευνας, ο ξεναγός είπε: «Οι Εβραίοι ήταν προετοιμασμένοι γι' αυτή τη στιγμή, ήξεραν ότι παρά την πίστη τους στον Θεό αυτό μπορεί να τους συμβεί, όπως ακριβώς είχαν πίστη στον Θεό αλλά παρόλα αυτά ο Ναός καταστράφηκε. [...] Αυτό που αποφάσισαν να κάνουν ήταν να αυτοκτονήσουν μαζικά παρά να ενδώσουν στους Ρωμαίους. Αποφάσισαν να κάψουν και να καταστρέψουν τα πάντα ώστε οι Ρωμαίοι να μην πάρουν κανένα λάφυρο [...]. Γιατί ήθελαν να δείξουν στους Ρωμαίους ότι «δεν μας λιμοκτονήσατε και δεν μας σκοτώσατε, εμείς πήραμε τη ζωή μας» και αυτός ήταν ο τρόπος διαμαρτυρίας τους». Ο ξεναγός ολοκλήρωσε την αφήγησή του καλώντας τους συμμετέχοντες να φωνάζουν "Shalom" πάνω από την άκρη του γκρεμού (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 153).

Η έρευνα βασίστηκε στο σύνολό της από πολλές ξεναγήσεις οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι όλοι οι ξεναγοί του δείγματος ήταν αφοσιωμένοι στην προώθηση της εβραϊκής ταυτότητας και στην ενίσχυση της σύνδεσης με το Ισραήλ μεταξύ των συμμετεχόντων στις ξεναγήσεις τους. Ο δεύτερος ξεναγός, ο οποίος αφηγήθηκε την τραγική εκδοχή της συμβατικής αφήγησης, ανέφερε πως επιθυμεί «όλες οι ομάδες να αναπτύξουν μια εξοικείωση με τη Γη του Ισραήλ και μια σύνδεση με τον Ιουδαϊσμό σε όλες τις μορφές του - τον Ιουδαϊσμό ως θρησκεία, ως πολιτισμό και ίσως και ως είδος εθνικότητας». Μια τέτοια δέσμευση εκφράστηκε όχι λιγότερο από τους ξεναγούς που αφηγήθηκαν την αναμνηστική αφήγηση: «Θέλω να αγαπήσουν το Ισραήλ- θέλω να δουν πόσο πολύ αγαπώ εγώ το Ισραήλ. Θέλω να δουν το δικό μου Ισραήλ. Θέλω να δουν ένα εξατομικευμένο Ισραήλ, όχι απλώς ένα τουριστικό», δήλωσε ένας άλλος. Επίσης, οι ξεναγοί ερωτήθηκαν για τα συγκεκριμένα κίνητρά τους σε σχέση με τη Μασάντα. Οι ξεναγοί που αφηγήθηκαν τη Μασάντα με συμβατικό τρόπο περιέγραψαν ποικίλους στόχους: τη μετάδοση του εβραϊκού ηρωισμού ή τη θαυματουργική επιστροφή του εβραϊκού λαού μετά τη φαινομενική καταστροφή του, την ενθάρρυνση των συμμετεχόντων στην ξενάγηση της διασποράς να αναλογιστούν τις πεποιθήσεις για τις οποίες θα ήταν πρόθυμοι να θυσιάσουν τη ζωή τους, την έμφαση στη σημασία της εβραϊκής συνέχειας και την αντίθεση στην αφομοίωση. Αρκετοί οδηγοί υπογράμμισαν επίσης την εκπαιδευτική αξία της Μασάντα, παρουσιάζοντάς την ως μια ευκαιρία για τους συμμετέχοντες να αναμετρηθούν με ηθικά διλήμματα: Ήταν δικαιολογημένη η επιλογή των υπερασπιστών της Μασάντα να αυτοκτονήσουν; Παραβίασε τον εβραϊκό νόμο; Ποια πορεία δράσης θα ακολουθούσε κανείς σε παρόμοιες περιστάσεις;

Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο ένας από τους συνεντευξιαζόμενους οδηγούς επιβεβαίωσε τη δέσμευση σε αυτό που είναι αναμφισβήτητο το κεντρικό μήνυμα της συμβατικής αφήγησης: ότι όλοι οι Εβραίοι πρέπει να αποτρέψουν ενεργά μια σύγχρονη Μασάντα, προστατεύοντας το κράτος από τους αντιπάλους του (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σσ. 155-156).

Όπως επισημαίνεται από ιστορικούς και μελετητές, η σύγχρονη απεικόνιση της Μασάντα έχει αποκτήσει μια νέα διάσταση, η οποία υφαίνει μια νέα αντι-αφήγηση στον ιστορικό της ιστό. Αυτή η εξέλιξη μπορεί να αναχθεί στην έναρξη της συνεχιζόμενης σύγκρουσης με την Παλαιστίνη, μια περίοδο που έφερε αυξημένες ανησυχίες γύρω από τον εβραϊκό εξτρεμισμό, την πολιτική βία και τις εσωτερικές διαμάχες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι Ισραηλινοί βρέθηκαν να αντιμετωπίζουν το φάσμα ενός πιθανού εμφυλίου πολέμου, υποθάλποντας την ανησυχία σε όλο το έθνος. Μέσα στη σειρά των αφηγήσεων που σχετίζονται με τη Μασάντα σήμερα - από την ακτιβιστική οπτική μέχρι τη τραγική απόδοση - έχει αναδυθεί μια επιπλέον ιστορία. Αυτή η αφήγηση χρησιμεύει ως προειδοποιητική ιστορία, με προειδοποιήσεις κατά του θρησκευτικού φανατισμού, της υπερβολικής εξάρτησης από τον милитарισμό και της ακλόνητης ιδεολογικής απολυταρχίας. Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, οι επαναστάτες του παρελθόντος, καθοδηγούμενοι από θρησκευτικό πάθος, πυροδότησαν μια σύγκρουση στο εσωτερικό της ίδιας της εβραϊκής κοινότητας και πυροδότησαν μια απερίσκεπτη εξέγερση ενάντια στην κυριαρχία της αυτοκρατορικής Ρώμης - μια πορεία δράσης που τελικά κατέληξε σε καταστροφή. Εκείνοι που θεωρούνται κληρονόμοι αυτής της ιδεολογίας εξετάζονται τώρα υπό το ίδιο πρίσμα, εγείροντας ανησυχίες για το ενδεχόμενο να θέσουν σε κίνδυνο το σύγχρονο κράτος του Ισραήλ με ανάλογους τρόπους (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 159). Ωστόσο, φαίνεται ότι αυτή η αντίθετη αφήγηση δεν έχει ακόμη ασκήσει ουσιαστική επιρροή. Επί του παρόντος, το κράτος του Ισραήλ παραμένει συνδεδεμένο με πολιτικές που τείνουν προς το ακροδεξιό φάσμα, ενώ η σύγκρουση συνεχίζεται εδώ και δεκαετίες με τον παλαιστινιακό πληθυσμό, αντλώντας υποστήριξη από πολλούς ένθερμους οπαδούς. Παρά τους προειδοποιητικούς τόνους που επικαλείται η εναλλακτική αφήγηση της Μασάντα, ένα φρούριο που για δεκαετίες συντρόφευε τους ισραηλινούς, η πορεία των γεγονότων και το επικρατούν πολιτικό κλίμα δείχνουν ότι ο αντίκτυπός της παραμένει περιορισμένος σε αυτή τη κρίσιμη περίοδο του κράτους.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, η έρευνα καταλήγει στο ότι η περίπτωση της Μασάντα στο Ισραήλ αποτελεί μια απόδειξη του βαθύτατου αντίκτυπου που μπορεί να έχει η αρχαιολογία στη διαμόρφωση της συλλογικής συνείδησης και ταυτότητας ενός έθνους. Η ιστορική σημασία της Μασάντα, ιδιαίτερα η σύνδεσή της με τον εβραϊκό-ρωμαϊκό πόλεμο και τα γεγονότα που συνέβησαν εκεί, της έχει προσδώσει μια βαθιά συμβολική σημασία, παρέχοντας στους σύγχρονους Ισραηλινούς έναν άμεσο σύνδεσμο με το παρελθόν, συνδέοντας τους με τους αρχαίους προγόνους τους και ενισχύοντας την κοινή πολιτιστική κληρονομιά.

Επιπλέον, ο ρόλος της Μασάντα επεκτείνεται πέρα από το πεδίο της αρχαιολογίας- έχει γίνει κεντρικό σημείο για τον τουρισμό και την εκπαίδευση στο Ισραήλ. Ο χώρος προσελκύει επισκέπτες από όλο τον κόσμο, συμβάλλοντας όχι μόνο στην οικονομία του κράτους αλλά και λειτουργώντας ως εκπαιδευτικό εργαλείο μέσω του οποίου οι άνθρωποι μπορούν να μάθουν για την ιστορία και την κληρονομιά τους. Οι αφηγήσεις που υφαίνονται γύρω από τη Μασάντα, τροφοδοτούμενες από αρχαιολογικά στοιχεία, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης του Ισραήλ. Ωστόσο, αυτή η διαπλοκή αρχαιολογίας και εθνικής ταυτότητας δεν είναι χωρίς προκλήσεις. Οι προσπάθειες διατήρησης πρέπει να εξισορροπούν προσεκτικά την επιτακτική ανάγκη να επιτραπεί η πρόσβαση στον χώρο με την ανάγκη να διαφυλαχθεί η ιστορική του ακεραιότητα. Επιπλέον, η ερμηνεία της ιστορίας της Μασάντα συχνά πυροδοτεί συζητήσεις και αντιπαραθέσεις, αντανακλώντας την πολύπλοκη φύση της κατασκευής μιας εθνικής ταυτότητας που έχει τις ρίζες της σε ιστορικά γεγονότα.

Καθώς το Ισραήλ υφίσταται συνεχή μετασχηματισμό και πολιτιστική διαφοροποίηση, είναι πολύ πιθανό ότι η σημασία της Μασάντα στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας του έθνους θα υφίσταται επίσης συνεχή εξέλιξη. Η Μασάντα, στο πλαίσιο αυτό, αποτελεί ένα δυναμικό και ζωντανό έμβλημα που τροφοδοτεί σταθερά συζητήσεις και προβληματισμούς σχετικά με την κληρονομιά ενός έθνους, τις ιστορικές αφηγήσεις και τις διαρκώς εξελισσόμενες πτυχές της ταυτότητάς του. Είναι πιθανό ότι η αρχαιολογία θα διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του κράτους του Ισραήλ, όπως έχει κάνει ιστορικά και συνεχίζει να κάνει και σήμερα. Οι αλληλένδετες πτυχές της θρησκείας και του εθνικισμού βασίζονται εγγενώς στο πλούσιο μωσαϊκό του παρελθόντος όχι μόνο για να διατηρηθούν αλλά και για να ανθίσουν και να αναπτυχθούν ως αναπόσπαστα συστατικά της πολύπλευρης ταυτότητας του Ισραήλ (Scham, 2001).

Οι πανεπιστημιακοί αρχαιολόγοι συνεχίζουν να προσελκύουν την προσοχή των φοιτητών και να εξασφαλίζουν οικονομική υποστήριξη, σημαντικό μέρος της οποίας προέρχεται από διεθνείς ιδιωτικούς φορείς. Αυτή η εισροή χρηματοδότησης προέρχεται κυρίως από δύο διακριτές ομάδες: πρώτον, άτομα χριστιανικής πίστης που αντιλαμβάνονται τη σιωνιστική προσπάθεια ως αναπόσπαστο στοιχείο ενός ευρύτερου θεϊκού σχεδίου που εκτυλίσσεται, και δεύτερον, Εβραίοι υποστηρικτές που υποστηρίζουν τις παραδοσιακές σιωνιστικές αφηγήσεις προόδου και αναζωογόνησης. Εμβαθύνοντας σε αυτό το περίπλοκο τοπίο, γίνεται φανερό ότι κάθε αρχαιολόγος που ασχολείται με την έρευνα εντός των λεγόμενων «ιστορικών» περιόδων του Ισραήλ ή της Παλαιστίνης συναντά ένα πολύπλευρο τοπίο κριτικής που προέρχεται από διάφορες πλευρές. Ανάλογα με τη συγκεκριμένη ιστορική εποχή που επιλέγουν να ερευνήσουν, οι μελετητές αυτοί μπορεί να βρεθούν εύαλωτοι σε κατηγορίες για εγγενή προκατάληψη, πριν ακόμη διατυπώσουν οποιαδήποτε ερμηνεία. Επιπλέον, ο χαρακτηρισμός του παρελθόντος στην περιοχή αυτή είναι εξαιρετικά ρευστός, καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολο να διακρίνει κανείς πώς η εθνικότητα, η πολιτική θέση ή η θρησκευτική ένταξη κάποιου μπορεί να θεωρηθεί ως πειστικός δείκτης των ιδεολογικών του τάσεων. Οι αλληλένδετες πολυπλοκότητες της ιστορίας, του πολιτισμού και της ταυτότητας αφήνουν σαφείς κατηγοριοποιήσεις, αφήνοντας τους αρχαιολόγους να περιηγηθούν σε ένα ποικιλόμορφο και διαφοροποιημένο έδαφος, όπου το έργο τους υπόκειται σε έλεγχο από μια σειρά προοπτικών (Scham, 2001).

Η διαχρονική σημασία της Μασάντα στη συλλογική συνείδηση του Ισραήλ παραμένει στενά συνυφασμένη με τη συνεχιζόμενη επιδίωξη της εβραϊκής κυριαρχίας στη γη του Ισραήλ (Sasson, Kelner, & Sasson, 2008, σ. 149). Αυτός ο ιστορικός τόπος χρησιμεύει ως ισχυρό έμβλημα της αρχαιολογίας και, με τον τρόπο αυτό, ενσαρκώνει μια μετασηματιστική φάση στο πεδίο της ανάκτησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, εξελισσόμενη σε ισχυρό σύμβολο του αποφασιστικού έθνους-κράτους που έχει εμπνεύσει τον ισραηλινό πληθυσμό. Οι σημαντικές επενδύσεις, συνολικού ύψους εκατομμυρίων, που αφιερώνονται στη συντήρηση και παρουσίαση της Μασάντα υπογραμμίζουν τον κομβικό της ρόλο στην ισραηλινή ταυτότητα. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι η ιστορική αφήγησή της επικεντρώνεται γύρω από ένα βαθιά τραγικό επεισόδιο - την τελική ήττα του εβραϊκού λαού από τους Ρωμαίους (Scham, 2001). Αυτή η ιστορική αφήγηση δημιουργεί παραλληλισμούς μεταξύ των Εβραίων στη Μασάντα και των Εβραίων εποίκων στην Παλαιστίνη, καθώς και οι δύο αντιμετώπιζαν παρόμοιες προκλήσεις: και στα δύο σενάρια, οι Εβραίοι αποτελούσαν τη μειονότητα, αντιμετωπίζοντας μια πλειοψηφία αντιπάλων. Οι ανισότητες όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό, τον οπλισμό και τους πόρους χαρακτήριζαν και τις δύο ιστορικές περιόδους. Παρ'

όλα αυτά, αυτό που πραγματικά αναδεικνύει τη Μασάντα σε σύμβολο είναι η ιδεολογία ενός πολιορκημένου έθνους, που απειλείται με την προοπτική της ίδιας της ύπαρξής του. Η Μασάντα γίνεται όχι μόνο σύμβολο της ιστορικής απώλειας αλλά και ισχυρός καταλύτης για τις έννοιες της σύγκρουσης και της εκδίκησης, λειτουργώντας ως εμβληματική αναπαράσταση της ανθεκτικότητας και της εθνικής αναζωογόνησης που οι Ισραηλινοί επιδίωξαν μέσω του ένοπλου αγώνα. Ενσαρκώνει το διαρκές πνεύμα ενός λαού αποφασισμένου να διασφαλίσει την πατρίδα του, καθιστώντας την ακρογωνιαίο λίθο στην αφήγηση του σύγχρονου Ισραήλ (Salahat, 2007, σ. 163).

Σε αυτό το σημείο κρίνεται αναγκαία η αναφορά σε μια ολοκληρωμένη επισκόπηση της εξερεύνησης του Nachman Ben Yehuda για τη βαθιά εθνική σημασία της Μασάντα, μια ιστορία που θεωρεί ότι περικλείει τον διαρκή της ρόλο: «Η θρυλική αφήγηση της Μασάντα έχει σταθερά χρησιμεύσει ως πηγή έμπνευσης για αμέτρητους Ισραηλινούς Εβραίους, ξεπερνώντας τις γενιές και βρίσκοντας βαθιά απήχηση σε άτομα που προέρχονται από διάφορα κοινωνικά στρώματα, συμπεριλαμβανομένων σημαινόντων προσωπικοτήτων τόσο στα στρατιωτικά όσο και στα πολιτικά κλίμακια της ισραηλινής κοινωνίας. Ο αντίκτυπός του, ωστόσο, εκτείνεται πέρα από την απλή έμπνευση- έχει ασκήσει βαθιά επιρροή στη διαμόρφωση όχι μόνο προσωπικών ταυτοτήτων αλλά και της συλλογικής εθνικής ταυτότητας του Ισραήλ. Μια από τις καίριες διαστάσεις της διαχρονικής κληρονομιάς της Μασάντα έγκειται στην ικανότητά της να δημιουργεί μια ισχυρή πνευματική σύνδεση μεταξύ των σύγχρονων Εβραίων και των ιστορικών ομολόγων τους πριν από δύο χιλιετίες. Αυτή η σύνδεση λειτουργεί ως γέφυρα μέσα στο χρόνο, ενώνοντας τους σύγχρονους Ισραηλινούς με τους Εβραίους μαχητές της αρχαιότητας. Μια τέτοια σύνδεση έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην εμπέδωση της αίσθησης της ιστορικής συνέχειας και του κοινού πεπρωμένου μεταξύ των Εβραίων, ενισχύοντας τη σύνδεσή τους με τη Γη του Ισραήλ. Κρίσιμο είναι ότι αυτή η ιστορική σύνδεση γίνεται μια ουσιαστική πτυχή στη δημιουργία μιας γενιάς αποφασισμένων αγωνιστών που πίστευαν ακράδαντα στο αδιαμφισβήτητο δικαίωμά τους στη Γη του Ισραήλ. Αυτή η πίστη ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με την άρνηση της ιστορικής παρουσίας των Εβραίων στη γη από ορισμένους Παλαιστίνιους. Ως αποτέλεσμα, η Μασάντα αναδείχθηκε σε σύμβολο ακλόνητης αποφασιστικότητας και σε μαρτυρία του αδάμαστου πνεύματος εκείνων που προσπάθησαν να ιδρύσουν και να διαφυλάξουν το σύγχρονο εβραϊκό κράτος. Καθ' όλη τη διάρκεια της προκρατικής περιόδου και των ετών διαμόρφωσης του εβραϊκού κράτους, η Μασάντα διατήρησε την εξέχουσα θέση της στη συλλογική μνήμη των Ισραηλινών. Η κληρονομιά της συνέχισε να χρησιμεύει ως λυδία λίθος για την ταυτότητα του έθνους, παρέχοντας μια ιστορική αφήγηση

που είχε βαθιά απήχηση στις προσδοκίες και τις πεποιθήσεις εκείνων που προσπαθούσαν να οικοδομήσουν και να προστατεύσουν το εκκολλαπτόμενο κράτος του Ισραήλ. Με αυτόν τον τρόπο, η διαχρονική ιστορία της Μασάντα όχι μόνο παραμένει ως ένα αγαπημένο ιστορικό επεισόδιο αλλά και ως μια εμβληματική δύναμη που άφησε ανεξίτηλο σημάδι στο συνεχιζόμενο ταξίδι του έθνους» (Ben-Yehuda, 1995, pp. 66-67).

Το ερώτημα που προσκαλεί σε διερεύνηση περιστρέφεται γύρω από τους παράγοντες που ώθησαν σταδιακά πολλούς Ισραηλινούς να ξεκινήσουν ένα ταξίδι ενδοσκοπήσης, ρίχνοντας κοιτώντας με αμφιβολία την ίδια την αφήγηση που είχε προσδώσει βαθιά σημασία στη ζωή τους και είχε εξυμνήσει τις θυσίες τους. Μια κεντρική ώθηση πίσω από τη διάβρωση της σιωνιστικής αφήγησης μπορεί να αποδοθεί στον επαναλαμβανόμενο ρυθμό του επαναστατικού ενθουσιασμού στο σιωνιστικό κίνημα και στη σταδιακή εξασθένιση των ηγετικών μορφών. Αυτές οι εθνικές αφηγήσεις χρησιμεύουν ως το θεμέλιο πάνω στο οποίο οικοδομούνται οι αγώνες για ανεξαρτησία και επιβίωση, προσδίδοντας σε αυτές τις προσπάθειες σκοπό και κατεύθυνση. Ωστόσο, καθώς οι Ισραηλινοί άρχισαν να αντιλαμβάνονται μια σχετική σιγουριά ότι οι θεμελιώδεις στόχοι επιβιώσής τους είχαν επιτευχθεί, ακολούθησε μια αλλαγή στην εστίαση. Το αέναο έργο της κατασκευής και διατήρησης της εθνικής αφήγησης άρχισε να απαιτεί μεγαλύτερο φόρο, τόσο από άποψη πόρων όσο και από άποψη εσωτερικής αμφισβήτησης που δημιουργούσε. Στους διακηρυγμένους στόχους του κοσμικού σιωνισμού υπήρχε πάντα μια αποφασιστική τάση, ακόμη και μια ιδεολογική φιλοδοξία, να ομαλοποιηθεί η εβραϊκή ύπαρξη, ευθυγραμμίζοντάς την με τα πρότυπα που παρατηρούνται στη ζωή των άλλων εθνών. Αυτή η εξομάλυνση συνεπαγόταν την εσκεμμένη αποδυνάμωση των μεγαλειωδών μύθων και των ηρωικών έξεων, αντανακλώντας ένα ρεύμα, στο οποίο η ίδια η επιθυμία να φτάσει κανείς σε ένα στάδιο όπου οι αναλλοίωτες αλήθειες θα μπορούσαν να αμφισβητηθούν νόμιμα ήταν μία από τις πιο εμπνευσμένες φιλοδοξίες του Σιωνισμού. Σε αυτή τη διαφοροποιημένη εξέλιξη, η σιωνιστική αφήγηση υπέστη μετασχηματισμό, από μια απόλυτη και αδιαμφισβήτητη αλήθεια σε ένα αντικείμενο ανοιχτό σε έλεγχο και κριτική εξέταση. Καθώς το ισραηλινό έθνος περιηγήθηκε στις πολυπλοκότητες της ιστορίας του, αυτές οι μεταβαλλόμενες δυναμικές λειτούργησαν ως απόδειξη της βαθιάς μεταμόρφωσης εντός της συλλογικής συνείδησης, αντανακλώντας το πολύπλευρο ταξίδι προς μια πιο συνειδητή και εσωστρεφή ισραηλινή ταυτότητα (Feige, 2002, σ. 6).

Βιβλιογραφία

Bar-Yosef, O., & Mazar, A. (1982, Φεβρουάριος). Israeli Archaeology. World Archaeology: Regional Traditions of Archaeological Research II, 3(13), σσ. 310-325. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/124386>

Benedict, A. (1997). Φαντασιακές κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού. Νεφέλη.

Ben-Rafael, E., & Peres, Y. (2005). Is Israel one? :Religion, nationalism and multiculturalism confounded. (E. Ben-Rafael, & Y. Gorny, Επιμ.) Brill, 5.

Ben-Yehuda, N. (1995). Masada Myth: Collective Memory and Mythmaking in Israel. University of Wisconsin Press.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2023, Μάιος 13). "Balfour Declaration". Ανάκτηση από Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/event/Balfour-Declaration>. Accessed 16 May 2023

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2023, Φεβρουάριος 4). "Lionel Walter Rothschild, 2nd Baron Rothschild". Ανάκτηση από Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/biography/Lionel-Walter-Rothschild-2nd-Baron-Rothschild>. Accessed 16 May 2023

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2023, Ιανουάριος 8). Eugen Dühning. Ανάκτηση Μάιος 12, 2023, από Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/biography/Eugen-Duhning>

Brunet, M. (2020). When heritage is used to legitimize violence and occupation: the case of Silwan, between “biblical archaeology” and djihad.

Center of Israel Education. (χ.χ.). Today in Israel History. Ανάκτηση Αύγουστος 15, 2023, από Arab Raiders Attack Tel Hai: <https://israeled.org/arab-raiders-attack-tel-hai/>

Cesari, J. (2018, Οκτώβριος 30). Unexpected Convergences: Religious Nationalism in Israel and Turkey. MDPI.

Cohen-Hattab, K. (2004). Zionism, Tourism, and the Battle of Palestine: Tourism as a Political-Propaganda Tool. Israel Studies, 9(1).

Dia Az-Andreu, M. (2003, Ιανουάριος). Guest editor's introduction: Nationalism and archaeology. Nations and Nationalism, 7(4), σσ. 429-440.

Encyclopaedia Britannica. (2022, Οκτώβριος). Britannica. Ανάκτηση Μάρτιος 21, 2023, από Politics, Law & Government: <https://www.britannica.com/topic/Palmach>

Feige, M. (2002). Introduction: Rethinking Israeli Memory and Identity. Israel Studies, 7(2), σσ. v-xiv.

Gillis, J. R. (1994). Commemorations: The Politics of National Identity. σσ. 3-24.

Goodblatt, D. (2006). Elements of Ancient Jewish Nationalism. Cambridge University Press.

- Halamish, A. (2009, Σεπτέμβριος). The Yishiv: The Jewish Community in Mandatory Palestine. Ανάκτηση 2023, από Israel Studies: An Anthology : <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/isdf/text/halamish.html>
- Hallote, R. S., & Joffe, A. H. (2002). The Politics of Israeli Archaeology: Between 'Nationalism' and 'Science' in the Age of the Second Republic. Israel Studies, 7(3), σσ. 84-116. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/30245597>
- Hermann, T. (2010). Pacifism and Anti-Militarism in the Period Surrounding the Birth of the State of Israel. Israel Studies, 15(2), σσ. 127-148. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/10.2979/isr.2010.15.2.127>
- Heywood, A. (2002). Εισαγωγή στην Πολιτική. Αθήνα: Πόλις.
- Israel Nature and Parks Authority. (χ.χ.). Masada National Park. Ανάκτηση από National Parks and Nature Reserves: <https://en.parks.org.il/reserve-park/masada-national-park/>
- Kohl, P. L. (1998). Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote past. Annual Review of Anthropology, 27, σσ. 223-246. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/223370>
- Liran-Alper, D. (2010, Σεπτέμβριος). Israeli Culture. Ανάκτηση 2023, από Israel Studies: An Anthology : <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/isdf/text/liranalper.html>
- Maor, M. (2009, Μάιος). The history of Zionism. Ανάκτηση 2023, από Israel Studies: An Anthology: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/isdf/text/maor.html>
- Ministry of Foreign Affairs. (2021, Ιούλιος 24). The Mandate for Palestine. Ανάκτηση Μάρτιος 10, 2023, από Gov.il: <https://www.gov.il/en/Departments/General/the-mandate-for-palestine>
- Reinharz, J. (1993/94). Old and New Yishuv: The Jewish Community in Palestine at the Turn of the Twentieth Century. Jewish Studies Quarterly, 1(1), σσ. 54-71.
- Salahat, N. F. (2007). Ο ρόλος του милитарισμού στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας στο Ισραήλ 1919-2000. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών και Πολιτικών σπουδών, Θεσσαλονίκη.
- Sasson, T., Kelner, S., & Sasson, T. (2008). From Shrine to Forum: Masada and the Politics of Jewish Extremism. Israel Studies, 13(2), σσ. 146-163. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/30245689>
- Scham, S. A. (2001, Ιούνιος). The Archaeology of the Disenfranchised. Journal of Archaeological Method and Theory, 8(2), σσ. 183-213. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/20177439>
- Schwartz, B., Zerubavel, Y., Barnett, B. M., & Steiner, G. (1986). The Recovery of Masada: A Study in Collective Memory. The Sociological Quarterly, 27(2), σ. 148.
- Smith, A. D. (2000). Εθνική ταυτότητα. Αθήνα: Έκδόσεις Οδυσσέας.
- Taddei, F. (2007). Μασάντα. Το οχυρό-ανάκτορο της ερήμου. (S. Pierallini, Επιμ., & Α. Χατζημιχαήλ, Μεταφρ.) National Geographic Society.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2023, Μάρτιος 3). Pogrom. Ανάκτηση Μάιος 4, 2023, από Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/pogrom>

The Editors of the Encyclopedia Britannica. (2023, July 1). Britannica, Religious Personages & Scholars. Ανάκτηση August 16, 2023, από Judah Leon Magnes: <https://www.britannica.com/biography/Judah-Leon-Magnes#ref257973>

The pluralism project. (2020). Zionism and Israel. The pluralism project.

Yadin, Y. (1965). The Excavation of Masada—1963/6. *Israel Exploration Journal*, 15(1/2), σσ. 1-120. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/27925007>

Zerubavel, Y. (1994). The Death of Memory and the Memory of Death: Masada and the Holocaust as Historical Metaphors. *Representations*, 45, σσ. 72-100. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/2928603>

Αποστολίδου, Β. (1994). Η συγκρότηση και οι σημασίες της "εθνικής λογοτεχνίας". Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος - Κράτος - Εθνικισμός (σσ. 15-39). Αθήνα: Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Βέικου, Μ., & Λαλαγιάννη, Β. (2015). Εθνότητα και Φυλή. Στο Μ. Βέικου, & Β. Λαλαγιάννη, Μετανάστευση, κοινωνικές και πολιτισμικές εκφάνσεις (σσ. 10-34). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανάκτηση από <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5224/2/kef.%201.pdf>

Δερμετζής, Ν. (1994). Ο εθνικισμός ως ιδεολογία. Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος - Κράτος - Εθνικισμός (σσ. 67-116). Αθήνα: Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Παιδείας.

Λέκκας, Π. (2011). Η εθνικιστική ιδεολογία (4η Έκδοση εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Λιάκος, Α. (1994). "Προς επισκευήν ολομέλειας και ενότητας". Η δόμηση του εθνικού χρόνου". Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά (σσ. 171-199). Αθήνα: ΚΝΕ/ΕΙΕ. Ανάκτηση από <https://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/7689/2/N03.009.19.pdf>

Λιάκος, Α. (2012). Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία;. Αθήνα: Πόλις.

Πλάντζος, Δ. (2016). Το πρόσφατο μέλλον: Η κλασική αρχαιότητα ως βιοπολιτικό εργαλείο. Αθήνα: Νεφέλη.

Τσουκαλάς, Κ. (1994). Ιστορία, μύθοι και χρησμοί. Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος - Κράτος - Εθνικισμός (σσ. 287-317). Αθήνα: Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Χαμηλάκης, Γ. (2012). Το Έθνος και τα ερείπιά του. Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Χαμηλάκης, Γ., & Γκρήνμπεργκ, Ρ. (2022). Αρχαιολογία, έθνος και φυλή. Αναμέτρηση με το παρελθόν, αποαποικιοποίηση του μέλλοντος στην Ελλάδα και το Ισραήλ. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Ψαρρού, Ν. (2005). Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Αθήνα: Gutenberg.

Ψυχοπαίδης, Κ. (1994). Εθνικισμός, Εθνισμός και Δημοκρατία. Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος - Κράτος - Εθνικισμός (σσ. 53-66). Αθήνα: Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.